

L'ENDEUTAMENT DELS MUNICIPIS CATALANS EN L'EDAT MODERNA (SEGLES XVII I XVIII)

Jordi Casas Roca
Doctor en Història
Universitat Pompeu Fabra

Resum

El deute municipal és tan antic com els mateixos òrgans de govern local. De bell antuvi fou necessari que aquests s'endeutessin per a respondre a múltiples despeses, moltes de les quals estaven lligades a les necessitats reials, en especial els seus compromisos bèl·lics. Un cop superat, si més no en part, el deute generat durant la baixa edat mitjana, els municipis s'hagueren d'enfrontar a les conseqüències de les guerres que es produïren en el territori català entre mitjan segle XVII i inicis del XVIII. La Guerra dels Segadors i la seva continuïtat (1640-1659) foren un cop duríssim per a les hisendes locals i quan semblava que les coses s'endreqaven, la Guerra de Successió (1705-1714) les complicà, i molt. Fou important la implicació de la Reial Audiència en aquest afer, atès que generà una certa doctrina sobre les concòrdies que signaren les universitats amb els seus creditors. Concòrdies que ajudaren a superar la situació, malgrat la intransigència de molts creditors. Però la solució vingué sobretot de l'embranchida econòmica que visqué el Principat al llarg del segle XVIII, de manera que les mesures preses pel Consell de Castella arribaren quan el deute dels ajuntaments ja anava de baixa.

Paraules clau: deute, censal, universitat, concòrdia i Reial Audiència.

EL ENDEUDAMIENTO DE LOS MUNICIPIOS CATALANES EN LA EDAD MODERNA (SIGLOS XVII Y XVIII)

Resumen

La deuda municipal es tan antigua como los propios órganos de gobierno local. En un inicio fue necesario que estos se endeudasen para responder a múltiples gastos, muchos de ellos ligados a las necesidades reales, en especial sus compromisos bélicos. Una vez superada, al menos en parte, la deuda generada durante la baja edad media, los municipios se tuvieron que enfrentar a las consecuencias de las guerras que se produjeron en el territorio catalán entre mediados del siglo XVII e inicios del XVIII. La Guerra de los Segadores y su continuidad (1640-1659) fueron un golpe durísimo para las haciendas locales y cuando parecía que las cosas se enderezaban, la Guerra de Sucesión (1705-1714) las complicó, y mucho. Fue importante la implicación de la Real Audiencia en esta cuestión, pues generó una cierta doctrina sobre

las concordias que firmaron los municipios con sus acreedores. Concordias que ayudaron a superar la situación, a pesar de la intransigencia de muchos acreedores. Pero la solución vino sobretodo de la mano del impulso económico que vivió el Principado durante el siglo XVIII, de modo que las medidas tomadas por el Consejo de Castilla llegaron cuando la deuda de los ayuntamientos ya remitía.

Palabras clave: deuda, censal, universidad, concordia y Real Audiencia.

THE DEBT OF THE CATALAN MUNICIPALITIES IN THE MODERN AGE (XVII AND XVIII CENTURIES)

Abstract

The municipal debt is as old as the local government bodies. These bodies had to get into debt from the beginning in order to afford multiple expenses, many of which were linked to royal needs, especially those related to war commitments. Once the debt generated during the late Middle Ages was paid off, at least partly, the municipalities had to face the consequences of the wars that took place in Catalan territory between mid XVII century and the beginning of the XVIII century. The Reapers' War and the conflicts that followed (1640-1659) hit the local finances hard and when everything seemed to get back into place, the War of the Spanish Succession (1705-1714) complicated things greatly. The implication of the Reial Audiència was especially important since it established a doctrine on the *concordies* that the municipalities signed with the creditors. These *concordies* helped overcome the situation despite the intransigence of many of the creditors. However, the solution was found in the economic impulse experienced by the principality during the XVIII century; the measures taken by the Council of Castile arrived when the debt of the councils was already reduced.

Keywords: debt, *censal*, university, *concordia*, Reial Audiència.

LA DETTE DES MUNICIPALITÉS CATALANES PENDANT L'ÉPOQUE MODERNE (SIÈCLES XVII ET XVIII)

Résumé

La dette municipale est aussi ancienne que les organismes gouvernementaux locaux. Ces organismes ont dû s'endetter depuis le début à fin de couvrir les nombreuses dépenses, beaucoup d'entre elles liées aux besoins royaux, notamment aux engagements de guerre. Quand la dette générée pendant le Moyen Âge tardif était presque réglée, les communes ont dû faire face aux conséquences des guerres qui ont eu lieu sur le territoire catalan entre le milieu du 17ème siècle et le début du 18ème siècle. La Guerre des Faucheurs et sa continuité (1640-1659) ont été un coup très dur pour les finances locales et, quand il semblait que tout se redressait, la Guerre de Succession d'Espagne (1705-1714) a tout compliqué sérieusement. L'implication de la Reial

Audiència était très importante car elle a généré une certaine doctrine sur les *concordies* qui ont été signées par les communes avec leurs créanciers. Ces *concordies* ont aidé à surmonter la situation, malgré l'intransigeance de nombreux créanciers. Cependant, la solution était l'élan économique que la principauté a connu au 18ème siècle; les mesures prises par le Conseil de Castille sont arrivées alors que la dette des conseils municipaux était déjà en cours de remise.

Mots-clés: dette, *censal*, université, *concordia*, Reial Audiència.

1. INTRODUCCIÓ¹

L'endeutament municipal és quasi tan antic com l'organització de les ciutats, viles i llocs de Catalunya en universitats, és a dir, en cossos jurídics formats pels veïns o caps de casa, que progressivament anaren disposant d'òrgans de govern. Aviat les hisendes municipals incorporaren un nou pilar a l'estructura d'ingressos inicial: l'endeutament. Les universitats s'endeutaren mitjançant les figures del censal i el violari.²

L'endeutament acumulat durant la crisi de la baixa edat mitjana anà disminuint a mesura que l'economia catalana s'anà recuperant, encara que no tenim dades precises sobre això. Però a partir de mitjan segle XVII Catalunya visqué un seguit de conflictes bèl·lics que, sense quasi solució de continuïtat, enllaçaren amb la Guerra de Successió (1705-1714). Les universitats catalanes sortiren d'aquesta guerra enormement endeutades.

Aquestes pàgines s'ocupen, fonamentalment, de les dècades que van de l'acabament de les guerres del període 1640-1659 a la consolidació del règim establert pel Decret de Nova Planta de 1716, és a dir, del centenar d'anys que s'escolen entre mitjan segle XVII i mitjan segle XVIII.

1. Per tal de no repetir-nos, hem reduït al mínim aquesta introducció. Per a una versió una mica més àmplia, vegeu el nostre article anterior en aquesta mateixa revista: Jordi CASAS I ROCA (2020: 11-47).

2. No serà sobrer recordar que el censal (el censal mort, que és del que parlem), a diferència del violari, era perpetu; el deutor no tenia l'obligació de tornar el capital (també anomenat *principal* o *preu*) prestat, ni pagar la pensió implicava tornar cap part del capital (el censal no s'amortitzava: es lluí o es redimia; no calia lluir-lo de cop, si es pactava així); el creditor mai no podia exigir el dret a recuperar el capital, però podia vendre o transmetre a una altra persona el dret a percebre la pensió anual. El violari tenia validesa durant la vida de dues persones (excepcionalment, tres: la del mateix creditor, la seva muller, els seus fills o la persona que decidís); si s'esgotava el termini, no calia tornar el capital; per aquest motiu, el seu interès era força més elevat. Sobre la importància del censal a Catalunya, vegeu Manuel DURAN I BAS (1883: 156-158) i Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència, registre 125, f. 185v-200v (informe de la Reial Audiència al Consell de Castella), esp. f. 185v-189r. Pel que fa a la legislació vigent a finals de l'Antic Règim, vegeu Pedro Nolasco VIVES Y CEBRIÁ (1834, III: 114-144). L'interès varià al llarg del temps: durant els segles XVII i XVIII fou del 5% i a partir del 1750, del 3%.

A diferència de l'edat mitjana, per a la qual disposem d'estudis sobre la hisenda i l'endeutament municipals, no passa el mateix amb l'edat moderna. Presentem aquest treball com un primer intent d'omplir aquest buit historiogràfic.³

2. CONSIDERACIONS SOBRE LA PROCEDÈNCIA DE LA MOSTRA ESTUDIADA

Tota investigació està condicionada pel material estudiat. En el nostre cas, confiem que aquest condicionament no sigui excessivament important, per l'envergadura de la mostra. Això no vol dir que no exigeixi un comentari que faci més entenedors els resultats. D'altra banda, l'extensió de la documentació que hem localitzat ha fet necessària una tria no sempre sistemàtica, per la qual cosa en el que exposarem hi ha quelcom d'aleatori. I això no és cap novetat en la recerca històrica, per descomptat.

3. L'estudi més complet que coneixem és el de Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 372-501), el qual estudià l'endeutament municipal de la primera meitat del segle XVII a partir d'una nombrosa mostra de lletres citatòries (500) i executòries (792) del fons de la Cancelleria (ACA, C, Commune); ens hi referirem diverses vegades. De fet i en part, aquest treball se'n pot considerar la continuació, si més no cronològica. Nosaltres vam fer una aproximació al tema a Jordi CASAS I ROCA (2014: 121-129; 2015: 203-216) i l'hem tractat més recentment de manera local o més concreta a (2018), (2019a), (2019b) i (2020). L'estudis del tema s'ha de cabussar en un seguit de treballs molt o bastant concrets en el temps i l'espai i en monografies locals que li han dedicat algunes pàgines: Agustí ALCOBERRO I PERICAY (1991: 189-191), Josep ALANYÀ I ROIG (1999: 238-245), Miquel BORRELL I SABATER (1996), Josep CAMPANY I GUILLOT (2014), Jaume DANTÍ I RIU (1988), (1993), (1998) i (2003), Josep FERNÁNDEZ TRABAL (2013: 177-178, 186, 212 i 372), Llorenç FERRER I ALÒS (2014), Pere GIFRE I RIBES (1993) i (1996). Joan GIMÉNEZ BLASCO (2005: 124-140), Eduard JUNYENT (1976: 220-222), Josep LLADONOSA I PUJOL (1980: 265 i 271), Jordi OLIVARES I PERIU (1996, avenç de l'aportació del 2000), Antoni PASSOLA (1997: 428-447), Gabriel RAMON-MOLINS (2018), Josep SERRANO DAURA (2000: 981, 987 i 989-991), Manel TERÉS I LAGUNAS (2013: 196-198), Jordi TURRÓ I ANGUILA (2014) i María José VILALTA (1990: 158-199). Aquesta relació no té cap voluntat d'exhaustivitat, especialment pel que fa a les publicacions més recents. No cal dir que remetem a aquests textos com a complement i ampliació del que expliquem en aquestes pàgines. De la resta del que fou la Corona d'Aragó, el País Valencià disposa d'una bibliografia prou significativa (amb un clar predomini del segle XVIII). Per a València, vegeu: Remedios FERRERO MICÓ (1987: 59-70 i 111-130), Encarnación GARCÍA MONERRIS (1991: 269-315), María del Carmen IRLES VICENTE (1995: 261-273) i Vicent GIMÉNEZ CHORNET (2002: 231-257). Per a Alacant: María Teresa AGÜERO Díez (1998: 204-208) i Marta Díez SÁNCHEZ (1999: 204-214). Per a Castelló: Fernando ANDRÉS ROBRES (1986: 137-185). Per a Oriola: David BERNABÉ GIL (1989: 95-112). Pel que fa a la Corona de Castella, també destacarem alguns textos. Per a Còrdova: José Manuel de BERNARDO ARES (1993: 189-238). Per a Granada: Jesús MARINA BARBA (1992: 226-271, 298-304 i 318-332). Per a Santiago de Compostel·la i Lugo: María LÓPEZ DÍAZ (1994: 244-280). Per a Valladolid (encara que amb un enfocament de caràcter general): Carmen GARCÍA GARCÍA (1996: 109-149 i 221-275). Per a Vitòria: M. Rosario PORRES MARIJUAN (1989: 484-491). Per a una visió general del marc demogràfic i socioeconòmic del període estudiat en aquestes pàgines, vegeu Gaspar FELIU (2012: 69-95).

Fonamentalment ens hem basat en el fons de plets civils de la Reial Audiència de Catalunya (Arxiu de la Corona d'Aragó, ACA des d'ara).⁴ Allà anaven a parar els contenciosos que superaven el filtre dels batlles i els veguers (els alcaldes majors, a partir del Decret de Nova Planta). S'hi dirigien tant les universitats com els creditors, els segons per a reclamar ordres d'execució i sentències que els permetessin cobrar les pensions endarrerides, cosa absolutament habitual, com veurem; i els primers per a exigir que posés fre a les intencions dels creditors o que els obligués a signar una concòrdia, a tots o als reticents a sumar-se a la ja signada. En definitiva, aquest fons és, si se'n permet l'expressió, una mina informativa pel que fa al tema que aquí ens interessa.

Com tots els fons, és desigual, en aquest cas des d'un punt de vista cronològic. El 83 % dels seus expedients correspon als segles XVII (33 %) i XVIII (50 %), la qual cosa ens ha anat molt bé. Molt més reduïda és la documentació del segle XVI: només un 2 %. Això ha fet que només hàgim trobat cinc expedients d'aquest segle, tots corresponents a les dues últimes dècades. Tenir un fons més extens ens hauria permès capbussar-nos en els precedents de l'endeutament que estudiarem aquí. Potser hauríem pogut constatar la millora de l'estat de les hisendes municipals en la segona meitat d'aquell segle, tal com hem apuntat en la introducció.⁵ Per a aquest període haurem de seguir basant-nos en els estudis de caràcter local existents; pocs, també cal dir-ho.

L'espigolament que hem fet en el fons de plets civils, un total de 33.437 expedients, ha donat com ha resultat un total de 436 expedients que tenen a veure amb l'endeutament municipal.⁶ Un material prou important per als investigadors que es vulguin capbussar en els més de 44.400 folis que contenen, per tal de fer estudis locals, comarcals o d'altra mena. Dos altres fons complementen, pel que fa al període posterior al Decret de Nova Planta, l'anterior: les cartes acordades enviades pel Consell de Castella a la Reial Audiència per a demanar-li informació, fons del qual hem estudiat un total de 176 entrades; i les respostes a les consultes que fa arribar el capità general a

4. En aquest llibre ens referirem àmpliament a la Reial Audiència, màxim òrgan judicial i, a partir del 1716 i conjuntament amb el capità general, també polític de Catalunya durant l'edat moderna. Per a una idea sobre el seu origen, funcionament, composició i evolució, vegeu Pere MOLAS I RIBALTA (1996: 95-142), Joan MERCADER I RIBA (1985: 47-60) i María de los Ángeles PÉREZ SAMPER (1995).

5. Això no vol dir que les universitats no arrossegessin un deute antic i fins i tot no en creessin de nou, com exemplifica el cas de la vila de Sabadell: entre el 1555 i el 1599 es venen censals per un import de 1.369 lliures, però hi ha capacitat per a lluir-ne per un import de 1.600 lliures, 1.400 a partir dels ingressos ordinaris. Vegeu *Ordinacions de la universitat de la vila i terme de Sabadell / Segle XVI* (1968). Les dades de Granollers manifesten una evolució positiva del deute durant el segle XVI, almenys fins a la dècada dels vuitanta. Vegeu Jaume DANTÍ I RIU (1988: 241). També ho indiquen les dades de la ciutat de Barcelona: no endegà cap redreç econòmic entre el 1553 i el 1588-1590. Vegeu Jaume DANTÍ I RIU (1993: 506).

6. Hem fet la consulta a partir de les entrades següents: «concordia», «acreedores censalistas», «censales y violarios», «censales muertos» i «pensioneros».

la Reial Audiència.⁷ Finalment, el fons del Reial Patrimoni, és a dir, la Intendència des del 1715, ens ha procurat alguna informació, concretament, de la segona meitat del segle XVIII, quan l'intendent havia assumit totes les competències de la Reial Audiència en matèria d'hisenda municipal.

Dels dos primers fons (plets civils i cartes acordades) procedeixen les dades que donarem en el proper epígraf, les quals ens permetran fer-nos una idea general de la importància de l'endeutament municipal durant els segles XVII i XVIII.

3. UNA VISIÓ GENERAL DE L'ENDEUTAMENT MUNICIPAL ALS SEGLES XVII I XVIII

El primer que ens interessa mostrar és l'abast geogràfic de la mostra estudiada, el qual es pot veure en el quadre següent, on hem agrupat els municipis per comarques.⁸

QUADRE 1. Relació de municipis per comarca

<i>Comarca</i>	<i>Cens del 1718</i>	<i>Mostra</i>	<i>% mostra / cens</i>	<i>% nuclis < 100 hab.</i>
Alta Ribagorça	56	3	5 %	—
Alt Camp	35	5	14 %	43 %
Alt Empordà	100	18	18 %	48 %
Alt Penedès	10	3	30 %	30 %
Alt Urgell	70	9	13 %	59 %
Anoia	58	9	16 %	50 %
Bages	61	8	13 %	49 %
Baix Camp	31	11	35 %	35 %
Baix Ebre	14	4	29 %	—
Baix Empordà	67	18	27 %	34 %
Baix Llobregat	30	5	17 %	17 %
Baix Penedès	39	5	13 %	36 %

7. La consulta del primer ha estat sistemàtica entre el 1716 i el 1760 i quinquenal a partir d'aleshores i fins a finals de segle; la del segon ha estat sistemàtica entre el 1716 i el 1732, registres 121-150.

8. Vegeu el nombre de municipis a Pierre VILAR (1987, III: 141-181). Pel que fa a les comarques que hi manquen (Ribera d'Ebre, Baix Ebre, Montsià, Terra Alta i Alta Ribagorça), ens hem basat en la *Gran enciclopèdia catalana* (dades del 1970), que hem contrastat amb Jesús BURGUEÑO i M. Mercè GRAS (2014: 102-103 i 105). No hem considerat les comarques més recents, per a no complicar el quadre innecessàriament.

Barcelonès	14	1	7 %	36 %
Berguedà	64	3	5 %	59 %
Cerdanya	37	1	3 %	38 %
Conca de Barberà	40	14	35 %	57 %
Garraf	9	2	22 %	33 %
Garrigues	23	9	39 %	39 %
Garrotxa	69	5	7 %	46 %
Gironès	99	8	8 %	54 %
Maresme	24	13	54 %	8 %
Montsià	12	2	17 %	—
Noguera	88	20	23 %	71 %
Osona	62	3	5 %	18 %
Pallars Jussà	139	18	13 %	86 %
Pallars Sobirà	118	36	30 %	76 %
Priorat	20	6	30 %	30 %
Ribera d'Ebre	15	8	53 %	—
Ripollès	46	6	13 %	33 %
Segarra	92	14	15 %	89 %
Segrià	41	14	34 %	71 %
Selva	47	8	17 %	30 %
Solsonès	52	1	2 %	41 %
Tarragonès	41	7	15 %	56 %
Terra Alta	15	7	47 %	14 %
Urgell	50	21	42 %	51 %
Vall d'Aran	33	2	6 %	—
Vallès Occidental	27	7	26 %	27 %
Vallès Oriental	39	10	26 %	10 %
<i>Total dels municipis</i>	1.945	344	18 %	
<i>Total d'habitants (Total d'habitants sense Barcelona)</i>	404.485 (370.480)	175.286	43 % (47 %)	

Tenim representació de totes les comarques, encara que és força desigual. Hi ha comarques on la mostra no arriba al 10 %, com el Barcelonès, la Cerdanya o el Gironès, per a posar-ne tres de ben diferents, mentre que altres superen el 30 %, com el

Baix Camp, la Conca de Barberà, les Garrigues i el Segrià, alguna supera el 40 %, com l'Urgell, i alguna, fins i tot el 50 %, com el Maresme.⁹ Hem intentat cercar una explicació a aquest fenomen en la presència de petits municipis, que queda reflectida en la darrera columna, però la conclusió no és contundent, encara que, com comprovarem tot seguit, s'apunta una certa correlació entre menor presència en la mostra i major nombre de municipis de petita grandària (de menys de cent habitants).¹⁰

Els municipis considerats, 344, representen un 18 % del total, 1.945.¹¹ Percentatge que, sens dubte, cal augmentar significativament, ja que alguns d'ells agrupen més d'un nucli, una vall sencera (vall d'Àneu, vall d'Aro), una comarca (Vall d'Aran) o demarcacions jurisdiccionals completes (baronies de Rubinat, Vallmoll, el Vendrell, Mur, Sant Miquel de Montmagastre, Castellar i Llagostera, marquesat de Pallars i vescomtat de Bas).¹² Més important que això és saber de quin nombre de persones estem parlant. La documentació de referència afecta el 43 % de la població catalana del 1718; el 47 %, si fem abstracció de la ciutat de Barcelona. Evidentment, no és un percentatge menor. És el suficient per a afirmar que pocs catalans i, sobretot, pocs municipis s'escaparen de les angúnies de l'endeutament durant l'edat moderna.

Ja hem fet una referència a la correlació entre la manca de municipis i la petitesa d'aquests, i el quadre 2 ens ho confirma.

QUADRE 2. Relació de municipis per grandària

<i>Entitat de referència</i>	<i>Menys de 100 habitants</i>	<i>De 101 a 500 habitants</i>	<i>De 501 a 2.000 habitants</i>	<i>Més de 2.000 habitants</i>
Catalunya	53 %	37 %	7 %	0,4 %
Mostra	23 %	42 %	32 %	3 %

9. No tenim en compte les comarques de les quals no sabem exactament el nombre de municipis; és a dir, les cinc esmentades en la nota anterior.

10. Aquest mapa, en termes absoluts (deixant al marge la relació mostra / nombre de municipis comarcals) i pel que fa a les comarques més afectades, coincideix força amb el que presenta Jordi OLIVARES i PERIU (2000: quadres 5 i 16) per a la primera meitat del segle XVII. Les comarques més afectades són la Noguera, l'Urgell, el Segrià, la Segarra i les Garrigues; com ell indica, és la Catalunya que perd població entre mitjan segle XVI i inicis del XVIII. En el nostre cas, aquestes cinc comarques només són superades pels dos Pallars i els dos Empordà, fet que podríem atribuir al seu major nombre de municipis (menys en el cas del Baix Empordà).

11. El nombre de municipis, que no considera els de menys de deu habitants, s'acosta molt a l'aportat per Albert Cots per al 1765, 1.989, però queda lluny del de Lluís de Peguera (1633), 2.385. En tot cas, reflecteix la realitat de principis del segle XVIII, un punt mitjà del període que estem estudiant. Aquesta consideració val també per al nombre d'habitants, del qual no ens interessa tant l'exactitud com el fet que ens permeti treure conclusions. Vegeu les dades de Cot i Peguera a Jesús BURGUEÑO i M. Mercè GRAS (2014: 46).

12. És obvi que no hi són tots, per això parlem de mostra. Per treballs publicats sabem d'altres municipis i al llarg d'aquesta recerca n'hem trobat encara d'altres que no estan comptabilitzats en els quadres d'aquest epígraf.

El 1718 més de la meitat de municipis de Catalunya tenien menys de 100 habitants, però la mostra només en representa un 23%. Ja ens hem referit a l'agrupament d'alguns d'ells entorn d'un nucli més important o formant part d'alguna demarcació jurisdiccional, però aquesta no pot ser tota l'explicació. Sens dubte, tenien menys capacitat per a endeutar-se, atès que no devien ser gaire cobejats pels censalistes; a la vegada que, potser, la solidaritat veïnal era més forta i permetia assumir el deute d'una manera menys conflictiva.¹³ Encara que l'explicació més factible és que no tinguessin capacitat per a iniciar processos judicials, perquè les costes d'un judici solien ser importants, i, per tant, no han deixat rastre documental. És diferent el cas dels municipis d'entre 100 i 500 habitants: aquí la mostra reproduceix de manera fidedigna la realitat catalana del moment. Pel que fa als municipis d'entre 500 i 2.000 habitants, l'explicació de la seva major representació pot ser resultat de la inversió del que hem dit per als petits: major capacitat per a portar els problemes del deute a la justícia i, sobretot, per a establir concòrdies amb els propis creditors; de l'una i l'altra cosa n'ha quedat constància en el fons documental de la Reial Audiència. Els municipis de més de 2.000 habitants eren pocs i no creiem que es puguin treure gaires conclusions de la desviació de la mostra.

També ens interessa saber si el caràcter jurisdiccional dels municipis influïa en el seu endeutament. El quadre següent ens ho aclareix. En aquest cas, hem reagrupat els municipis per vegueries.

QUADRE 3. Relació del tipus de jurisdicció municipal per vegueries (*m* = mostra; *v* = vegueria)¹⁴

Vegueria	Jurisdicció								
	reial		baronial		eclesiàstica		altres		total
	<i>m</i>	<i>v</i>	<i>m</i>	<i>v</i>	<i>m</i>	<i>v</i>	<i>m</i>	<i>v</i>	<i>m i v</i>
Agramunt	6 %	1 %	69 %	77 %	25 %	21 %	—	1 %	100 %
Balaguer	14 %	9 %	29 %	26 %	57 %	56 %	—	9 %	100 %
Barcelona	81 %	50 %	13 %	37 %	6 %	7 %	—	6 %	100 %
Camprodon	67 %	51 %	—	5 %	33 %	44 %	—	—	100 %

13. Onofre Timbau, jutge del marquesat de Pallars, el 1628, tot referint-se a la vall d'Àneu, diu: «Los nervios que dan fuerza y valor a esta república común desta valle son los bienes de las universidades y también de los singulares dellos, porque quando los de dichas universidades no allegan a pagar, los males se los reparten ellos mismos, como arriba tengo dicho». Josep Maria Bringué, en la presentació del memorial de Timbau, ha escrit que els censals servien per a «pagar les despeses comunals i particulars». Vegeu Josep M. BRINGUÉ PORTELLA, M. Lluïsa CASES LOSCOS, Carme Maria MARUGAN VALLVÉ i Maria Isabel RABASA FONT (2001: 121 i 16). A aquest personatge, ens hi referirem diverses vegades en aquest epígraf i en els dos següents.

14. El quadre ha estat elaborat a partir de Lluís de PEGUERA, «Nomina de las ciutats, vilas, y llochs del Principat de Cathalunya, y Comtats de Rosselló» (PEGUERA, 1998 [1632]: *in fine*, sense numerar).

Cervera	12 %	24 %	54 %	58 %	33 %	18 %	—	—	100 %
Girona	46 %	50 %	39 %	42 %	15 %	8 %	—	—	100 %
Lleida	13 %	11 %	62 %	61 %	25 %	27 %	—	—	100 %
Manresa	33 %	41 %	45 %	41 %	22 %	17 %	—	—	100 %
Montblanc	11 %	7 %	44 %	54 %	44 %	39 %	—	—	100 %
Puigcerdà	80 %	58 %	—	18 %	20 %	26 %	—	—	100 %
Tarragona	21 %	3 %	21 %	22 %	58 %	73 %	—	2 %	100 %
Tàrraga	9 %	13 %	73 %	48 %	18 %	39 %	—	—	100 %
Tortosa	29 %	29 %	10 %	5 %	62 %	61 %	—	5 %	100 %
Vic	20 %	25 %	75 %	60 %	—	15 %	—	—	100 %
Vilafranca del Penedès	14 %	33 %	43 %	39 %	43 %	28 %	—	—	100 %
<i>Total de la mostra</i>	30 %		41 %		29 %		—		100 %
<i>Total de les vegueries</i>	31 %		44 %		24 %		1 %		100 %

Difícilment la mostra podria ser més fidedigna: la desviació és molt petita. L'endeutament afecta tots els municipis de manera igual, independentment que la jurisdicció pertanyi al rei, a un baró, a un convent, a un orde monàstic o a un capítol catedralici. Els municipis de jurisdicció reial hi estan ben representats, com mostren les dades de les vegueries de Barcelona, Puigcerdà, Camprodon i Girona. També els de jurisdicció baronial: els casos més clars són les vegueries de Vic, Agramunt, Lleida i Cervera. Per a acabar, també hi són els de les vegueries on la jurisdicció eclesiàstica és aclaparadora: Tortosa (orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem) i Tarragona (Arquebisbat de Tarragona).

Finalment, ens cal veure el tipus de contenciosos que hem trobat i la seva distribució al llarg del període estudiat. Ho hem reflectit en el quadre següent. La divisió cronològica, evidentment, és discutible, però considerem que ens ha estat útil.

QUADRE 4. Relació dels contenciosos lligats al deute municipal dels segles XVII i XVIII

<i>Període del contenciós</i>	<i>Abans del 1640</i>	%	<i>1640 - 1659</i>	%	<i>1660 - 1690</i>	%	<i>1691 - 1714</i>	%	<i>1715 - 1750</i>	%	<i>Després del 1750</i>	%	<i>Total</i>	%
<i>Concòrdies</i>	3	6	3	9	38	39	7	16	112	41	27	27	190	32
<i>Pensions</i>	47	94	28	87	59	60	36	82	86	31	22	22	278	46

<i>Imposicions</i>	—	—	1	4	1	1	1	2	75	28	52	51	130	22
<i>Total</i>	50	100	32	100	98	100	44	100	273	100	101	100	598	100
<i>Casos/any</i>	1,2		1,6		3,2		1,8		7,6		2,0		3,0	

Abans del període bèl·lic iniciat el 1640 només tenim constància de plets per pensions no pagades, ben segur que de censals que es remuntaven a la baixa edat mitjana. Durant el període bèl·lic de mitjan segle XVII es repeteix la mateixa pauta: una guerra no és un bon moment per a negociar i signar concòrdies amb els creditors.¹⁵ Tota una altra cosa és el període de reconstrucció posterior a la guerra: les universitats es dediquen a signar concòrdies amb els seus creditors, ja que cal reorganitzar el pagament del deute contret durant la guerra i l'ocupació militar. Aquestes concòrdies representen un 39 % dels temes sobre el deute municipal que arriben a la Reial Audiència. Durant el període que inclou la Guerra dels Nou Anys (1689-1697) i la Guerra de Successió (1705-1714) es torna a repetir la pauta del període bèl·lic de mitjan segle XVII i les concòrdies pràcticament desapareixen. Els anys en què les concòrdies tenen un paper cabdal en els municipis catalans són els trenta-cinc posteriors a la Guerra de Successió. Durant aquest temps se signen el 59 % de les concòrdies que hem localitzat durant un període d'uns cent anys. Això ens dona una idea de l'impacte que representà la Guerra de Successió en les hisendes municipals. Mentrestant, és una obvietat dir-ho, se seguien acumulant les reclamacions de pensions no pagades. De fet, això és una constant durant els més de cent cinquanta anys considerats. No debades, aquests casos representen el 46 % de tots els afers que arriben a la Reial Audiència sobre la matèria. I, si no tenim en compte les imposicions, a les quals ens referirem a continuació, el 59 %. A partir del 1750 hi ha una disminució substancial del nombre de concòrdies, imposicions i plets per reclamacions de pensions vençudes, una mostra inequívoca que les hisendes municipals anaven redreçant la seva situació.

L'apartat de les imposicions mereix un aclariment. Hom pot veure que es concentren en el període posterior al 1714. No és que abans les universitats no creessin imposicions per a pagar les pensions i lluir censals, tema sobre el qual parlarem en un altre epígraf, sinó que fou a partir del Decret de Nova Planta que la seva autorització passà a ser competència del Consell de Castella, i això ens ha permès conèixer-les, ja que aquest òrgan sempre demanava un informe a la Reial Audiència abans d'autoritzar-les (són als registres de cartes acordades de la Reial Audiència). La petició i la concessió d'imposicions solien anar acompanyades d'una concòrdia, exigida per la

15. Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 444) ens ha explicat que durant la Guerra dels Segadors les universitats se centraren a demanar una moratòria per al pagament de les pensions, de les quals, un cop acabada la guerra, demanaren el sobreseïment.

universitat o proposada per la Reial Audiència o el Consell de Castella, amb els creditors; de fet, era la manera de finançar-la.

Recapitem. L'endeutament dels municipis catalans fou un fenomen molt generalitzat durant els segles XVII i XVIII. De fet, cal dubtar que algun municipi no n'estigués, d'endeutat. Com a mínim i d'acord amb la nostra mostra, quasi la meitat de la població catalana —més ben dit, de les universitats en què s'agrupava— en un moment o altre tingué un contenciós en la Reial Audiència per causa de l'endeutament (o, si més no, arribà a aquesta un afer relacionat amb aquest endeutament). Un problema que afectà tot tipus de municipis: petits, mitjans i grans. Per a dir-ho amb el llenguatge de l'època: llocs, viles i ciutats. No distingí entre municipis sotmesos a diferents jurisdiccions. Aquest endeutament ha deixat un rastre constant de reclamacions per pensions no pagades i un reguitzell de concòrdies en els períodes postbèl·lics, en què calia posar ordre a unes hisendes absolutament desballestades i intentar quadrar-les amb les exigències dels creditors censalistes.

4. LES CAUSES DE L'ENDEUTAMENT

Com han evidenciat les dades del darrer quadre, les dues grans guerres que visqué el Principat entre mitjan segle XVII i inicis del XVIII foren les principals causants del gran endeutament de les universitats catalanes. Des de finals del segle XVI i inicis del XVII les finances dels municipis catalans i, per tant, l'estat del seu endeutament havien anat empitjorant,¹⁶ i la Guerra dels Segadors (1640-1652) disparà el deute.¹⁷

16. A Lleida les finances empitjoraren a partir del 1591 (caresties alimentàries) i el deute augmentà a partir del 1605 i, especialment, després del 1624 (caresties, riuades, pagament del quint i altres exigències reials...). Als anys trenta del segle XVII el deute era més del doble que a inicis de la dècada dels noranta del segle anterior. Vegeu Antoni PASSOLA (1997: 430 i 504). A Barcelona la pesta i la penúria dels anys 1589-1592 foren l'inici d'un seguit de propostes de redreçament econòmic: 1589-1590, 1593 i 1598 (abastament públic, deutes al rei i fàbrica del moll). Vegeu Jaume DANTÍ I RIU (1998: 30). Sabem que les universitats dels estats del duc de Cardona des de finals del segle XVI s'havien endeutat en 272.095 lliures a «obs del senyor». Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (1996: 42). Tot i amb això, Onofre Timbau, al qual ja hem fet referència, en parlar el 1628 de les universitats del Pallars Sobirà encara descriurà unes finances força equilibrades, a la vegada que parlarà d'una bonança general: «[...] no he tenido noticia que aia avido ningún pueblo que se aia despoblado en esta [la vall d'Àneu] ni en las partes de que asta aquí he hecho relación». Això és molt diferent del que diran anys després aquestes universitats. Vegeu Josep M. BRINGUÉ PORTELLA, M. Lluïsa CASES LOSCOS, Carme Maria MARUGAN VALLVÉ i Maria Isabel RABASA FONT (2001: 31-201). En tot cas, els litigis a la Reial Audiència per endeutament durant el període 1600-1634 (tres talls quinquennals) només representen el 22 % dels que es produïren els anys 1653-1662. Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 132, quadre 4).

17. Segons càlculs de Carrera Pujal i Carreras Candi, el 1653 Barcelona té venuts censals per un import d'entre 1.113.000 i 1.119.000 lliures, dels quals només un 37 % són anteriors a la guerra. Segons el segon autor, entre el 1640 i el 1659 la ciutat havia gastat 830.772 lliures en despeses de guerra i tenia uns ingressos anuals que no assolien les 200.000 lliures. Vegeu Jordi CASAS I ROCA (2014: 166). Mataró el 1624

Després les coses no milloraren, ja que hi hagué més guerres que agreujaren la situació: la continuació dels enfrontaments bèl·lics entre les monarquies espanyola i francesa (1652-1659); la Guerra de Devolució (1667-1668), quan el rei francès trencà la pau establerta en el Tractat dels Pirineus (1659); la guerra anomenada d'Holanda (1673-1678), l'escenari de la qual se situà sobretot a la part nord-oriental del Principat; la Guerra dels Nou Anys (1689-1697) —les tres darreres afectaren, d'una manera o altra, algunes parts del territori català—,¹⁸ i, finalment, la Guerra de Successió (1705-1714), amb el seu perllongament en la guerra de Felip V contra les potències europees per a recuperar les possessions italianes (1717-1720).¹⁹

Les guerres, com sabem, significaven requisos de menjar, arrasament de collites, allotjaments de soldats, bagatges per al transport militar i contribucions extraordinàries de tot tipus, en diner o en espècie. A més, els mals crònics producte de les inclemències del temps seguien impactant en l'agricultura un cop rere l'altre.

El 1659, en un memorial encarregat pel Consell barceloní a una comissió d'advocats i assessors, s'escriu:

Es tanta la pobreza universal de las universidades, ciudades y pueblos del Principado y de esta Ciudad de Barcelona [el Consell de Cent el 1654 parla de tornar a «l'estat de la copiosa fortuna» d'abans del 1640] por los excesivos y continuos gastos de la guerra, que no pueden pagar a sus acreedores, no solo libra por libra [en referència a la reial pragmàtica d'aquell any, que anul·lava l'adequació del valor nominal de la moneda al seu valor real], pero ni aún con reducción y baja de la moneda.²⁰

La comissió sabia de què parlava. Però deixem que siguin els protagonistes els qui ho expliquin. Ens endinsarem en alguns dels escrits que les universitats catalanes feren arribar a la Reial Audiència. A voltes genèrics, on es nota la mà d'apoderats i advocats, però no per això menys verídics i, quasi sempre, colpadors.²¹

té un deute de 25.900 lliures, i el 1662 ja és de 60.371 lliures. Vegeu Joan GIMÉNEZ BLASCO (2005: 126 i 131). A Lleida les despeses bèl·liques pugen a 54.300 lliures i el 1655 la Universitat ha de fer suspensió de pagaments. Vegeu Antoni PASSOLA (1997: 435-437). Els anys 1653-1658 els plets per endeutament de les universitats a la Reial Audiència es multipliquen per quatre respecte al període 1642-1647, durant el qual ja s'havia produït un augment notable respecte a la mitjana dels quaranta anys anteriors. Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (1996: 51).

18. Per a fer-vos una idea de l'impacte de les guerres en les finances municipals del Baix Empordà, vegeu la relació de les despeses de la Bisbal d'Empordà i de Torroella de Montgrí a Jordi REYNÉS I LÓPEZ (2001: 81 i 84, quadres 4.2 i 4.3).

19. Vegeu una visió de l'escenari bèl·lic aquí només apuntat, a Antonio ESPINO LÓPEZ (2014).

20. Jaume CARRERA PUJAL (1947, II: 286).

21. Totes les dades de les universitats del Pallars Sobirà, a les quals ens referirem àmpliament en aquest llibre, procedeixen dels expedients següents del fons de plets civils de la Reial Audiència (ACA):

El 19 de novembre de 1659 el procurador de la Universitat de Tamarit (Tarragonès), per tal de rebatre els arguments d'un veí que es nega a pagar les imposicions pel fet de ser ciutadà honrat de Barcelona, explica així les raons del deute:

Posa [el procurador] que la Universitat de Tamarit té y ha tingut desde dit any mil sis cents quoranta molts gastos tant per rahó de les guerres, ab los de muralles, y portals, fabricació de una campana, y altres coses, que uns anys ab altres han importat de gastos més de cent lliures y és ver.²²

Cinc anys després, exactament el 14 de juliol de 1664, és el representant legal de la Universitat de Biscarri (Pallars Jussà) qui, per tal de justificar la necessitat d'una concòrdia amb els creditors, ho explica així:

Guerra passada, pedregades, sinistres de fruyts, penúria de moneda y altres infortunis del cel y terra y en particular per la pesada càrrega dels allotjaments y contribucions ha patit estos anys la Universitat y singulars persones del lloch de Biscarri del Bisbat de Urgell.

Quasi tres mesos després, l'11 d'octubre, la Universitat de Vinaixa (Garrigues), que també cerca una concòrdia, ho explica amb aquestes paraules:

Com per les calamitats del temps corrent y occurrències del temps passat com sia per fams, guerra, allotjaments, y altres calamitats molt urgents, la Universitat del lloch de Vinayxa [...] estiga tant carregada de mals per haver hagut de manllevar en diferents ocasions per ocasió de les sobredites calamitats, y haver hagut de pagar tantes contribucions dels allotjaments dels soldats.

Vuit anys després, el 27 d'agost de 1672, la situació no ha millorat i hi afegeixen algunes raons més: «Posa [l'apoderat de la Universitat] que lo lloch y terme de Vinaixa fou axí reduhit [a] bastant poch número de casas en lo temps de la guerra y contagi [es refereix a la pesta dels anys 1651-1652], perquè antes de dits infortunis y treballs contà dita Universitat de setanta quatre casas». Mentre que ara, diuen, només en té trenta-dues, de les quals només dotze o tretze poden pagar les càrregues del Comú.

125, 359, 2619, 15189, 15979, 16174, 16326, 16893, 17029, 17690, 19093, 19056, 19104, 19649, 21539, 24374, 24666, 25242, 25748, 26117, 26187, 27525, 28218, 28501, 30393, 32160, 32277 i 33067. Les altres citacions d'aquest epígraf, llevat que s'indiqui el contrari, procedeixen dels expedients següents del mateix fons: 2629 (Tamarit), 25652 (Biscarri), 2795 (Vinaixa), 26551 i 21361 (Miravet), 25682 i 38763 (Bràfim), 33515 (Prades) i 31143 (Àger).

22. En totes les transcripcions hem mantingut l'ortografia original; bàsicament, només hi hem posat accents i hem completat la puntuació.

Setanta anys després, exactament el 7 de maig de 1741, l'Ajuntament de Vinaixa encara recordava que la Universitat s'havia vist obligada a signar la concòrdia «por las calamidades de los tiempos passados de guerra, peste, y hambre».

El 10 de juliol de 1665 la Universitat de Miravet (Ribera d'Ebre) explicava així els infortunis que l'havien portada a endeutar-se:

Com la Universitat y singulars de Miravet, Catellania de Amposta Bisbat de Tortosa, per causa de les grans calamitats que en estos temps passats del present Principat [h]a suportat dels infortunis de la guerra y specialment de la continua g[u]arnició de soldats que han ocupat y ocupan lo castell de la present vila de Miravet i dels alleujaments [per *allotjaments*], trànsits y de donar soldats torralloners, tant per la conservació de la gernació [per *guarnició*] del castell de la present vila de Miravet, com també per haver donat soldats torralloners y bagatges per la conservació de las plasas de Tortosa y Flix, se troba vuy la Universitat de Miravet debitora entre propietats y preus de censals morts ja creats y pensions endarrerides y cessades [...].

A Bràfim (Alt Camp) les coses no anaven millor i el 25 de maig de 1667 ho explicaven així:

Per ocasió de las guerras passades, allotjaments de soldats y per acudir al servey de sa magestat (que Déu guarde) y en particular al donatiu de las fortificacions de las fronteres del present Principat és estat forsós a la Universitat, y particulars de la vila de Bràfim, Archebisbat de Tarragona, manllevar moltes quantitats a censal.

Com que sempre plou sobre mullat, el 17 de novembre de 1685 reblen el clau. Expliquen que no han pogut lluir censals perquè entre aquell escrit i el present hi ha hagut cinc o sis anys estèrils en els quals no s'ha collit pràcticament res; a més, han hagut de suportar despeses de guerra: lleves de soldats i bagatges.

L'any 1668 —no sabem la data concreta— la Universitat de Prades (Baix Camp) explica així la necessitat de creació i venda de quatre censals:

Subvenir y remediar les necessitats que vuy pateix dita vila de Prades de plets aporta en la Reial Audiència y lo gran allotjament que vuy pateix de cavalls de un capità viu ab molts soldats nomenat Don Agustín de Medina del Trosso [*sic*] de Milan.

La Universitat d'Àger (Noguera) s'explica així l'11 de gener de 1675:

La Universitat y singulars de la vila de Àger per ocasió de las torbacions del present Principat y dels infortunis de la guerra continua, sitis y sacos que [h]an patit durant aquella, com és públich y notori, [es troba] totalment exhausta e impossibilitada de poder donar entera satisfatio a sos acrehedors censalistas y altrás.

Roní (Pallars Sobirà), a través del seu apoderat, explicava així, el 28 de juliol de 1677, la seva situació:

[...] no obstan a pagar les insuportables càrregues que avuy està patint dita Universitat, tant per rahó de las anuas pencions dels censals [y] violaris, com també per las contribucions de guerra, allogaments, trànsits de soldats y tercios [...] als que de dos anys a es[ta] part pague dita Universitat, y no obstan aquells en ocasió que lo enimich envadia lo present Principat de Catalunya [h]a [h]agut de acudir ab soldats de dita Universitat a la plaça de Roses y a la plaça de Puxerdà [referència a la guerra d'Holanda].

Per a acabar aquest recorregut pel llarg període posterior a la Guerra dels Segadors, almenys pel que fa a les hisendes municipals, reproduïm un text de la Universitat d'Escalarre (Pallars Sobirà) del 15 de novembre de 1689, el qual ens introdueix en el segon període bèl·lic que hem considerat en el quadre 4 (1691-1714):

[...] per ser frontera de Fransa, ha patit molts infortunis de sacos y altres invasions de anemichs y altrament per rahó de allotjaments y altres infortunis de temps, senyaladament lo any proppassat que [per] un diluvi de aygua isqueren tres rius que sinyexen lo dit lloch y terme, que inundaren tot lo dit terme, perdent totalment la cullita y derruint moltes casas y offegà molta part del bestiar del lloch que tenian los particulars de dita Universitat.

Fem un salt i ens situem dins dels trenta anys posteriors a la Guerra de Successió. Se'ns permetrà que continuem, en bona part, amb els municipis que ja coneixem, per tal de mostrar el fil del deute municipal o, per a dir-ho amb altres paraules, la continuïtat d'un endeutament que per als contemporanis fou permanent i, quasi sempre, insuportable.

L'Ajuntament de Miravet, amb motiu d'un oferiment d'una nova concòrdia als creditors, el 30 de juny de 1716 descriu la situació d'aquesta manera:

[...] en el presente los trabajos y necesidades de dicha villa, y sus singulares se hallan en el mayor auge por ocasión de diferentes sitios, invasiones, quemas, y otros lamentables estragos, â cuya causa han desertado, y se hallan mucho menor

número de habitantes, siendo así que los donativos [cal suposar que, per la data, es referia al reial cadastre] son mucho más crecidos [per habitant, s'entén], no obstante de haver quedado diferentes años por dicha razón muchas tierras sin sembrarse.

És un text de tot just acabada la guerra i és interessant perquè recull tot allò que veurem repetir durant algunes dècades: guerra, ocupacions militars, estralls de tot tipus i perill de despoblament. Aquest últim aspecte no era un argument privatiu de les universitats, tal com evidencia l'escrit de Josep Carreró, cirurgià, a qui l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols devia quinze pensions d'un censal. El gener del 1716 s'expressava així:

A más, que si se da lugar á que los Comunes de las villas, ó lugares no paguen á los acrehadores, con pretexto de que no se despueblen, no se logrará el fin, antes bien se despoblarán más presto; porque estando tan cargadas las Universidades de Cathaluña, como están de deudas, al mesmo passo que no las pagarán á los particulares, estos no podrán pagar las taxas á su lugar, y no pudiendo pagar se habrán de ir de sus casas; y assí muchos lugares quedarán sin moradores; y casi se puede atribuir á esto las muchas casas [que] se han desemparado en algunos lugares de Cathaluña.²³

L'escrit, probablement exagerat, és interessant per quatre aspectes: *a*) confirma l'estat ruïnós de les hisendes municipals, cosa que ja sabíem; *b*) sembla donar la raó a les universitats que diuen que s'estan despoblament o que estan en procés de fer-ho, i aquí ens manquen dades per a confirmar-ho; *c*) posa en evidència la importància dels censals en moltes economies familiars (Carreró dirà que ell també està endeutat), ja ens hi tornarem a referir; i *d*) planteja el problema de caràcter circular que si els creditors no cobren les pensions, no podran pagar les taxes o imposicions que serveixen per a pagar-les i per a lluir censals. Tornem a les explicacions de les universitats, sense deixar, però, el Baix Empordà.

Les universitats de Begur i Pals, en sengles concòrdies del desembre del 1716 i l'abril del 1717, redactades pel mateix notari, insisteixen en la importància de les guerres i, a més, les precisen geogràficament, tot recordant que aquell territori ha estat un dels més castigats des de mitjan segle XVII. Diuen que s'han endeutat, per causa dels «continuos y accessius allotjaments, contribucions tant excessivas y molts altres treballs han patit per rahó y causa de las llargas y prolixas guerras pròxim passadas que en lo present Principat de Cathalunya y particularment en lo Empordà y ha hagasdas y se [h]an experimentadas».²⁴

23. ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedient 25876.

24. ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedients 28159 i 25936.

El 22 de febrer de 1721 el rei, a través d'una carta acordada del Consell de Castella, expressa així la descripció que li han fet els regidors de Linyola (Noguera):

[...] nos representó que con ocasión de la pasada guerra, no solo padeció con las tropas del ejército enemigo, que desbarató sus sembrados y cosechas en los años setecientos y siete hasta el de diez, por ser aquella villa sujeta y â distancia de quatro leguas de la ciudad de Lérida con el llano de Urgel, sino que también expendió mucha porción de dinero en los trabajos de fortificación de Lérida y en la manutención de los regimientos de caballería en el año siguiente de setecientos y once, que estuvieron de quartel mucho tiempo en ella, y continuamente de otras cosas de Nuestro Real Servicio, de forma que por la pérdida de sus cosechas y falta de medios, le había sido preciso tomar â censo diferentes porciones de dinero y empeñar las yerbas de su término y consejo por quatro mil libras y nueve sueldos, sin que en los tres años últimos hubiesen hecho sus vezinos cosecha de granos ni frutos, ni aún cogida la semilla, por lo que se hallavan en una miseria sin tener disposición ni medios algunos con que satisfacerlos de los censos, por cuya razón experimentavan sus personas y bienes varias execuciones y la militar de una compañía de cavallería por la contribución del año pasado de mil setecientos y veinte y el presente [...].²⁵

El 1721 l'Ajuntament d'Unarre es refereix als «molts gastos que han hagut de suportar per rahó de la fortificació de las plassas de Castell Ciutat, contribuint en pallas, llenya, oli, candelas y altres cosas», a la qual cosa cal afegir «al·lotjaments de soldats y guardas [que] se deuen fer en los ports de Fransa per causa y rahó del contagi que nos està amanassan [en referència a l'anomenada pesta de Marsella]».

L'escrit de l'Ajuntament de Bràfim del 10 de juny de 1723 encara era més explícit, ja que formava part de l'argumentari de proposta d'una nova concòrdia:

Que en el decurso de los contratiempos de las Guerras y otros infortunios se han contraído por la Universidad, y particulares de esta Villa diferentes censales [...]; y sea así que dicha Universidad, y particulares se ven totalmente imposibilitados de satisfacer dichos atrasos, y acudir en un mismo tiempo a las precisas e indispensables urgencias del Real Servicio, a saber de la Real imposición del Catastro, de paja, leñas, barracas por la pública sanidad, y salario del corregidor de aquel Partido [...]; por manera, que â no darse prompto remedio a los grandes ahogos en que se halla dicha Universidad â poco tiempo se despoblará aquella, com se va ya experimentando.

25. ACA, Reial Audiència, registre 7, f. 167v-169v.

En l'escrit apareixen un parell de novetats: el reial cadastre (l'Ajuntament de Junyent, a l'Alt Urgell, el 1734 es queixarà de «los grandes pagamentos del Real Catastro»)²⁶ i el sou del corregidor (el qual es pagava mitjançant un repartiment entre els municipis del corregiment; en aquest cas, el de Tarragona).

Encara el 1730, l'Ajuntament de Sort, amb motiu d'una concòrdia signada el 7 d'abril d'aquell any, es refereix als «grans pagaments del real catastro», a la qual cosa calia sumar les «continuas molèstias, execucions, y excomunicacions â instància dels acrehedors per causa de las guerras, y torbacions de est Principat».²⁷

Certament, com que les causes del deute i l'estat d'aquest eren greus, el que obligava les universitats a proposar una concòrdia als creditors censalistes eren les reclamacions i demandes d'execució o embargament de béns de les universitats i els particulars per impagament de pensions. Més que les conseqüències d'un deute que normalment venia de lluny, els ajuntaments parlaven sobretot de les conseqüències d'aquestes exigències i denunciaven el capteniment dels creditors. Però ens ocuparem d'això en un altre epígraf.

Acabem amb la fidel ciutat de Cervera, la qual tampoc no s'escapà de les angúnies de la guerra i del seu impacte en la hisenda municipal. El 6 d'agost de 1718 el seu ajuntament es referia a les «pérdidas que ha padezido por mantener la devida fidelidad a Su Magestad». Fidelitat que el 16 de desembre de 1717 l'havia fet mereixedora d'una moratòria consistent a limitar a 3.000 lliures la quantitat anual per a pagar pensions i lluir censals. El 1720 la ciutat es va veure obligada a demanar l'exempció d'aquest

26. Cal dir que durant anys els ajuntaments, almenys alguns, van barrejar les dues comptabilitats: la del cadastre i la municipal. El cadastre s'administrava com una imposició col·lectiva, més que no pas com una imposició a títol personal. D'altra banda, en els seus inicis, si més no, en alguns casos el repartiment no es feia segons els criteris establerts, com reconeixia el capità general en un escrit del 18 de juny de 1720 dirigit als regidors de Mollet: «[...] y si por razón de la paga, y satisfacción del Rl. Catastro fuere preciso, è indispensable hazer algún reparto, è imposición de frutos por no encontrarse otro arbitrio, se hará solamente en aquellos que no podrán de otro modo pagar la imposición del dicho Rl. Catastro [...]». L'intendent ho reblava tres anys després en concedir a la Universitat de Palau-sator un redelme «solamente a fin de facilitar por este medio y con menos dispendio de los vecinos la satisfacción de la Real imposición del catastro»; cal dir que també s'havia demanat per a pagar pensions. ACA, Reial Audiència, registre 8, f. 58, i ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedient 28302. Com s'han d'interpretar ambdues manifestacions: manca de numerari?, manca d'un inventari (cadastre) de la riquesa?, confiança en un tipus d'imposició de llarga tradició?, sensació que era un sistema de contribució més equitatiu? En tot cas, en teoria aquesta possibilitat finalitzà amb la Instrucció del 20 de desembre de 1735 de l'intendent Antonio de Sartine.

27. La mateixa Reial Audiència era conscient d'aquesta situació i del pes que hi tenia el cadastre, ja que en un informe del 18 de febrer de 1724 va escriure: «[...] los trabajos, menoscabos y contribuciones que ha soportado [el pueblo] por la manutención y alojamiento de las tropas, [y] por las repetidas malas cosechas, les tienen constituidos en el último estado de miseria [...] por cuyos motivos se hallan con nuevos y mayores ahogos, sin poder pagar la Rl. Contribución del Catastro». Vegeu la citació a Josep M. TORRAS I RIBÉ (2020: 61). Vegeu una visió general del cadastre a Agustí ALCOBERRO (2005).

pagament. L'argumentari és llarg, però paga la pena. La llució, que era el que tocava aquell any, era impossible

[...] por los varios accidentes que habían ocurrido, a tiempo que el rebelde Carrascllet fomentó la sedición en las montañas de Pradas. Por la confianza que el Capitán General tenía de los moradores de dicha Ciudad, había dispuesto que un cuerpo de ellos pasasse à oponerse a los designios de los rebeldes, lo que executaron con ochenta hombres estipendiados por dicha Ciudad, y comandados por su teniente corregidor, y perseverando esta sedición había sido crezida la suma de dinero, que había gastado en esta jornada; y que habiéndose mandado formar el regimiento de Barcelona, tocó á dicha Ciudad por número de vecinos el de veinte hombres, dándole à cada uno de ellos muy quantiosas expensas de las entradas, y que la cosecha deste presente año, por la falta de aguas había sido sumamente estéril [...], y que por estar sus muros en parte muy arruinados se había gastado mucho por la expressada Ciudad, en sus fortificaciones reparándolos, y levantando algunos liensos de ellas desde los fundamentos, construir grutas, hazer rastrillos, y otras obras necesarias a su defensa, y que en varias salidas que habían [h]eicho dichos paysanos para escoltar comboyes, y otras de nuestro real Servicio [és un escrit aprovat pel rei], havían sido pagados por dicha Ciudad, a quien continuamente se le ofrezían crecidos gastos de guías y propios [...] y que habiendo el capitán resuelto para mayor resguardo de dicha Ciudad y escolta de comboyes, poner en ella guarnición de caballería, y infantería y fusileros, le había sido preciso poner tres distintos quarteles, ofreciéndosele nuevos gastos para furnición y asistencias [...].²⁸

No cal dir que el rei concedí l'exempció, la qual cosa no impedí que la ciutat seguís arrossegant un deute enorme. El 1753 el capital censal pujava a 38.551 lliures i les pensions endarrerides arribaven a 55.953, la qual cosa obligà el rei a sol·licitar la venda a carta de gràcia de la meitat dels ingressos de les carnisseries i la imposició d'un vintè sobre tots els fruits collits al terme, «sin excepción de personas».²⁹ Però de les impositons ja en parlarem més endavant.

Arguments com aquests s'empraren durant dècades per a justificar el deute acumulat i sol·licitar la concessió d'una imposició o una venda per a eixugar-lo. Ens sembla innecessari seguir omplint pàgines de citacions sobre això. De la varietat de circumstàncies que generaren el deute municipal que estem estudiant, una destaca per

28. ACA, Reial Audiència, registre 6, f. 144r-146r, i 7, f. 14r-16v. La repressió dels revoltats austriacistes també representà una despesa important per a la Universitat de Valls, que el 1726 declarava que de les 35.437 lliures gastades des de l'inici de la guerra, 3.950 se les emportà l'organització de l'esquadra dels Veçiana, inicialment 150 homes dividits en tres cossos de 50 cadascun. Vegeu Jordi CASAS I ROCA (2014: 168).

29. ACA, Reial Audiència, registre 385, f. 2 i seg.

sobre de totes les altres: la guerra, en especial la de Successió.³⁰ Dos exemples ho il·lustren àmpliament: les xifres del deute de la Bisbal d'Empordà³¹ i una frase lapidària dels regidors de Sanaüja.³²

QUADRE 5. Cronologia del deute de la Universitat de la Bisbal d'Empordà

<i>Període</i>	<i>Quantitat en lliures</i>	<i>%</i>
Censals anteriors al 1600	566	1,3 %
Censals d'entre el 1600 i el 1639	3.214	7,5 %
Censals d'entre el 1640 i el 1659	7.110	16,5 %
Censals d'entre el 1660 i el 1684	1.137	2,6 %
Censals d'entre el 1685 i el 1700	7.582	17,6 %
Censals d'entre el 1704 i el 1714	21.752	50,3 %
Censals posteriors	1.818	4,2 %
Total	43.179	100,0 %

Dos períodes bèl·lics (1640-1659 i 1704-1715) acumulen el 67 % del deute total. Sens dubte, els habitants de la Bisbal tenien molt clar què havia enfonsat la seva universitat en la misèria i l'havia endeutada dècades i dècades. Ho sabien bé els regidors de Sanaüja (Segarra), que el 28 de març de 1740 explicaven que la seva situació era a causa de «guerras, que casi de continuo se experimentaron en el siglo pasado, y principios del corriente en dicho principado de Cataluña».³³

30. Per ordre d'importància, aquestes són les circumstàncies esmentades en les citacions que hem aportat: guerra (guerra en general, allotjaments, manutenció de tropes, fortificacions i muralles, lleves de soldats), 30 (73 %); inclemències del temps (pedregades, fams, sinistres de fruits, esterilitats, males anyades, inundacions), 8 (19 %), i cadastre i altres contribucions, 3 (8 %).

31. Hem estudiat el cas de la Bisbal d'Empordà a Jordi CASAS I ROCA (2019a: 81, quadre).

32. ACA, Reial Audiència, registre 20, f. 154v-176r.

33. En l'endeutament també podien influir la mala gestió i/o les corrupteles, un aspecte que no hem considerat en aquest article. Vegeu, per tots, l'exemple de Sant Vicenç de Sarrià: els veïns es queixen perquè el batlle i els jurats han repartit injustament els allotjaments, els trànsits de soldats i els bagatges, i han perjudicat els més pobres; a més, afegeixen que el Comú, que disposa de 1.500 lliures d'ingressos anuals, s'ha endeutat en 2.000 lliures, endeutament que, segons ells, no està justificat. La cerca que fa la Reial Audiència costa el lloc al batlle. Això succeeix l'abril del 1718. ACA, Reial Audiència, registre 125, f. 11v-13v. Vegeu Josep M. TORRAS I RIBÉ (2020: 65-79).

5. UNS INGRESSOS ORDINARIS ABSOLUTAMENT INSUFICIENTS

De bell antuvi cal definir què entenem per *ingressos ordinaris*. De fet, és el que entenien els contemporanis als fets que relatem. Quan les universitats explicaven llurs ingressos, sempre es referien als propis (mot que no sabem en quin moment s'introduí a Catalunya) i a les imposicions (arbitris, en el segle XVIII). Els propis eren les propietats dels municipis, poques a Catalunya en comparació amb les d'altres territoris de la monarquia peninsular (especialment la seva part meridional), i, sobretot, els ingressos pels arrendaments dels monopolis (carnisseria, fleca, forn de pa, taverna, hostal...). Per la seva part, les imposicions (o arbitris) eren els recàrrecs sobre el comerç, especialment el de queviures. Dos ingressos de caràcter indirecte, en diríem ara. Imposicions sobre el consum, en definitiva. La presència d'ambdós ingressos era indirectament proporcional. En els petits i mitjans municipis, especialment en els primers, predominaven clarament els propis, mentre que en els grans, la presència de les imposicions era determinant. En els més petits, ni l'un ni l'altre: la talla o repartiment veïnal era l'únic ingrés. Bé que ho sabia Onofre Timbau, personatge al qual ja hem fet referència un parell de vegades, que el 1628 escrivia que «[l]os nervios que dan fuerça y valor [a] dicha república [el marquesat de Pallars] son la hisenda y bienes de los particulares [...] que de propios no los tiene».³⁴

Així doncs, quan els representants d'una universitat presentaven un escrit a la Reial Audiència per a demanar que els creditors signessin una concòrdia o que aquests els deixessin d'amençar amb execucions o embargaments, les dades que presentaven eren les següents: ingressos ordinaris (propis i imposicions), despeses ordinàries (salari de càrrecs públics i d'empleats, despeses administratives, de procuradors i advocats, representacions religioses, mestres de primeres lletres, obres públiques...), import del capital censal i import de les pensions corresponents i de les pensions vençudes o endarrerides. El joc d'aquests cinc conceptes era el que donava una idea de la situació i de les possibilitats de sortir-se'n.

No hem trobat cap universitat en la qual el saldo entre ingressos ordinaris i despeses ordinàries permetés pagar les pensions corrents. Això feia que els endarreriments s'anessin acumulant fins a assolir sumes astronòmiques que en força casos superaven la del capital censal, és a dir, eren més elevades les pensions pendents que no pas el capital que s'havia de lluir o redimir.

Per a il·lustrar el que estem dient començarem amb les dades d'un seguit de municipis del Pallars Sobirà.

34. Josep M. BRINGUÉ PORTELLA, M. Lluïsa CASES LOSCOS, Carme Maria MARUGAN VALLVÉ i Maria Isabel RABASA FONT (2001: 40).

QUADRE 6. Deute i ingressos ordinaris de les universitats del Pallars Sobirà

<i>Universitat</i>	<i>Any</i>	<i>Capital censal (lliures)</i>	<i>Pensions anuals (lliures)</i>	<i>Pensions vençudes (lliures)</i>	<i>Ingressos ordinaris (lliures)</i>
Sort	Mitjana	13.597	642	6.032	267 (carnisseria, taverna, fleca, dos forns, peça de terra, pensions de mitja dotzena de censals + botiga, hostal, muntanya i drets de fira, el 1741)
Roní	1677	4.680	234	600	Pocs (sense especificar)
Escalarre	Mitjana	9.625	481	Sense dades	22 (taverna i tenda d'oli)
Tírvia	Mitjana	16.898	845	1.494	440 (carnisseria, tenda, tavernes, onzè, herbes del terme)
Montcortès	1717	3.993	199	Sense dades	Sense dades
Espot	1717	8.680	434	325	340 (segons un creditor censalista)
Cerbi	Mitjana	1.530	76	1.050	No n'hi ha
Esterri de Cardós	1720	3.206	160	Sense dades	Sense especificar (les herbes del terme?)
Peramea	Mitjana	4.892	245	Sense dades	235 (una muntanya, dos hostals, una taverna i una carnisseria)
Lladorre	1726	2.357	118	Sense dades	No n'hi ha
Ribera de Cardós	1720	10.318	515	Sense dades	L'arrendament d'una taverna i les herbes del terme (no es quantifica)
Unarre	1721	2.053	103	4.000 (però no és creïble)	No n'hi ha
Llarvén	1725	1.932	386	Sense dades	No n'hi ha
Burgo	1732	1.231	62	900	No n'hi ha
Junyent	1734	1.060	58	187	No n'hi ha
Enviny	1734	4.608 (més un redelme de 4.400)	228	Sense dades	No n'hi ha

La Bastida de Sort	1736	1.792	90	214	54 (un hostal i les herbes dels prats de Compte)
Vilamur	1737	2.120	106	Sense dades	15 (arrendament d'un tros del terme)
Altron	1737	3.366	168	1.000	No n'hi ha
Isil	1739	2.705	135	1.500	No n'hi ha
Escart	1739	3.150	158	209	72 (arrendament de les herbes del terme)
<i>Total</i>		103.793	5.443	13.511 (sense Unarre)	1.445

Els ingressos ordinaris en cap cas cobreixen les pensions corrents, encara que es deixin de banda les altres despeses; només en cobreixen una quarta part, si ens fixem en la mitjana dels casos dels quals coneixem les dades. No cal dir que el capital censal és immensament superior als ingressos ordinaris. No ens ha d'estranyar, doncs, que les universitats recorreguessin als veïns per a crear i vendre censals, per a endeutar-se, en definitiva, ja que el seu patrimoni públic (i els ingressos que generava) no estava en condicions d'avaluar-los.

Ara ens situarem a mitjan segle XVIII, a partir d'on hem deixat les dades anteriors, amb la idea d'aconseguir tres objectius: *a*) mostrar el deute acumulat fins aleshores, malgrat que, evidentment, no és tot el que s'ha generat, ja que, poc o molt, es va reuint; *b*) confirmar el caràcter crònic de la insuficiència d'ingressos, i *c*) tenir una visió geogràfica més àmplia, malgrat l'evident insuficiència de les dades.³⁵

35. Les dades que coneixem del Baix Empordà, immediatament posteriors a la Guerra de Successió, confirmen les dels quadres 6 i 7. Les universitats de Begur, Pals, Calonge i Palau-sator (1716-1723) acumulen un deute censal de 67.610 lliures, amb unes pensions anuals de 3.419 lliures per al pagament de les quals només disposaven d'uns ingressos ordinaris de 2.682 lliures, la qual cosa les havia portat a acumular uns endarreriments en concepte de pensions de més de 33.000 lliures. ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedients 28159, 25936, 10821 i 28302.

QUADRE 7. Deute i ingressos ordinaris dels municipis catalans, 1733-1759 (quantitats en lliures)³⁶

<i>Municipi</i>	<i>Comarca</i>	<i>Habitants</i>	<i>Any</i>	<i>Capital censal</i>	<i>Pensions</i>	<i>Pensions vençudes</i>	<i>Ingressos ordinaris</i>
Sarral	Conca de Barberà	1.656	1733	25.800	1.291		657
Alcover	Alt Camp	1.728	1734	35.589	1.779	33.339	
Les Borges del Camp	Baix Camp	640	1734	10.661	533	9.770	226
Vilamajor	Vallès Oriental	1.280	1739	11.575	579	4.793	140
La Roca	Vallès Oriental	701	1745	5.465	273	1.326	90
Santa Coloma de Farners	Selva	1.481	1747	14.091	704	> 3.000	400
Moià	Bages	2.161	1748	15.945	788		
Vilassar de Mar	Maresme	1.845	1748	3.154	158	5.210	480
Sant Vicenç de Llavanes	Maresme	513	1748	3.440	172	1.244	40
Les Franqueses	Vallès Oriental	1.021	1748	5.782	289	1.897	105
Vilallonga del Camp	Tarragonès	604	1749	4.800	240	3.739	
Tivissa	Ribera d'Ebre	1.775	1749	23.337	776		97
Oristà	Osona	908	1751	5.851	176	1.749	
Gandesa	Terra Alta	693	1751	35.559	1.068	38.897	
Tordera	Maresme	1.650	1751	4.352	131	1.922	200
Anglesola	Urgell	591	1751	40.385	1.211	> 15.000	
Sant Genís de Palafolls	Maresme	1.823	1752	5.423	163	4.866	18
Crespà	Gironès	351	1752	4.849	145	> 1.600	46
Sant Llorenç de la Muga	Alt Empordà	709	1754	6.453	193		163

36. Les dades estan extretes dels registres (cartes acordades) de la Reial Audiència corresponents als anys esmentats. El nombre d'habitants és la mitjana dels censos del 1718 i el 1787 (llevat dels del 1787 dels quals desconexim la població). La columna de les pensions vençudes inclou en alguns casos deutes a particulars no censalistes.

Sant Esteve de Parets	Vallès Oriental	622	1754	1.491	45	500	30
Celrà	Gironès	675	1754	2.278	68	750	100
Sant Llorenç Savall	Vallès Occidental	388	1755	2.425	73	> 3.500	10
Torredembarra	Tarragonès	1.394	1755	12.840	385	6.398	1.102
Llançà	Alt Empordà	762	1755	60.000	1.800	Moltes	232
Sort	Pallars Sobirà	620	1755	10.684	320	10.000	120
Garcia	Ribera d'Ebre	1.029	1755	25.802	774	52.509	108
Montagut	Garrotxa	666	1756	2.622	79	> 800	
Móra d'Ebre	Ribera d'Ebre	489	1757	28.453	853	36.250	1.783
Castell d'Ullastret	Baix Empordà	435	1759	5.861	176	8.000	
Rocafort de Queralt	Conca de Barberà	242	1759	3.400	102	1.780	
<i>Total</i>		29.452		418.367	15.344	248.839	6.147

Algunes conclusions són evidents:

a) Els ingressos ordinaris són absolutament insuficients per a pagar les pensions corrents. En els vint casos en què els coneixem, són inferiors en un 36 % a les pensions. Amb el benentès que, en els tretze casos en què coneixem ingressos i despeses, aquestes superen els ingressos en un 28 % (només a Torredembarra i Sort —en aquest cas, per la mínima— els ingressos superen les despeses). Advertim que en aquest treball no considerem, a l'efecte expositiu, les pensions corrents com a despeses ordinàries, però, evidentment, ho eren.

b) Les pensions vençudes o endarrerides multipliquen per setze les pensions corrents, és a dir, hi ha una mitjana de setze anys d'endarreriment. I és un mínim, ja que desconeixem l'import en cinc casos i en uns altres cinc se'ns diu que superen la quantitat indicada. Això, malgrat que l'interès del censal passà del 5 % al 3 % a partir de l'1 d'agost de 1750.³⁷

37. Sobre aquesta reducció s'han fet lectures diferents: M. PESET i V. GRAULLERA (1986: 120) i Enric TELLO (2001). Mentre que els dos primers autors entenen que la causa s'ha de cercar en la situació financera

c) Amb uns ingressos ordinaris incapaços de pagar pensions és evident que la lluita de censals és absolutament impossible. És més, els endarreriments no deixen de créixer, el vertader maldecap dels ajuntaments. No era obligatori lluir o quitar els censals, però, en canvi, sí que ho era pagar les pensions anuals. En els municipis dels quals tenim les dues dades, els endarreriments representen el 72 % del capital censal.³⁸

En definitiva, els ajuntaments catalans no podien liquidar el deute i, en concret, pagar les pensions corrents mitjançant els seus ingressos ordinaris. A aquesta situació s'hi sumà durant onze anys l'extracció de recursos que practicà la Reial Hisenda per tal de pal·liar la seva situació econòmica. Efectivament, el 1739 s'establí una imposició del 4 % sobre els arbitris municipals (a la Corona de Castella ja hi havia precedents) i el 1741 es creà un nou tribut, el «*valimiento de la mitad de sisas y arbitrios*».³⁹ De fet, com descrivia la Intendència de Catalunya en una nota, es tractava de «*la mitad de los propios, sisas, arvitrios, emolumentos y demás fincas de que los comunes perciven réditos*». Ras i curt, la meitat dels ingressos municipals, descomptant, això sí, el 4 % dels arbitris i allò pagat en concepte de cadastre i «*nueva contribución*», concepte del qual desconeixem el significat, de la base imposable.

Sabem que la quantitat pagada pels municipis catalans entre el 1741 i el 1749 (sense comptar, doncs, el 4 % sobre els arbitris dels anys 1739 i 1740) fou de poc més d'1.500.000 lliures. Aquesta xifra encaixa amb la que hem trobat per als corregiments de Vic i Barcelona (no inclou la ciutat de Barcelona): 134.609 lliures i 25.184 lliures, respectivament. Vegem les dades d'alguns municipis: Badalona, 2.200 lliures; Horta, 1.173 lliures; Olot, 30.668 lliures; Ripoll, 5.021 lliures; Sant Boi de Llobregat, 3.103 lliures, i Vic, 55.662 lliures.

dels ajuntaments, el segon ho atribueix a la necessitat d'adequar l'interès dels censals als rendiments decreixents dels arrendaments a causa d'un augment proporcionalment superior del preu de la terra. Cal dir que el 1718 la Reial Audiència s'oposà a la rebaixa precisament perquè, entre altres causes, representava un perjudici per als municipis (punts 1 i 8 de l'informe al Consell de Castella), la qual cosa fou ratificada pels síndics dels capítols catedralicis (la seva intervenció en aquest afer evidència el pes del clero secular entre els censalistes) i de les viles i ciutats capitals de corregiment (CARRERA PUJAL, 1947, III: 248-254). D'altra banda, en la Reial pragmàtica del 9 de juliol de 1750, per la qual es rebaixa l'interès al 3 %, no hi ha cap referència a l'endeutament municipal. Vegeu ACA, Reial Audiència, registre 6, f. 16r-19v; registre 5, f. 1r-2r; registre 125, f. 185v-200v (informe de la Reial Audiència); i registre 381, f. 116v-121v.

38. Els mateixos anys els municipis valencians patien un deute molt semblant, encara que disposaven d'uns ingressos ordinaris més sòlids, que superaven amb escreix les despeses ordinàries, i els endarreriments només multiplicaven per sis les pensions corrents. Vegeu M. PESET i V. GRAULLERA (1986: 123-125); la mostra té un total de cent vint municipis.

39. Encara que no ho hem llegit enlloc, aquesta extracció de recursos municipals devia estar relacionada amb la participació de la Corona espanyola en la Guerra de Successió de la Corona austríaca (1740-1748).

Eren molt o poc, 1.500.000 lliures? Si agafem com a referència els trenta municipis del quadre 7, aquesta quantitat representa més del triple del deute censal, sis vegades els endarreriments acumulats, cent vegades les pensions anuals i, sobretot, més de dues-centes vegades els ingressos ordinaris. En uns anys en què Catalunya estava en plena embranzida econòmica i les universitats podien anar eixugant els seus deutes, l'impacte d'aquesta subtracció no degué de ser menor. Com a mínim retardà la reducció del deute, ja que molts ajuntaments, a manca d'ingressos ordinaris, hagueren de desviar part dels ingressos extraordinaris establerts per reduir-lo i poder pagar les despeses ordinàries. No tots degueren tenir la mateixa sort que el de Vic, el qual aconseguí que els creditors censalistes acceptessin no cobrar pensions mentre durés el «*valimiento*». A més, en alguns casos el 4 % es carregà erròniament sobre els ingressos extraordinaris esmentats, com passà a Vallfogona de Ripollès, Viladrau, Sant Boi de Lluçanès o Ridaura, els quals foren indemnitzats, però amb força retard.⁴⁰

Tornem al quadre 7 per tal de fer un càlcul sobre la pressió suportada pels habitants d'aquells municipis, encara que sigui poc precís. I ho serà, en primer lloc, perquè les dades no són sincròniques, ja que corresponen a un període de quasi una trentena d'anys; i, en segon lloc, perquè som conscients que el nombre d'habitants amb què hem treballat és esbiaixat a l'alça. Tot i amb això, ens atrevim a quantificar el deute per habitant. A mitjan segle XVIII els habitants dels trenta municipis considerats devien, entre el capital censal que havien de retornar i les pensions vençudes, vint-i-tres lliures *per capita*. No era una quantitat menor. Era superior als ingressos ordinaris de Sant Genís de Palafolls i Sant Llorenç Savall, i molt semblant als de Sant Esteve de Parets, com hem vist. Per a posar un altre paràmetre, era quasi la meitat del que, a efectes fiscals, el cadastre calculava com a ingressos anuals d'un artesà.

Certament, l'ingrés producte del consum humà i, en molta menor mesura, d'algunes propietats municipals arrendades, no era l'únic amb què podien comptar les universitats i els seus ajuntaments. La gent era productora, agrícola o artesanal, i, per tant, generava riquesa que podia ser gravada, la qual cosa no era cap novetat. A la baixa edat mitjana les talles s'incrementaren i esdevingueren el primer ingrés municipal i, a més, mai no es van deixar de fer.⁴¹ Per aquí vindria la solució del deute, o, almenys, l'intent de solucionar-lo.

40. Vegeu la dada total a Carmen GARCÍA GARCÍA (1996: 134, quadre IX; hem extrapolat unes dades que arriben fins al 1747). Vegeu les dades parcials a ACA, Hisenda, lligall 3374, i la dada sobre Vic, a ACA, Reial Audiència, registre 489, f. 2 i seg.

41. A Jordi CASAS I ROCA (2015: 116-120) ens hem referit a les talles durant els segles XVI i XVII.

6. ELS INGRESSOS EXTRAORDINARIS PER A RETALLAR EL DEUTE⁴²

Sense cap mena de dubte, l'ingrés extraordinari més important fou el dels talls sobre les collites. Això no era una novetat,⁴³ però tot indica que a partir de la Guerra de Successió es generalitzà. Es tractava de cobrar un percentatge: així, un vintè, per a posar un exemple, era una part de cada vint; o, dit amb altres paraules, un 5 % de la collita. La varietat de talls⁴⁴ o parts de collites era important, com mostrem en el quadre següent. Les dades arriben fins al moment en què la Reial Audiència perdé competències en favor de la Intendència.

QUADRE 8. Talls sobre les collites, 1716-1761

<i>Tipus de talls (o parts de collites)</i>	<i>Primera meitat del segle XVIII</i>	<i>Segona meitat del segle XVIII</i>	<i>Total</i>
Cinquantè	1	—	1
Quaranta-cinquè	1	—	1
Quarantè	2	—	2

42. Tota la informació, incloses les citacions d'aquest epígraf, llevat que s'indiqui el contrari, procedeix dels registres de cartes acordades del 1716 al 1761.

43. Els més antics dels quals es té notícia són de les dècades del 1340 i el 1350, en municipis de domini reial, però és a partir de la dècada del 1370 que s'expandeixen. Vegeu una relació dels municipis afectats durant els segles XIV i XV a Jordi CASAS I ROCA (2015: 35, nota 30). La Cort de Monsó del 1585, per tal de pagar les pensions i la lluçió dels censals creats per a arranjar rieres, sèquies, canals i camins, va autoritzar la imposició de vintens i quarantens sobre les collites de tots els propietaris, inclosos religiosos i militars. Vegeu *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, llibre IV, títol IV, capítols 28-36, especialment el 31. Per Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 347-454) coneixem un llistat d'una vintena de municipis que aplicaren talls sobre les collites entre els anys 1583 i 1631: Rocafort de Vallbona, la Fatarella, Florejacs, Belcaire i la Tallada, Dosrius, Mataró, Torrelles de Foix, Vilanant... Els municipis del comtat d'Empúries els aplicaren de manera regular des del 1662. Vegeu Pere GÍFRE I RIBAS (1996: 73). Vegeu alguns exemples de justificació de la seva antiguitat: l'apoderat de la baronia de Montbui dirà, el 16 de juliol de 1729, «que de tiempo inmemorial han estado los antiguos Jurados, y [h]oy los Regidores de dicha Baronia, en la pacífica posesión de imponerse en todos los lugares que la componen un treynteno de todos los frutos»; el març del 1754 els regidors de Peratallada diuen que disposen d'un privilegi de Ferran II que els ha permès imposar fins al present redelmes i vintens; el gener del 1747 la Universitat de Claravalls diu que disposa de la facultat d'imposar un onzè des del regnat de Carles II. ACA, Reial Audiència, registres 143, f. 62, 385, f. 205, i 378, f. 102. Coneixem la regulació d'un dels documents més antics, els capítols de Pere III (1377), que concedeixen a Tàrrrega un onzè durant sis anys sobre les collites de blat, raïm i safrà; vegeu Lluís SARRET I PONS (1930: 296-308).

44. En la documentació estudiada no hi ha un mot general per a descriure aquesta contribució sobre les collites; es parla de desè, dotzè, vintè... Hem escollit el mot *tall* per tal de diferenciar-lo clarament de la *imposició* (o arbitri) sobre el comerç i la *talla* (o repartiment veinal) sobre la riquesa de cada veí.

Trenta-sisè		1	1
Trentè	12	8	20
Trenta-unè	1	—	1
Vint-i-sisè	—	1	1
Vint-i-cinquè	1	3	4
Vint-i-dosè	1	—	1
Vintè o mig delme	27	16	43
Divuitè	2	—	2
Quinzè	7	8	15
Dotzè	2	1	3
Onzè	7	2	9
Desè	2	6	8
Mig novè	1	—	1
Total	67	46	113

El quadre ens mostra que el vintè, el trentè i el quinzè eren les impositcions més habituals: sumen el 69 % del total. Al llarg del segle no hi ha diferències importants; en tot cas, una major diversitat durant les primeres dècades. D'altra banda, tenint en compte que la segona columna només recull onze anys, és evident que les necessitats d'ingressos extraordinaris per part dels ajuntaments no havia disminuït quaranta anys després de la Guerra de Successió, ja que el deute seguia sent important.⁴⁵

Pel que fa als terminis de vigència dels talls plantejats, en trobem una gran varietat, ja que els ajuntaments calculaven el temps que necessitaven per a eixugar el deute i imposaven les talles que els convenien, encara que mantes vegades es quedaven curts i necessitaven demanar pròrrogues. Així ho van fer, per exemple, els ajuntaments d'Alcover (1730), Sentmenat (1738), la Garriga (1739) i les Franqueses (1760).⁴⁶ Com

45. De fet, a la dècada del 1760 les sol·licituds al Consell d'Aragó, que actuava com a Secretaria del Consell de Castella des del 1707, superen la desena. A partir de la dècada del 1770 sembla que hi ha una clara disminució. D'altra banda, cal dir que no tots els talls sobre les collites tenien com a objectiu la reducció del deute; algunes vegades es destinaven a obres públiques, com ara la construcció o reparació d'esglésies: a Solivella (1766), a Santa Maria de Besora (1771) o al Catllar (1785). Podria afegir-se, per les dates, que probablement era així perquè el deute ja estava eixugat. Vegeu les dades a Eugenio SARRABLO AGUARELES (1975).

46. El Consell de Castella era molt rigorós pel que fa a les pròrrogues. El 3 de juliol de 1738, en comunicar a l'Ajuntament de Sanaüja que ha aprovat el quinzè sol·licitat, li indica que «pasados que sean los dichos doze años, queremos que no se cobre el mencionado onzeno, ni se use más de esta nuestra facultad, sin obtener nueva prorrogación, y licencia, pena de caer, e, incurrir en las que caen, e, incurren los consejos, comunidades y demás personas, que lo hazen sin tenerla de Nos, para ello». ACA, Reial Audiència, registre 20, f. 154v-176r.

dèiem, els terminis són d'allò més variats: cinc anys (1), sis anys (2), set anys (1), vuit anys (1), deu anys (5), dotze anys (2), catorze anys (1), quinze anys (4), setze anys (1), vint anys (10), vint-i-dos anys (1) i trenta anys (1). Però el més habitual no és el termini de vint anys, sinó la no fixació d'un termini: n'hem trobat dotze casos. Molts ajuntaments, evidentment i si se'ns permet l'expressió, no volien enganxar-se els dits. Era millor això que no pas demanar un termini excessivament llarg: a Garcia (1757), per exemple, se li nega la sol·licitud d'un onzè per a cinquanta anys. Tot això, amb el benentès que anys volien dir collites: com indica l'Ajuntament de Riumors el 1757, arrenda el vintè per a «siete años y siete enteres cosechas».

Hem de reconèixer que no estem segurs de l'ús del mot *redelme*. L'hem trobat com a desè (imposició sobre el delme), com a vintè (doble delme) i com a talla en general sobre les collites. Independentment dels diferents usos, el més probable és que fes referència al fet que la imposició s'aplicava després de descomptar el delme, eclesiàstic o laic. El cas de Rubí (1677) sembla confirmar-ho:

Lo qual trentè prometen pagar de aquells fruits quan restaran pagats lo delme y primí[c]ia de la mateixa manera y el mateix temps la cobren los decimadors universals de dit lloch y terme.

En tot cas, un seguit d'ajuntaments especifiquen que pagaran la imposició els productes agraris que paguin delme: els de Pontós i Romanyà (1739), Gualta (1745), la Bisbal (1752), la baronia de Llagostera (1752), Torredembarra (1755) o Ullastret (1757).⁴⁷

Quins productes eren els afectats? Una bona part dels ajuntaments es refereixen a tots els fruits que es cultiven al terme. D'altres especifiquen més, parlen de grans i altres fruits. Evidentment, els grans eren els més afectats. Algun ajuntament els especifica, com el de Sort (1757), que parla de blat, civada i ordi. Alguns n'exceptuen algun: el d'Oristà (1751) exceptua el mill, i igualment fa el de Sant Feliu de Torelló (1755), mentre que el de Rodors (1755) exceptua de la imposició el mill i el blat de moro, perquè és l'aliment dels pobres.

47. El capítol 31 de la Cort del 1585, ja esmentat, establí que els talls sobre les collites es poguessin cobrar abans de descomptar el delme, la primícia, la tasca i altres càrregues senyoriales; això sí, amb l'autorització del senyor i el batlle. Aquest no és el cas, per exemple, de Begur (1716) i Pals (1717), que en les seves concòrdies respectives indiquen que el tall es cobrarà «pagats emperò en primer lloch los drets dominicals al senyor». ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedients 28153 i 35936; totes les dades d'aquests dos municipis procedeixen d'aquests dos expedients. D'altra banda, el fet que es faci menció dels productes que pagaven delme evidència que, malgrat la sanció en la Cort del 1599 de la Pragmàtica reial del 1542 que obligava a delmar «per tots els fruits que Déu nos dóna», els pagesos s'hi resistien basant-se en el costum, en pactes o en sentències reials. Vegeu Jordi OLIVARES I PERU (2000: 314-320).

Hi ha ajuntaments que especifiquen els productes afectats, encara que en alguns casos hi afegeixen, al final, que la resta també ho estan. El de Sant Cugat del Vallès (1716) cobrava sobre el blat, el mestall, l'ordi, la civada, l'espelta, les faves, els favolins, les vesses, els llobins i el moresc. El de Castelló d'Empúries (1732), a part dels grans, hi afegeix l'oli i el vinagre. El de Sanauja (1734) parla de grans, però també de vi i cànem. El de Sant Llorenç de Capdevànol i tres parròquies més (1739), a part dels grans, hi inclouen el bestiar que es pasturi i neixi al terme i la llana. El de Guissona (1744) parla de grans i vi. El de Santa Coloma de Farners (1747) parla de grans d'espiga, però també de faves, mongetes i cànem. El de Vilallonga del Camp (1749) parla dels grans, el vi i l'oli. L'Ajuntament de Gualta (1750) és el més variat en la seva proposta: blat, ordi, civada, sègol, mill, arròs, faves, «trigones», cànem, alls, cebes i raïm. El de Rocafort de Queralt (1759), a part dels grans d'espiga i el vi, considera el safrà. Per a acabar, el de l'Espluga de Francolí (1761) vol carregar mig novè sobre els grans, però també sobre el raïm i les olives. Evidentment, cada municipi centra la imposició en els seus principals conreus. Però, a més, hi ha qui té mar, i això també queda reflectit. L'Ajuntament de Begur (1716) proposa un quinçè sobre «tots los fruïts en ses terras y mar»; el de Tamarit de Mar (1721) proposa imposar un sou per cada deu rals (una lliura) del valor del peix que es pesqui a les seves platges; el d'Empúries i el port de l'Escala (1739) proposa un quinçè sobre els fruits de terra i mar; el de Tossa de Mar (1750), un vintè sobre els fruits del terme i els guanys de la mar, i la Selva de Mar (1759), un quinçè sobre els productes agrícoles i marítims.

Aquests talls havien de ser pagats per tots els propietaris agrícoles. En tots els casos s'indica que els han de pagar tant els propietaris veïns com els terratinents, és a dir, els forans que tinguin terres en el terme. En alguns casos s'especifica que els veïns també han de pagar per les terres que tenen en altres municipis, encara que a voltes s'indica que no ho han de fer si allà ja existeix una imposició d'aquest tipus (com fan els regidors de Vilallonga del Camp el 1749); és a dir, l'habitual era pagar allà on es tenien les terres. Només en un cas hem trobat una diferenciació: a les Borges del Camp, el 1754, s'estableix que els de la vila paguin un quinçè per les seves terres al terme i un trentè per les terres que tinguin fora. A Sant Cugat del Vallès, el 1716, es preveu penalitzar els terratinents de Rubí: si els del terme de Rubí «trentejaren de vi els del terme de Sant Cugat, lo arrendatari [del trentè] puga vintenejar de garbes els de Rubí». En el cas de Tordera, un cop indicat que els terratinents han de pagar per les seves heretats, com els veïns, s'especifica que ho han de fer tant els seculars com els eclesiàstics. El cas de Móra d'Ebre encara és més explícit: el 1757 s'especifica que s'ha de pagar el quinçè «sin excepción de terratenientes, ni de personas que gozen del Privilegio Militar respecto a que la mayor parte de los censos se impusieron para manutención de las tropas, todo en beneficio común».⁴⁸

48. Evidentment, els terratinents es resistien als intents de fer-los pagar dues vegades per les mateixes

Però realment pagava tothom, veïns i terratinents? Doncs no. Sense entrar en la generació de la jurisprudència sobre el tema, ho veurem en l'epígraf següent. Cal dir que només estaven obligats a pagar els qui hi estaven d'acord, almenys a partir de la Nova Planta. El 18 de juny de 1720 la Reial Audiència comunicava el següent als regidors de l'Ajuntament de Mollet:

Participo â V.M. haver su Magestad resuelto y mandado, que Pueblo alguno pueda imponer sobre sus vezinos arbitrio alguno sobre sus propios frutos, ni hazer enagenación alguna, ni cargarse censos, ni otro arbitrio alguno, sin acudir primero al Real Consejo de Castilla, menos en el caso que el repartimiento, ô imposición sea *inter volentes*, pues en este caso no se necesita de licencia para executarlo entre los que convenieren, pero no se puede obligar, por los que le consentieren, â los que no convenieren en el arbitrio.⁴⁹

Escrits com aquest es repetiran els mesos i els anys següents. Entre el juny del 1720 i el maig del 1722 els rebran els ajuntaments d'Abella i Sant Romà, Viladecans, Sarrià, Sant Boi de Llobregat, Sentmenat, Castellví de Rosanes, l'Hospitalet de Llobregat, Arbeca, les parròquies del comtat i terme de Centelles, Castellldrai i Valldeperes, Sant Joan de les Abadesses, Sant Cugat Sescarrigues, Sant Esteve de Castellar i Palautordera.⁵⁰

Òbviament, els qui s'hi acollien eren sobretot els terratinents. Dels molts exemples que podríem posar, n'agafarem un, el que ens ha semblat més significatiu. El 1753 alguns terratinents es neguen a pagar el vintè establert pels regidors de Sant Genís de Palafolls. Com que el fiscal de la Reial Audiència no els dona la raó, acudeixen al Consell de Castella. Mentre aquest s'ho pensa, rep una instància dels regidors de Vilanova de Palafolls, els quals argumenten que els seus veïns, els terratinents en qüestió, encara que ens consta que un vivia a Barcelona, no han de pagar les càrregues del municipi veí, pertanyent a la mateixa batllia, tema sobre el qual mantenen un plet des del 1701. El més interessant de tot és l'argument dels terratinents: diuen que quan el Consell va establir que paguessin veïns i terratinents, no ho feia per a diferenciar, sinó que deia que calia ser veí i alhora terratinent per a pagar. El Consell demanà l'informe corresponent a la Reial Audiència, però malauradament no hem trobat la resposta. No deixa de ser curiós que el Consell demani l'opinió de l'òrgan català sobre el capció argument dels terratinents quan és ell qui aprova el vintè en qüestió i marca els criteris del seu cobrament.

terres. Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 376-377 i 380-381).

49. ACA, Reial Audiència, registre 8, f. 58.

50. ACA, Reial Audiència, registres 5, 129 i 131.

Sembla que el criteri del Consell de Castella era el de restringir l'abast dels talls. El 3 de juliol de 1738 el Consell comunica a l'Ajuntament de Sanaüja que el quinçè ha d'afectar els grans, el vi, el cànem i el lli «que se cojan en su término, en la inteligencia de que en él se comprenden únicamente las tierras de los obligados á los censos, y demás cargos del común».⁵¹ En canvi, no queda clar que el capteniment de la Reial Audiència fos sempre el mateix. El novembre del 1724 dona per bo el repartiment que han fet els síndics de la Cerdanya, malgrat la queixa que han fet arribar els cavallers i els gaudins al corregidor de Puigcerdà. L'octubre del 1729, malgrat la queixa del fiscal de la cúria de Montblanc perquè s'està cobrant un onzè a Nalec «contra la voluntad de la mayor parte de los vezinos», la Reial Audiència diu que continuï el cobrament. Encara que en aquest cas potser l'oposició s'ha atribuït a les reticències d'aquell òrgan envers el tinent de corregidor de Montblanc.⁵² En canvi, en el cas de Pineda de Mar és més exigent: davant la queixa que els cavallers terratinents no volen pagar un redelme, l'11 de juliol de 1727 la Reial Audiència diu que «encuentra algunos reparos en que se obligue á los caballeros terratenientes á la paga de lo que pretende la villa, sin que sean primero ohidos».⁵³ I recomana als regidors que procedixin per la via judicial.

No és aquest el lloc on referir-nos de manera extensa a l'oposició dels sectors privilegiats a pagar imposicions locals.⁵⁴ En tot cas, els ajuntaments n'eren conscients i anaven amb precaució. L'Ajuntament de Cervera, el 1757, davant les dificultats previstes per a cobrar un vintè a eclesiàstics i acadèmics, proposa moderar la pressió fiscal amb l'eliminació de la quèstia, una imposició que paga tothom: militars, eclesiàstics i laics. Per la seva part, l'Ajuntament de Rocafort de Queralt, el 1759, eximeix del quinçè el rector i el baró de la vila, els quals no paguen imposicions locals per les seves terres i cases.

Sens dubte, en una Catalunya eminentment agrícola, amb zones amb un alt nivell d'autoconsum i amb poca circulació monetària, la imposició sobre les collites era el més pràctic i eficaç. Els pagesos ja estaven acostumats a la subtracció del delme, la primícia, la tasca i altres càrregues senyorials. A més, dificultava el frau. Ho resumeix força bé la Reial Audiència el 14 de desembre de 1729, quan informa sobre la petició d'un vintè per part de l'Ajuntament de Sentmenat:

Por cuyos motivos juzga esta Audiencia por más suave, y digno de la Rl. munificencia de V.M. el que se digne conceder á el lugar suplicante su Rl. licencia

51. ACA, Reial Audiència, registre 20, f. 154v-176r.

52. Un informe del fiscal de la Reial Audiència és demolidor: acusa el tinent de corregidor esmentat, de connivència amb el senyor de Solivella, Joan de Llorach, el qual hauria fet ús dels seus criats per a oposar-se a un repartiment aprovat per a finançar el plet que mantenen amb aquell per a passar a jurisdicció reial. Amb els interessos de la Corona no es jugava. ACA, Reial Audiència, registre 143, f. 239 i 172r-174r.

53. ACA, Reial Audiència, registre 139, f. 144.

54. Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 384-397).

y permiso para la imposición de el veinteno que solicita [...], que no el de hazerles tassas, ô repartos para obviar los disturbios é inquietudes que de su imposición se suscitan, á más de que no [h]aviendo en aquel lugar Artesanos, y ser todos Labradores, con el impuesto de veinteno pagará cada uno por el contingente de su cosecha y con menos gavamen que las tasas, ó repartimientos [...].

Però no tot eren talls en espècie sobre les collites. D'altra banda, no tothom era pagès, com a Sentmenat, i, per tant, calien altres opcions.

Hi ha ajuntaments que opten per gravar monetàriament el producte elaborat: el d'Alcover (1730), 5 sous per cada carga de vi que es torni ranci; el de Canet de Mar (1730), 3 sous per cada carga de vi de la seva verema que els veïns entrin a la vila (cal suposar que es referien al vi obtingut amb el raïm de la verema); el de Vic (1737), 3 diners per quartera de blat que entri a la ciutat i no sigui collida pels vigatans, i la resta, 2 diners; el d'Olesa de Montserrat (1738), 8 diners per quartera de blat, 2 sous per carga de vi i 1 diner per quintar d'oli.

Del que acabem de dir, no ens queda clar què grava el comerç i què, el consum particular. En tot cas, hi ha municipis que graven de manera explícita el comerç, encara que només n'hem trobat dos casos: Altafulla (1721), 3 diners per lliura de valor en les vendes, en concepte de drets de mercaderies (dret que ja havien cobrat), i Rubí (1731), 1 sou per cada carga de vi que es vengui al terme. Cal tenir en compte, especialment en els municipis grans i mitjans, que els arbitris sobre el comerç ja existien com a ingressos habituals i ordinaris; el marge de maniobra era petit.⁵⁵

Pel que fa a la participació dels qui no tenien propietats agrícoles, l'opció preferida era el repartiment veïnal en funció de la riquesa declarada. Les talles, com hem dit, tenien una llarga tradició a Catalunya. Però alguns casos semblen confirmar allò que deia la Reial Audiència el 1729. A Sarral (1735) substitueixen el repartiment entre veïns per un vintè. A Tivissa (1745), després de repartir durant cinc anys 1.600 lliures anuals, decideixen substituir el repartiment per un dotzè, «por ser medio más suave y menos gravoso»; a més, els regidors afirmen que tots hi estan d'acord. En alguns casos el repartiment es combina amb un tall, com a Vilarig (1738): repartiment i vintè. En tot cas, l'objectiu era clar: que pagués tothom. Els regidors de Calaf (1754) proposen que els que no tenen terres o en tenen poques contribueixin «con dinero á proporción de sus conveniencias para que sea con la igualdad que corresponde». El cas de Palafrugell mereix una menció especial. El 1709 la vila es veié obligada a lliurar a les tropes

55. La imposició d'arbitris sobre el comerç a voltes comportava problemes. El 18 de setembre de 1730 la Reial Audiència obliga l'Ajuntament de Vic a retornar 1.470 lliures recaptades amb l'augment de l'arbitri sobre el vi i els arbitris creats de nou, amb els quals es pretenia, entre altres coses, pagar els creditors censalistes; la causa era la queixa de nou gremis de la ciutat, que argumentaren que no s'havia obtingut l'aprovació reial. ACA, Reial Audiència, registre 146, f. 29r-31v.

franceses una quantitat important de blat que fou aportat per vint-i-un veïns que no el cobraren, per la qual cosa van interposar un plet que van guanyar. El 7 de desembre de 1725 la Reial Audiència va condemnar la vila, i en nom seu els regidors, a pagar el blat en qüestió i les costes del judici. L'octubre del 1753 els descendents d'aquells vint-i-un veïns van demanar al Consell de Castella que obligués l'Ajuntament a fer un repartiment de la quantitat deguda, 6.431 lliures, entre els veïns. D'altra banda, per a acabar, com que no tenir terres no vol dir forçosament no tenir casa, els regidors de la Bisbal (1740) van proposar imposar un quinçè al valor estimat de les cases.

El sistema habitual era que els talls sobre les collites s'arrendessin i el seu producte passés als administradors de la concòrdia signada amb els creditors, els elets o electes. El Consell de Castella, a partir d'un determinat moment i no sabem si en tots els casos, obligava a presentar els comptes anuals dels ingressos a la Reial Audiència. Això és el que exigeix a l'Ajuntament de Gandesa el 19 d'abril de 1755, i, a més, li fa arrendar el vintè de cinc en cinc anys (s'ha concedit per a trenta); al de Sort, el 21 d'octubre de 1757 (en aquest cas, cada tres anys), i al de la Selva de Mar, el 18 de gener de 1767. Però hi havia universitats que el venien, aquest vintè; una pràctica que devia venir de lluny. És a dir, no arrendaven un vintè, per a posar un exemple, sobre el qual feien un càlcul del que podia donar per a anar pagant pensions i redimir censals amb el diner de l'arrendament, sinó que el venien i el comprador es comprometia a pagar les pensions i lluir els censals pel valor de venda fixat. Anglesola, el 1715, ven un trentè a carta de gràcia (l'empenyora, per a dir-ho d'una altra manera)⁵⁶ per 10.000 lliures, que reconverteix en un quarantè i un quaranta-cinquè el 1735 i el 1736, respectivament. El 1751 els regidors proposen la venda d'un vint-i-sisè per 30.000 lliures per a rescatar el quaranta-cinquè i un onzè imposat amb posterioritat, i dedicar el que sobri a lluir censals. Sedó i Ribes, el 1735, venen a carta de gràcia un onzè. L'Espluga de Francolí, el 1736, ven a carta de gràcia la meitat d'un novè.

La Universitat de Montgai havia venut un onzè el setembre del 1678 (i també una porció d'herbes, a la qual ens referirem després) per un import d'11.000 lliures, ampliades després a 11.600; l'abril del 1731 va sol·licitar poder vendre'l perpètuament per 17.500 lliures, per a recuperar la venda anterior i, amb la diferència, pagar pen-

56. En el cas de Linyola, que veurem tot seguit, la Reial Audiència aprofita per a fer una defensa de la venda a carta de gràcia, a la vegada que deixa constància del seu arrelament a Catalunya (13 de maig de 1724): diu que s'autoritzi la venda de les herbes «con pacto de retroventa que es contrato lícito, aprobado, útil, y muy frecuente en este Principado mientras no le vicia la modicidad de precio, en que transferiéndose el Domino al comprador, le queda al que vende la gracia redemptiva estipulada a su favor de que pueda usar quando se halle con dinero y haviéndose por este medio socorrido en su necesidad, evita que de otra suerte tendría de vender puramente, y en perpetua enagenación [...]». Sobre les característiques i la tradició a Catalunya d'aquesta figura, vegeu Manuel DURAN I BAS (1883: 149-156). Segons aquest autor, a Catalunya el dret a recuperar el bé venut era imprescriptible, aspecte que sembla que era compensat pel fet que se solia empenyorar per un import inferior en un terç al valor real.

sions i redimir censals (cal dir que no queda clar com vol obtenir aquest import, ja que reconeix que l'onzè «en muchos años no produce y fructifica el menor útil»). El 1592 Vilagrassa havia venut per 12.000 lliures un onzè a Francesc de Reguer; més tard s'hi afegí un dotzè: en total, 18.000 lliures. El 1752 aquestes quantitats estan en mans de Josep de Marimon, segon marquès de Cerdanyola (de fet, estan en mans del seu fill, ja que ell havia mort el 1747), i els regidors proposen vendre un desè o un onzè a carta de gràcia per 33.000 lliures, per a alliberar les 18.000 lliures i 15.000 més compromeses posteriorment amb un desè.⁵⁷ El cas més punyent, probablement, és el de Casamitjana. El 1639 la seva universitat ven un onzè a carta de gràcia a Josep de Rocabrana per 10.000 lliures, el qual es compromet a redimir censals per aquest import en els deu anys següents. El 1669 la Universitat el revèn al baró de Claret per 11.500 lliures, revenda que la Reial Audiència declara nul·la el 1754 arran d'un plet que els Rocabrana mantindran viu durant noranta anys.⁵⁸ L'Ajuntament, després d'argumentar que la situació és insostenible, ja que, a part de l'onzè, paga un vintè i el cadastre, la qual cosa ha fet que vuit famílies hagin abandonat la vila, demana que els Rocabrana només cobrin un 3 %, l'interès del censal, de l'import dels censals que va redimir —se suposa que les 10.000 lliures—, en lloc de seguir cobrant l'onzè als vilatans. El Consell de Castella, el 14 de novembre de 1760, demana a la Reial Audiència un informe sobre l'assumpte. No sabem com va acabar.

Els talls sobre les collites no eren l'únic que es venia. Hi havia universitats que es veien obligades a vendre una part o tot el seu patrimoni. El 1720 l'Ajuntament de Sant Romà d'Abella es dirigeix al Consell de Castella per a demanar-li la imposició d'un trenta-unè. Explica que fa temps van vendre el forn del Comú per set-cents lliures i que, evidentment, això els és molt perjudicial, ja que els veïns «pagan un crecido estipendio para cozer el pan, y están privados de la comodidad de podérselo cozer y tener hornos particulares en sus casas, por haver sido ésta expresa condición de la venta de dicho horno»; i que amb un trenta-unè que consideren que els aportarà mil sis-cents lliures, a part de redimir censals i pagar altres urgències, pensen recuperar el forn. El 1722 Preixena sol·licita augmentar de 1.500 a 2.500 lliures l'empenyorament de les herbes del Comú. El 1734 Castellnou de Seana ven les herbes del terme. El 1735 Pauils dels Ports ven les herbes i pastures de la partida de Baix. El 1736 Maçanet de Cabrenys ven part de la muntanya de Palomeres per 2.000 lliures; l'argument és que només produeix 50 lliures l'any i la quantitat ha de servir per a lluir un censal de la col·legiata de Sant Feliu de Girona. El 1747 Sant Quintí de Mediona ven un molí

57. Pere Reguer, germà de Francesc, el 1643 es considera baró de Vilagrassa; el censal passa a Josep de Marimon pel seu casament amb una Reguer: Maria Francesca de Velasco i Reguer. Vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 425 i 429-430).

58. Els Rocabrana, una família de comerciants barcelonins amb interessos censalistes en el marquesat de Pallars i les baronies de Francesc de Gilabert, aporten la sèrie amb més continuïtat de les lletres executives estudiades per Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 431) entre els anys 1591 i 1643.

fariner. El 1747 els regidors de Claravalls demanen poder revendre un onzè per un import major que l'inicial, per tal de recuperar les herbes del Comú venudes a carta de gràcia fa una trentena d'anys per 3.600 lliures.

Aquell mateix any l'Ajuntament de Sant Quintí de Mediona sol·licita poder vendre un molí (n'hi ha dos més a la vila, no sabem si del Comú) que només produeix unes 40 o 50 lliures l'any, a Francesc de Bas, cavaller de Capellades, per tal de lluir-li un censal de 1.000 lliures i pagar-li les 1.150 acumulades en concepte de pensions vençudes. El 1751 Santa Maria de Palautordera ven una casa. El 1752 Aspa ven per sempre, la qual cosa vol dir que devien estar venudes a carta de gràcia, les herbes del terme. El 1715 Fuliola ven a dos particulars les herbes i la carnisseria per 800 lliures, dos anys després se'ls afegirà un jornal de terra i, després d'una sèrie d'operacions, tot plegat va a parar a mans de Josep Antoni Martí, notari de Torà; el 1752, un any de males collites, els regidors proposen tornar-ho a vendre a carta de gràcia a Martí, però augmentant la quantitat fins a 4.400 lliures. El 1753 Sant Salvador de Toló ven perpètuament per 8.000 lliures uns molins de farina i d'oli que havia venut a carta de gràcia al segle XVII. Sant Jaume de Queralbs ven el 1715 una partida de terra, la muntanya de Coma de Vaca i les muntanyes de les Torroelles, les quals ven a Josep de Trinxeria, capità de cavalleria i governador de Camprodon, el 1725, amb el compromís de recuperar-les per a la vila, exceptuada la Coma de Vaca, que es queda en concepte de retrovenda; el 1754 li proposen, fent un altre gir, la venda a carta de gràcia del dret a revocar la venda, amb el compromís que es faci càrrec dels censals que té venuts la Universitat. Garcia, durant la Guerra de Successió, ven a carta de gràcia un onzè, un molí fariner, forns de pa (no es quantifiquen), un molí d'oli i un molí d'oli i sansa, per un total de 16.559 lliures; el 1755 proposa vendre un onzè per a cinquanta anys, que no li és aprovat, per a recuperar-ho i pagar endarreriments i lluir censals. Alguaire el 1757 ven una part, la que sigui necessària, de les herbes de secà del terme. Aquell mateix any Cervera vol vendre la meitat dels ingressos de les carnisseries, però el problema és que no troba comprador.

Hem deixat el cas de Linyola per al final i per a comentar a part. El febrer del 1721 l'Ajuntament demana empenyorar les herbes per 3.000 lliures més que en el primer empenyorament, fet durant la Guerra de Successió. La Reial Audiència indica al Consell de Castella que, seguint el mateix criteri que fins aleshores, digui a l'Ajuntament que faci servir les herbes per a aconseguir un censal de 7.000 lliures i que amb l'import del seu arrendament pagui la pensió anual. Tres anys després l'Ajuntament diu que no troba ningú que vulgui fer-ho; en canvi, sí que hi ha comprador a carta de gràcia. Proposa vendre les herbes, ja que l'opció de la Reial Audiència li causaria pèrdues perquè calcula que la pensió serà superior al que li donin per l'arrendament de les herbes.⁵⁹

59. ACA, Reial Audiència, registres 131, f. 36r-37v, i 11, f. 6 i seg.

Val a dir que no podem afirmar que totes aquestes vendes es fessin, ja que el que hem localitzat en la major part dels casos és la sol·licitud al Consell de Castella. Però, en tot cas, la necessitat i la intenció hi eren.

Acabarem aquest recorregut a la vila de Torredembarra, per la seva varietat de propostes a l'hora d'abordar el retorn del deute. El 1755, per tal d'anar lluint els 23 censals creats, per un import de 12.840 lliures, i anar pagant les 6.398 lliures d'endarreriments, tot i tenir uns ingressos i unes despeses ordinaris equilibrats, proposa un vintè per a trenta anys sobre tots els fruits que paguen delme i també sobre les garrofes i les olives, que no en paguen per una concòrdia signada amb el comte de Santa Coloma, senyor de la vila, i el qual calcula que li aportarà 320 lliures l'any; introduir una doble puja (un pa per cada vint-i-cinc pans cuits) en el forn del comte de Santa Coloma, que, arrendat per a trenta anys, calcula que donarà 405 lliures l'any; i arrendar durant vint anys les carnisseries i altres propis, per tal d'obtenir majors quantitats (aquests arrendaments solien ser per a un any). Imports que, mitjançant una concòrdia, deixarien en mans dels creditors.

7. LA BUROCRÀCIA DE LA NOVA PLANTA BORBÒNICA

L'agost del 1751 l'Ajuntament de Tordera comunicava això al Consell de Castella:

[...] resulta no ser posible pagar las pensiones de dichos censos, mayormente no pudiendo usar de el arbitrio de una derrama, ó pecha, entre los vezinos por haver cesado este medio, en atención á el nuevo Gobierno de leyes de dicho Principado, por el qual sin permiso de el Vuestro Consejo no pueden los Pueblos gravarse.⁶⁰

Sis anys després, el novembre del 1757, l'Ajuntament de Sant Iscle d'Empordà, en demanar autorització per a imposar un onzè, afegeix:

Y aunque esta consignación pudieran hacerla de su libre, y privada voluntad los referidos vezinos, y terratenientes, como que es efecto de sus propios bienes, y à fin de libertarse de la carga de los censos, á que están sujetos, sin embargo para evitar la menos bien fundada resistencia, que puede hacerse por alguno, ó algunos vezinos, han resuelto obtener Real facultad, y licencia para ello.⁶¹

60. ACA, Reial Audiència, registre 382, f. 103 i seg.

61. ACA, Reial Audiència, registre 389, f. 54 i seg.

Els dos documents, complementaris, venen a dir quelcom que ja sabem: que els repartiments veïnals i els talls sobre les collites només es poden fer entre els qui s'hi mostren d'acord, amb l'afegit que l'autorització del Consell de Castella és garantia que també pagaran els qui són reticents a fer-ho. Certament, la clarificació del marc en què s'havien de moure els ajuntaments en aquesta qüestió no va ser fàcil. Van caldre un seguit de normes al llarg de molts anys. Vegem-ho.

El Decret de Nova Planta havia estat taxatiu:

Los regidores tendrán a su cargo el Gobierno Político de las Ciudades, Villas y Lugares y la administración de sus propios y rentas, con que no puedan hazer enagenación ni cargar censos, sino es con la licencia mía o del tribunal a quien lo cometiéramos, [...].⁶²

Per tal de concretar-ho, el 13 d'abril de 1718 el secretari de la Reial Audiència fa arribar a corregidors, veguers i sotsveguers (estem en un moment de transició institucional) la següent comunicació del Consell de Castella:

Enterado el Real Consejo de Castilla de la instancia que el síndico de Espluga Calva había [h]echo para hazer un repartimiento entre sus vezinos de un onzeno de los frutos que producirán sus tierras, para poder satisfacer los censos que contra sí tienen, ha acordado se previniese à S. Excelencia [el capità general] que conviniendo el dicho repartimiento todos los vezinos, y siendo de sus propios frutos, no necesitan de licencia para executarlo entre los que lo convinieren, con la advertencia, que à los que no convenieren en el arbitrio, no se les puede obligar para los que le convenieren, pues solo se puede hazer *inter volentes*; porque para obligar à todos aunque no consienten es preciso que proceda facultad Real; también acordó el Real Consejo se previniese à S.E. que la concesión de arbitrios, empeños de propios, enagenaciones, cargas de censos y demás arbitrios, es tan inseparable regalía de S. Magestad que ni el Consejo sin proceder la consulta ordinaria del viernes, à su Magestad, puede conceder semejantes facultades.

La primera part establí la necessitat de la voluntarietat dels contribuents,⁶³ la segona era una síntesi de la carta acordada que incloïa el Decret del Consell del 16 de març d'aquell any,⁶⁴ que el capità general havia fet arribar a la Reial Audiència el

62. ACA, Reial Audiència, registre 6, f. 1r-11r (la citació és al f. 8v).

63. Tenia causa en un decret del Consell de Castella del 12 de març de 1718. Vegeu Pedro Nolasco VIVES Y CEBRIÀ (1834, III: 134-135).

64. «Por la que os mandamos que luego que la rezibáis os abstengáis de conceder facultades algunas á qualquiera ciudades, villas y lugares de este Principado para enagenar sus propios, imponer zensos sobre ellos, cortar leña de los montes, hazer repartimientos entre sus vecinos, ni usar de los demás arbitrios que

mateix dia, 13 d'abril, que aquesta es dirigí a corregidors i veguers. El text no podia ser més clar, però el costum i, sobretot, les urgències econòmiques dels ajuntaments feren necessari més d'un aclariment, com el que demanà la Reial Audiència el 17 d'octubre de 1729 al Consell de Castella.⁶⁵

El document té diverses parts i aquí ens centrarem en la que es refereix als repartiments, però també esmentarem els dubtes de l'òrgan català sobre els censals, dos temes relacionats estretament. Els dubtes tenen dues causes: *a)* la queixa dels ajuntaments respecte als particulars que no volen pagar els repartiments o les col·lectes, la qual cosa impedeix pagar les pensions i comporta amenaces d'execucions de tot tipus; i *b)* l'argumentació dels veïns en el sentit que els ajuntaments no tenen potestat per a fer-ho sense l'autorització reial.

És per això que sorgeixen els dubtes següents: *a)* la manca d'aprovació reial anul·la els contractes de venda de censals, de tal manera que ni les universitats ni els particulars queden obligats a pagar les pensions i a lluir o redimir els capitals?; i *b)* suposada la validesa dels censals i a manca de béns propis, poden els regidors fer repartiment, en proporció als béns dels veïns, per tal de satisfer els creditors?

El primer dubte porta la Reial Audiència a fer una llarga exposició sobre el funcionament de les universitats abans del Decret de Nova Planta i, en concret, sobre el capteniment dels seus òrgans de govern pel que fa a la creació de censals. El text és reiteratiu i espès, però, a grans trets i si l'hem entès bé, ve a dir el següent. De bell antuvi les universitats havien d'aconseguir el permís reial per a crear i vendre censals. Això havia quedat clarament reglamentat a partir del 1432, així ho havien recollit els tractadistes. Però les urgències de mitjan segle XVII havien canviat les coses:

[...] las urgencias de tan vigorosas successivas guerras, con la Francia, en que continuamente ardía la Provincia, no permitiendo los promptos subsidios, levas de milicias, y socorros con que las universidades devían acudir al Real Servicio, dilaciones en el recurso, para implorar, y obtener el Decreto del Rey, ni el del Lugartheniente General, tolerándose sin duda la introducción de esta observancia [la no autorització reial per a crear i vendre un censal] para que no se malograsse, ni padeciese demora el importante fin del Real Servicio.

Després d'escorcollar l'arxiu reial dels darrers cent anys, la Reial Audiència arriba a aquestes conclusions: *a)* cap censal no s'ha imposat amb facultat reial; *b)* molt

se solían conceder por la Antigua Audiencia de ese Principado en el Gobierno pasado, respecto de que la concesión de estas gracias únicamente toca â nuestra Real Persona con parecer de los de nuestro Consejo por donde se deven dar las órdenes y providencias convenientes [...]». ACA, Reial Audiència, registre 6, f. 100v-102v (la citació és als f. 101v-102r; carta acordada del 30 de març de 1718).

65. Hem estudiat aquest document a Jordi CASAS I ROCA (2019).

pocs ho han fet amb l'autorització del capità general (o virrei) o de la Reial Audiència,⁶⁶ i c) quasi tots han estat imposats amb un decret dels veguers, batlles o altres autoritats ordinàries, i tots ells expressen que ho fan en virtut de l'autoritat reial de la qual gaudeixen.⁶⁷

Pel que fa als repartiments veïnals, la Reial Audiència diu que el virrei i ella mateixa mai no es negaren a concedir arbitris per a pagar pensions i evitar execucions per part dels creditors, «provada la verdad de la causa, y urgencia de acrehedores censalistas». Ara bé, quin havia estat el seu capteniment des del decret del març del 1718? El criteri aplicat des d'aquella data havia estat el següent:

No se prohibían los repartimientos para la paga de los empeños, y censales legítimamente fundados, y contrahídos antes de la Rl. prohibición, y Decreto de la Nueva Planta [la inmensa mayoría], sí solo las imposiciones y tasas, que se repartiessen por nueva causa, necesidad, ó beneficio de las Universidades.

La resposta del Consell de Castella, malgrat que la Reial Audiència deia que, mentre no es produís, «cessa en todas las providencias gubernativas, tocantes á la distribución de colectas, y repartimientos», es va fer esperar, ja que no va arribar fins l'11 d'agost de 1731. Contenia tres punts:

— Que la Reial Audiència no susciti cap dubte sobre la validesa dels censals anteriors a la Nova Planta, llevat que algun particular plantegi el dubte.

— Que les universitats que estiguin carregades de censals imposats abans del Decret de Nova Planta, sense recursos ordinaris i amb els veïns obligats al pagament de les pensions, «que por ahora ocurran â essa Audiencia, donde justifiquen las calidades de dichos censos, y créditos, que contra si tuvieren, y sus atrasos, que fondos tienen

66. Segons Eva Serra, durant el trienni 1617-1620 la Diputació del General exigí reiteradament que el virrei o lloctinent tingués facultats per a concedir a les universitats el dret a fer cises i crear censals; la resolució del conflicte amb el virrei Sentís el 1623 hauria produït la «devolució» d'aquestes dues facultats al virrei. Si el mot «devolució» és precís, complica l'explicació que feia la Reial Audiència. En tot cas, si a partir d'aquella data el lloctinent o virrei havia d'autoritzar les universitats a crear censals, d'acord amb el que deia la Reial Audiència, no sembla que es respectés gaire. Vegeu Eva SERRA (2018: 126, 130 i 181, nota 30).

67. El 17 d'abril de 1721 la Reial Audiència ja havia informat el Consell de Castella en aquest sentit: «Que la firmeza de estas obligaciones de los propios y rentas de los comunes hasta que V. Magestad se sirvió mandar con real orden de treinta de Marzo de mil setecientos diez, y ocho, que necesitassen de su Real permiso, y beneplácito, se aseguraba en la práctica de Cathaluña con sola la información que precedía de utilidad ante el ordinario, y decreto de éste de que resultava la presunción de causa justa, y de los requisitos necesarios para la validación». ACA, Reial Audiència, registre 131, f. 36r-37v. VIVES Y CEBRIÁ (1834, III: 134) esmenta els tres casos en què no calia l'autorització reial o de l'autoritat ordinària, baronial o reial: a) temps de penúria o necessitat, b) pesta i c) els casos previstos en la Cort de Monsó del 1585 ja comentats (en aquest cas, creiem que l'autor fa una interpretació errònia del capítol 30 aprovat en aquelles corts).

para satisfacerlos, y que necesitan precisamente todos los años para sus gastos, y en vista de las justificaciones que así hizieren, les concedáis las licencias necesarias, para que con el mayor arreglo, y posible moderación, repartan solo lo posible, para la paga de réditos cahídos, atrassos de dichos censos».

— Que la Reial Audiència entengui que la facultat que «os concedemos, y comunicamos es, y se entiende con calidad de por ahora, y por sola una vez, y ésta en quanto á repartimiento no más, pues es nuestra voluntad, que en punto de Arbitrios, y concesiones de facultades para nuevas imposiciones, ni en las concedidas, después de la abolición de fueros de este Principado, no [os] incluyáis, ni entrometáis con pretexto alguno, por deber acudir para ello las partes al nuestro Consejo, donde privativamente toca su conocimiento, concurriendo en todo lo posible, â que para la moderación y paga de solo los atrasos, concuerden los lugares con sus Acrehedores, de forma que resulte algún beneficio â los Pueblos, y mayor facilidad en su cobranza â los Acrehedores».

En definitiva, el Consell de Castella només permetia a la Reial Audiència concedir repartiments destinats a pagar pensions endarrerides de censals anteriors a la Nova Planta, amb l'ambigu «con calidad de por ahora, y sola una vez», i promoure concòrdies entre universitats i creditors. Així ho va entendre la Reial Audiència, qui el 10 de desembre de 1731 contestava als dubtes que havien plantejat les universitats de Sarra, Castellterçol i Canet de Mar al capità general:

Cuya justificación [la que han de presentar les universitats] ha de servir, para poder tomar conocimiento la Audiencia de los recursos de las Universidades, concediéndoles, ô, denegándoles las licencias de hazer repartimientos entre sus vezinos, en defecto de emolumentos, y por solo una vez, facilitando por este medio la satisfacción a sus Acrehedores.⁶⁸

Cal dir que el Consell de Castella no va ser gaire original. El segon i el tercer punts de la resposta coincideixen quasi fil per randa amb la provisió reial del 4 de març de 1730 enviada a la Reial Audiència de València, reiterada el 4 de febrer de 1741. Aquestes normes es recordaran a la Reial Audiència de Catalunya en una carta acordada del 7 de juny de 1753, arran que el Consell havia tingut notícies que «semejante abuso [el de fer repartiments sense autorització prèvia] se experimenta en ese Principado». El text d'aquesta carta acordada és més clar que el de l'agost del 1731:

68. ACA, Reial Audiència, registre 148, f. 41v-43r.

— Els ajuntaments han de presentar tota la informació a la Reial Audiència (capital censal, pensions pendents de pagar, ingressos i despeses, i proposta per a eixugar el deute) i aquesta l'ha d'enviar al Consell amb un informe.

— Això no ha d'impedir que els ajuntaments es dirigeixin directament al Consell, «donde privativamente toca este conocimiento, no permitiendo se hagan repartimientos algunos sin la solemnidad debida, baxo las graves penas».

— Les facultats donades a la Reial Audiència eren «solo por esta vez, y para ocurrir á la presente urgencia, sin incluiros á nuevas concesiones de facultades, sobre lo qual es nuestra voluntad que las partes acudan á el nuestro Consejo á solicitar las que en adelante se les ofreciese».

El text no podia ser més contundent, però tot i això va seguir generant dubtes. El 24 d'agost de 1753 la Reial Audiència es dirigia al Consell per a preguntar-li si els repartiments urgents, com podien ser resoldre els efectes d'una riada que inundés camps i molins, o la construcció de mines per a subministrar aigua, o una despesa molt menor, en què els tràmits fossin més cars que la mateixa despesa, necessitaven la seva autorització. A la qual cosa, el 15 de setembre d'aquell any, la Reial Audiència contestava que «en todos los casos que la necesidad sea tan urgente que no pueda dilatarse la providencia, tome las [decisiones] convenientes, dando cuenta de ello al Consejo». Quasi un any després encara calien certes precisions. El 3 d'agost de 1754 el Consell reprèn la Reial Audiència per haver concedit un repartiment de 125 lliures a l'Ajuntament de Ventalló per a pagar uns plets que tenia en curs, mentre que considerava encertada l'actuació de l'Ajuntament de Puigcerdà en la concessió d'un repartiment de cent lliures per a netejar i arranjar una sèquia.⁶⁹

És hora de recapitular. A partir del 1718 només es permeten els repartiments i les imposicions entre els qui s'han mostrat d'acord en el seu cobrament («*inter volentes*»), i per tal que obliguin tots els veïns i terratinents cal l'aprovació del Consell de Castella. La Reial Audiència segueix aprovant repartiments i imposicions, *inter volentes*, per al pagament de pensions i lluçions de censals anteriors a la Nova Planta. A partir de l'agost del 1731, després de la consulta del 1729, la Reial Audiència queda limitada a aprovar repartiments (sempre *inter volentes*), per a una sola vegada, per a censals anteriors a la Nova Planta, però no pot concedir talls sobre les collites.⁷⁰

69. Vegeu totes aquestes normes a ACA, Reial Audiència, registres 384, f. 78r-81v, i 385, f. 88v-102r i 178v-180r.

70. «Que en conformidad de las Reales Ordenes, con que se halla [la Reial Audiència], podrán los Regidores suplicantes [els de Cardedeu] practicar el reparto que solicitan entre los que voluntariamente quisieren consentirles, pero para compellir a los renitentes deberán acudir a los pies de Su Magestad á impetrar su Real permiso» (10 de febrer de 1732). ACA, Reial Audiència, registre 150, f. 6. Això fa que en els registres de la Reial Audiència (cartes acordades) el nombre de talls sol·licitats al Consell de Castella creixi exponencialment a partir d'inicis de la dècada del 1730.

I, finalment, a partir del juny del 1753 només pot aprovar repartiments que tinguin caràcter d'urgència (urgència que, en cas de dubte, és decidida pel Consell de Castella).

Tot plegat ens porta a la darrera consideració d'aquest epígraf. El tràmit per aconseguir l'aprovació d'un tall sobre les collites (o un repartiment entre els veïns) es feu realment complex i, sobretot, llarg. Els ajuntaments enviaven la sol·licitud al Consell de Castella, aquest demanava un informe a la Reial Audiència, que en principi havia de redactar en un termini de quinze dies, i, un cop rebut, el Consell prenia la decisió i la comunicava a l'òrgan català. La Reial Audiència es prenia el seu temps. En general, els seus informes eren molt detallats.⁷¹ Tot plegat feia que les sol·licituds tardessin anys a aprovar-se. El temps de resolució de mitja dotzena d'expedients dels anys 1720 dura entre dos anys i tres anys i mig. Vegem un cas posterior: el de la Selva de Mar.⁷²

L'Ajuntament sol·licità el 22 de setembre de 1758 l'autorització per a imposar un quinzè sobre els productes agrícoles i marítims. El Consell de Castella, un cop escoltat el seu fiscal, emeté un decret el 9 de gener de l'any següent, el qual fou enviat a la Reial Audiència de Catalunya el 12 de febrer. En aquest decret el Consell deia a l'Audiència que demanés als regidors la informació següent: *a)* els ingressos anuals (de fet, els regidors ja els havien indicat); *b)* les despeses anuals i les possibilitats de reduir-les; *c)* quins censals s'imposaren legítimament i quins s'havien imposat abans o després del 1716 i per quins motius; *d)* l'import dels capitals; *e)* si es devia alguna cosa d'endarreriments (pregunta ociosa i quasi irònica, ja que els regidors havien indicat que les pensions endarrerides superaven les 27.000 lliures); *e)* quina quantitat produiria el quinzè, i *f)* si podia imposar-se una mesura més suau. La resposta al Consell de Castella és del 12 d'octubre de 1764: la Reial Audiència havia tardat cinc anys i mig a reunir la informació. El 16 de novembre d'aquell any el Consell de Castella indicava a la Reial Audiència que digués als regidors que proposessin una concòrdia raonable als creditors i que aquesta fos avisada en cas que algun es negués a signar-la. La concòrdia fou signada per tots els creditors entre el 29 de gener i l'11 de febrer de 1765. La Reial Audiència no la trameté al Consell de Castella fins al 7 de juliol d'aquell any.

Encara es demanà un altre informe a la Reial Audiència, el qual fou enviat el 27 d'agost de 1766. Finalment, la petició passà a consulta reial el 20 de setembre de 1767 i el 18 de gener de l'any següent es va emetre una carta en la qual s'aprovava la concòrdia signada i es concedia a la vila un quinzè per a un període de trenta anys,

71. L'exemple de Sant Romà d'Abella (maig del 1721) és paradigmàtic: la Reial Audiència hi envia una persona de confiança que entrevista els trenta-cinc veïns. L'informe detalla producte per producte l'ingrés previst pel trenta-unè: blat bo, sègol, ordi, espelta, vi, oli, caps de bestiar i llana. ACA, Reial Audiència, registre 131, f. 237r-238v.

72. Ho hem estudiat a Jordi CASAS I ROCA (2018: 69-70).

amb l'obligació de donar comptes anualment a la Reial Audiència. L'autorització fou registrada per la Reial Audiència el 21 d'abril de 1768 i per la Intendència el 16 de maig del mateix any. Com que els matriculats de marina estaven afectats pel quinzè, calgué l'autorització del Consell de Guerra, el qual l'emeté el 24 de febrer de 1768. En definitiva, entre la petició del quinzè i la seva autorització passaren més de nou anys, una lentitud en què destacà especialment la Reial Audiència.⁷³ No cal dir que, mentrestant, les pensions impagades s'anaven acumulant.

8. LES CONCÒRDIES ENTRE UNIVERSITATS I CREDITORS: L'INSTRUMENT PER A REDREÇAR EL DEUTE

El 15 de febrer de 1662 el virrei de Catalunya dirigia aquest escrit al bisbe de Girona:

Los treballs ab què Nostre Senyor és stat servit aflagir a tot aquest principat són estats tan grans per rahó de la guerra tan dilatada, mal contagiós y altres que han patit totes les terres, que nos han obligat a sobresèurer en les execucions que per part dels acrehedors se instave contra algunes universitats, si estas se ajústan a una honesta concòrdia, fent per sa part tot el que puga, tenint per cert desta manera se fa lo benefici dels acrehedors, puix ab tantes execucions se impossibilita la administració dels béns de dites universitats y tot lo que hauria de servir per la satisfacció dels acrehedors ve a consumir-se en pagar los gastos, restant sempre major lo deute, y per altra part, essent les quantitats que són manllevades tan exuberants que sobrepujen de molt als crèdits que los comuns de dites universitats tenen, és cert que si no se imposen alguns redelmes o altres imposicions restan fraudats los acrehedors y no serà alcançat lo fi [que] se preté; y concedint-se les execucions vénen a despoblar-se tots los llochs, quan se ha de procurar per tots los camins possibles que es tornen a poblar [...]. Y tenint notícia que los acrehedors, vehent la Real Audiència [que] no poden alcançar la íntegra y prompte execució de sos crèdits, acúdan a les corts eclesiàstiques y de allí emànan mandats ab pena d'excomunicació y altres [...], perçò, precehint deliberació del Real Consell, juntes les tres Sales, vos diem y exortem que fassau que en vostre Cort no es fassen semblants execucions, puix és tan conforme al bé públich y al servey de Sa Magestat lo suspendre-las mentres tracten de ajustar-se ab sos acrehedors y fer lo que per llur part podran.⁷⁴

73. Val a dir que les despeses d'aquestes gestions costaren 149 lliures i 5 sous, una quantitat que multiplicava per tres els ingressos ordinaris declarats i que avançaren els obrers de l'església de la vila.

74. Joan REGLÀ (1963: 147-148).

El text és un mica llarg, però paga la pena. El virrei fa una descripció que encaixa absolutament amb el que hem tractat fins ara. El que ens interessa destacar, a part de l'exhortació al bisbe de Girona, que cal suposar que va fer extensiva a altres bisbats, és la implicació de la Reial Audiència. Ens consta que aquesta implicació era sol·licitada per les universitats ja en plena guerra amb França, com evidencien els casos d'Alcanar (1655), Vilagrassa (1658) i Tàrraga (1659). Un cop acabada la guerra, es generalitzà: la Selva del Camp (1663), Jorba (1663), Girona (1664), Guissona (1664), Biscarri (1664), Miravet (1665), Vinaixa (1665) i Prat de Comte (1665).⁷⁵

En la consulta del 1729 ja comentada, justifica aquesta implicació:

Califica a esta misma costumbre [la de la validesa dels censals sense autorització reial] el estilo, que por suma equidad abrazó la antigua Audiencia en las concordias de universidades; pues considerando el infeliz estado en que se hallavan por la copia de tantos censales, y grandes empeños, contrahídos â impulsos de las incansantes calamitosas guerras, acordó admitirles la proposición de concordia con sus Acrehedores, baxo ciertas saludables reglas, y condiciones, que fuesen provechosas â ellas mismas, y â los Acrehedores, y pudiese lograrse el cumplimiento con igual recíproco interés, y beneficio de las universidades, y de los Acrehedores, â que se dirigían los pactos, y circunstancias prescritas por la Audiencia, la qual vino â esta equitativa providencia por el bien, y causa pública, y subsistencia de los Pueblos, que oprimidos de sus urgencias, y fuertes instancias de los Acrehedores amenazavan ruina, y una despoblación de sus moradores.⁷⁶

I això, afegeix la Reial Audiència, es feu malgrat les Constitucions catalanes, en concret la II, la III i la IV del títol XXIV del llibre I,⁷⁷ en les quals el rei Pere el Cerimoniós abdicà en ell mateix i en els seus successors perpètuament

[...] la facultad, aun por vía de Regalía, de conceder por qualquier necesidad, causa, ô motivo, aunque fuesse por reparación de casales, â ninguna Universidad, y personas, moratoria, ni suspensión de paga en pensiones devidas de cen-

75. Evidentment, hi ha precedents. Santa Oliva, el 1614, signava una concòrdia amb un botiguer de draps de Tarragona per tal que es fes càrrec del pagament de censals per un import de 570 lliures i les pensions corresponents; el 1628, Rocafort de Vallbona i Nalec proposaren una concòrdia als creditors censalistes, els quals no l'acceptaren. ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedients 30339 i 29589. Les concòrdies més antigues de les quals tenim referència són les de Tàrraga (1483) i Lleida (1489). Vegeu Miquel Àngel FARRÉ I TARGA (1992: 109) i Antoni PASSOLA (1997: 98).

76. Una altra defensa del paper de la Reial Audiència en matèria de concòrdies es troba en l'informe que va enviar el 26 d'abril de 1727 al Consell de Castella sobre la concòrdia signada entre la Universitat de Valls i els seus creditors. ACA, Reial Audiència, registre 139, f. 89r-91v.

77. Corts de Montsó del 1363 (capítols I i III) i segones Corts de Barcelona del 1369 (capítol I).

sos, y violarios, como también de obligar á ninguno de los Acrehedores de esta classe, â concordia alguna, aunque la mayor parte consintiese.

I cal dir que la Diputació del General mai no s'hi oposà ni proposà que es modifiquessin.

Finalment, el virrei explica que en aquesta matèria ha seguit el capteniment següent:

— Quan s'ha signat una concòrdia, d'acord amb els criteris fixats per la Reial Audiència i encara que només tingui l'autorització del batlle, en cas d'incompliment per part de la universitat i malgrat la voluntat dels creditors d'apartar-se'n, aquella exigeix la seva continuïtat; això sí, obliga la universitat a complir el que s'ha pactat. Això, en referència a l'Audiència anterior a la Nova Planta.

— L'Audiència actual segueix els passos de l'anterior i, per tant, mai no s'ha oposat a cap concòrdia. Ans al contrari, s'ha oposat a execucions contra les universitats per part dels creditors quan hi ha concòrdies signades o quan són proposades per les universitats d'acord amb els criteris fixats, excepte els casos en què els censals són establerts directament entre veïns i censalistes, tot i ser en benefici del comú, motivat pel fet que els censalistes «tal vez no hubieran contratado, ni fiado su dinero â la Universidad, por no exponerse â las contingencias, y pérdidas que sus Privilegios legales suelen causar â los Acrehedores».

Ras i curt, l'Audiència defensava i defensa les universitats davant els creditors quan hi ha una concòrdia signada a iniciativa de les parts o quan, encara que només tingui l'aprovació del batlle respectiu, segueixi els criteris marcats per ella. Ara bé, quan els béns compromesos són directament els dels particulars, se'n desentén.

Sens dubte, l'actuació de la Reial Audiència marcà una manera de fer que aviat es consolidà. Ho reconegueren les universitats, els creditors i el mateix Consell de Castella. El 30 d'agost de 1690 Domènec de Berenguer de Castellgermà es queixava de la proposta de concòrdia de la Universitat d'Unarre perquè la considerava «injusta y única per contenir pactes irrehonables y fora de tota equitat y justícia y aliena dels que se practican en lo real senat [Reial Audiència] a favor de las universitats». El 1716 i el 1717 eren les universitats de Begur i Pals les que es referien a la signatura d'una «honesta y arrahonada concòrdia sí y conforme observa, estila y vol ques fasse lo Real Senat». Uns quaranta anys després, en la seva carta acordada del 27 de novembre de 1751 per la qual concedia un vintè a Gualta, el Consell de Castella recomanava al seu Ajuntament que «procure convenir con ellos [els creditors] una concordia razonable, según común práctica y estilo del Principado».⁷⁸

78. ACA, Reial Audiència, registre 387, f. 111 i seg.

Les més de vint concòrdies de les quals coneixem el text, que van del 1668 (Sort) al 1740 (Sanaüja),⁷⁹ mantenen una gran similitud. Poden ser més o menys detallades i s'hi nota la mà experta que les ha redactades, a voltes la mateixa, però el cànon general és el mateix. Un cànon que van fixar de bon principi la Reial Audiència i els procuradors o notaris encarregats de redactar-les.

Cal veure en què consistien aquestes concòrdies. Ho il·lustrarem, un cop més, amb el que coneixem dels municipis del Pallars Sobirà.

QUADRE 9. Concòrdies proposades o signades per les universitats del Pallars Sobirà

<i>Universitat</i>	<i>Concòrdies proposades (p) o signades (s) i propostes de cessió de béns als creditors (pcb)</i>	<i>Imposició</i>
Sort	3 de desembre de 1668 (s) 26 de març de 1673 (parcial) (s) 5 de desembre de 1703 (parcial) (s) 7 d'abril de 1730 (s) 31 de juliol de 1753 (s)	1668: repartiment de 821 lliures; 1730: imposició de 200 quarteres sobre la collita de blat; 1753: un vintè sobre la collita de blat, ordi i sègol
Roní	28 de juliol de 1677 (p)	Un vintè sobre tots els fruits durant vint anys
Escalarre d'Àneu	1672 (s) 28 d'octubre de 1689 (s) 4 de maig de 1717 (p)	Una taxa sobre cases, fruits i rèdits
Tírvia	10 d'octubre de 1694 (p)	Cessió dels ingressos als creditors
Malmercat	3 de novembre de 1683 (p) 8 de març de 1690 (p)	Redelme sobre els grans
Espot	9 de gener de 1717 (p)	Un vintè sobre les garbes de blat
Montcortès	25 de febrer de 1717 (p)	Un quinzè sobre tots els fruits (pagat en espècie, si cal)
Cerbi	23 de novembre de 1718 (p) 7 de juny de 1746 (s)	Una taxa de trenta quarteres de blat o repartiment sobre el bestiar i altres fruits, d'acord amb els béns de cada veí

79. L'expedient de Sanaüja, reproduït en una carta acordada, és especialment interessant per la quantitat d'informació que aporta: generació del deute, precedents de la concòrdia que es proposa, procés de tramitació de la imposició i la concòrdia, i text de la concòrdia. ACA, Reial Audiència, registre 20, f. 154v-176r.

Esterri de Cardós	27 d'agost de 1720 (pcb)	Cessió dels béns de la Universitat i dels particulars als creditors
Ribera de Cardós	1684 (s) i 9 d'abril de 1720 (pcb)	Cessió dels béns de la Universitat i dels particulars als creditors
Unarre	25 d'octubre de 1721 (s)	Un vintè sobre els fruits collits pels veïns, al terme o fora d'aquest
Peramea	13 d'agost de 1725 (pcb)	Cessió dels béns comunals i dels propis als creditors
Lladorre	4 de desembre de 1726 (p)	Recaptar 117 lliures i 17 sous o un vintè sobre tots els fruits
Llarvén	27 d'octubre de 1725 (p)	Un quarteró o mesuró de cada càrrega de garbes de blat, sègol, ordi, civada i gra collit al terme
Burgo	28 d'octubre de 1732 (p)	Una taxa sobre el blat, d'acord amb la riquesa de cada veí
Junyent	8 de novembre de 1734 (p)	Un redelme sobre el blat, d'acord amb el patrimoni de cadascú
Enviny	13 de setembre de 1734 (s)	Un vintè sobre els grans grossers i una taxa sobre el blat (si és necessària)
La Bastida de Sort	5 de març de 1736 (p)	Una taxa o repartiment: quinze quarteres de blat, sis de mongetes i deu d'ordi
Vilamur	1737 (p)	Una taxa de cinquanta quarteres de blat
Altron	22 d'agost de 1737 (p)	Una taxa o imposició d'acord amb els béns i cabals de cada veí
Isil	25 de maig de 1739 (p)	Un vintè sobre tots els fruits
Escart	19 de juliol de 1739 (p)	84 quarteres de sègol

És evident que aquestes concòrdies recullen l'especificitat d'una comarca: una part d'alta muntanya, a partir del congost de Llavorsí, organitzada en petits nuclis situats a les valls, bàsicament ramadera i forestal, i un Pallars mitjà, o Ribera de Sort, on predominen els conreus mediterranis; amb una població disseminada en un centenar de nuclis urbans, la mitjana de població dels quals el 1718 no arriba als cent habitants. Però també ens aporten informació de caràcter general, d'acord amb els criteris fixats, com hem dit, de bon principi.

En els tipus d'imposicions que es proposen per a finançar la concòrdia trobem tota la varietat ja comentada: talls agrícoles i ramaders i taxes sobre les collites i/o la riquesa dels habitants, que s'han de pagar en espècie o en algun cas en diner, les quals a partir del 1716 es calculen en funció del cadastre. Però en trobem algunes de no comentades fins ara: la cessió dels ingressos de la universitat (Tírvia), dels propis i dels béns comunals (Peramea), o fins i tot dels béns dels particulars (Ribera i Esterri de Cardós)⁸⁰ als creditors, quelcom que també es dona en altres llocs. Coneixem els casos següents: Castelló de Farfanya (1720), cessió dels propis i els ingressos; Tragó de Noguera (1721), cessió dels ingressos; i Calaf i Torà (1754), cessió dels propis. Una altra cosa és que els creditors o la Reial Audiència acceptessin la proposta. En tot cas, d'acord amb diverses sentències d'aquest òrgan, la cessió de béns no eximia la universitat de les obligacions adquirides en la creació dels censals.

Vegem les característiques generals de les concòrdies proposades als creditors o signades amb aquests:

a) La concòrdia (o la proposta, si escau) pot ser més o menys extensa, però sempre segueix el mateix esquema: en primer lloc, les causes i conseqüències del deute i l'import total del deute i de les pensions anuals i, a voltes, de les pensions vençudes, informació que quasi sempre se sol repetir en el primer pacte proposat; en segon lloc, la relació dels censalistes amb els quals la universitat està obligada, amb especificació de l'import dels capitals i/o de les pensions; i en tercer lloc, els pactes acordats amb els creditors censalistes (o proposats, si encara no s'ha signat la concòrdia). El primer pacte sol indicar la imposició amb què es carreguen els habitants.

b) Amb la imposició, les universitats acorden anar pagant pensions i lluir censals. La proposta quasi sempre és la mateixa: pagar el primer any una pensió a tots els creditors (en el cas del Pallars Sobirà, la majoria pacten mitja pensió) i, el segon, lluir censals per un import equivalent, al qual cal sumar el que ha restat de l'any anterior, si és el cas. I així successivament. Excepcionalment, a Tírvia (1694) es preveu pagar mitges pensions els dos primers anys i lluir censals el tercer.⁸¹ Algunes universitats especifiquen que només es pagaran pensions i es lluiran censals als creditors que hagin signat la concòrdia. Quin censal o quins censals es llueixen, es decideix per sorteig,

80. Esterri de Cardós fa «cessión de bienes, assí en nombre de dicho lugar, como de sus particulares, poniendo los bienes de entrambos en mano, y poder de Vuestra Excelencia [el capítol general] y Audiencia [...]. Y assí mismo ofrecen que si vinieren dicho Común y particulares a mayor fortuna, darán cumplida satisfacción a sus acreedores» (27 d'agost de 1720). Sobre la normativa (capítols de cort i pragmàtiques) en matèria de cessió de béns, la cessió de béns durant la Guerra dels Segadors i els seus precedents de finals del segle XVI, vegeu Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 451-469, esp. 452, nota 54, i 459-465, quadre 22).

81. La concòrdia de Vila-romà i Vall-llobrega del 26 de maig de 1696 preveu que el primer any i el tercer es destinin a pagar pensions i lluir censals, respectivament, i el segon, a pagar altres deutes; és l'únic cas que coneixem amb aquesta disposició. Vegeu Pere TRIJUEQUE (1992: 102-107, apèndix VI).

normalment mitjançant una bossa amb rodolins. En cas que els creditors ofereixin la condonació de pensions, té prelación el que fa la millor oferta, i així successivament. Aquesta alternança es pretén que duri fins a pagar totes les pensions i lluir tots els censals (excepcionalment s'estableix una durada concreta, com en el cas de Roní, on es proposa per a vint anys). Però, naturalment, aquesta durada va lligada a la de la imposició o el repartiment veïnal que finança la concòrdia, els quals caldrà renovar si la concòrdia encara es considera vigent.

c) Per a administrar la imposició establerta i pagar els creditors, es nomenen uns elets o administradors, normalment dos per cada part. De manera excepcional aquest càrrec és remunerat. Habitualment els càrrecs municipals lliuren als elets la imposició en espècie perquè, un cop venuda, paguin als creditors. En alguns casos, però, són els mateixos elets qui arrenden o col·lecten la imposició corresponent (Tírvia, Lladorre, Llarvén o Burgo). Les concòrdies de Begur i Pals (1716 i 1717) ho expliquen amb força detalls: «[...] a fi y efecto de collectar lo dit quinzè [o onzè] se degan [els elets] conferir en la era o lloch ahont los fruyts se colliran y aquells [seran] venuts». Força vegades queda fixat el dia en què els elets han de rebre el que s'ha recaptat, i el dia més habitual és el de sant Miquel, al setembre. En alguns casos aquest també és el dia fixat per a pagar pensions o lluir censals, però normalment se'n fixa un altre.⁸² Evidentment, els administradors han de retre comptes als càrrecs municipals, presentant tota classe de comprovants.

d) Sempre es deixa constància dels veïns presents, ja sigui en l'aprovació de la proposta de concòrdia, ja sigui en la signatura d'aquesta. Abans del Decret de Nova Planta rarament hi ha la sola presència d'un síndic o procurador: normalment hi ha el batlle, els càrrecs municipals executius i la totalitat dels veïns o el Consell General. Després de la llista dels veïns trobem el batlle, els regidors, una representació dels veïns o la totalitat d'aquests (o la major i més sana part, un mínim de dos terços dels veïns), amb el benentès que són dades de municipis petits o molt petits. El 1740, en la concòrdia de Sanaüja, una vila que devia superar els set-cents habitants, signen el batlle, els quatre regidors, els quatre administradors i els seus cinc fiadors. Això deu acostar-se més al que succeïa en els municipis d'una certa grandària. No cal dir que, en totes les concòrdies, després venien les signatures dels creditors, els quals no solien signar de cop.

e) Abans i després del Decret de Nova Planta i tant en les universitats de jurisdicció reial com en les de jurisdicció baronial, sempre hi ha la presència del batlle. De fet, és ell qui autoritza la reunió per a signar la concòrdia (o per a aprovar la proposta)

82. Per si la manca de comerç o una altra circumstància fa impossible la venda de la imposició, es preveu el pagament als creditors en espècie, d'acord amb un preu fixat per uns perits. Són els casos de Montcortès (1717), Cerbi (1718 i 1746), Unarre (1721), Llarvén (1725), Lladorre (1726), Enviny (1734) i Altron (1737).

i qui, al final, amb la seva signatura interposa la seva autoritat i el Decret. Val per tots l'exemple de Calonge (1717). Els jurats diuen que signen la concòrdia en nom de la Universitat, «fent emperò estas cosas ab autoritat y decret del señor Pons Bassa, de present per lo Exm. Señor Duch de Sessa, Señor y Baró de dit Castell, batlle del maiteix Castell». A voltes, en les jurisdiccions baronials cal una altra signatura. A Escalzarre d'Àneu, el 1689, a manca del governador del marquesat de Pallars, és el tinent de governador de la vall d'Àneu qui, «vista y llegida la sobredita concòrdia de acreadors firmada per lo Balle, Cònsols y concellers del lloch de Escalzarre de dita Vall d'Àneu y les causas y rahons en aquella posades ser just y rahó, en virtud del càrrech y officí de tinent de Governador que uso al present en dita Vall de Àneu poso ma auctoritat y decret judiciari».

f) En la signatura, tant de l'aprovació de la proposta com de la concòrdia, sempre cal la presència d'un notari i uns testimonis. Cal no oblidar que estem davant d'un acte jurídic entre parts: la universitat, mitjançant el conjunt dels veïns o els seus representants, i els creditors censalistes. Les seves signatures s'afegeixen a les que hem esmentat en l'apartat *d*.

No sabem si la Reial Audiència intervenia sempre. En tot cas, ho feia quan una universitat tenia problemes amb els creditors. El procediment era el següent. L'apoderat o síndic de la universitat presentava a la Reial Audiència un escrit en el qual s'explicaven les causes del deute, el seu import i les possibilitats de fer-hi front, i hi adjuntava la proposta de concòrdia. A més, demanava que s'enviessin lletres citatòries i inhibidòries, les quals tenien una doble finalitat: d'una banda, citar els creditors a presentar-se davant l'òrgan esmentat, personalment o mitjançant un apoderat, per a signar la concòrdia, per a la qual cosa es fixava un termini, i la no presència es considerava un desacatament; de l'altra, s'advertia a totes les autoritats judicials ordinàries que no s'impliquessin en l'assumpte, ja que havien d'inhibir-se de qualsevol actuació en favor de la Reial Audiència, cosa que no sempre feien. És paradigmàtica en aquest sentit l'oposició que fan, el 19 d'abril de 1717, el batlle i el sotsbatlle del castell i la batllia de Begur al procés d'embargament tramitat per la cúria ordinària de Palamós a instància del mossèn Joan Sabater, malgrat que la Universitat havia signat una concòrdia amb els creditors quatre mesos abans:

[...] y dits honorables Joan Carreras batlle y Joseph Carreras de las Rocas subbatlle, en estas cosas presents, *verbo respondendo* diuen que per presentació de lletres són inhibits y axí no podan posar la mà en cosas que corren per mà de la Reial Audiència sens ordre exprés de la Reial Audiència y altrament, no corrent lo predit [embargament], estan promptas a Administrar justícia.

Tot indica que el paper de la Reial Audiència en aquest afer anà disminuint progressivament fins a limitar-se als casos contenciosos. Com hem vist, a partir del 1731

pràcticament l'única actuació que el Consell de Castella li permeté en matèria de deute municipal fou la promoció de concòrdies entre universitats i creditors. Però, atès que aquestes anaven lligades a l'aprovació d'un tall o repartiment veïnal, els quals eren una regalia de la Corona, el Consell també acabà aprovant les concòrdies. Aquest solia comunicar, a través de la Reial Audiència, als ajuntaments, quan demanaven un tall o repartiment veïnal, que proposessin una concòrdia als creditors. Si algun creditor s'hi oposava, ho havien de fer saber a la Reial Audiència, la qual, pel que sembla, seguia tenint la facultat d'exigir-ne el compliment. Però la concòrdia, un cop signada, havia de tornar al Consell per a la seva aprovació. Els ajuntaments tenien clar que necessitaven aquesta aprovació per a donar-li força legal, com indica l'Ajuntament de Vilamajor el maig del 1760. La prova que el Consell es reservava la darrera paraula la tenim en el cas de Guissona. Malgrat que l'Ajuntament va comunicar al Consell que el 22 de gener de 1754 havia signat una concòrdia amb la comunitat de preveres de la vila i que aquesta tenia l'aprovació del capità general i de la Reial Audiència, aquell demanà un informe a l'òrgan català per tal de prendre una decisió.

El quadre següent, fet a partir de les concòrdies de les quals tenim constància, reflecteix aquesta inversió del protagonisme.

QUADRE 10. Concòrdies aprovades per la Reial Audiència, el Consell de Castella o la Intendència⁸³

Òrgan	1715 -	1721 -	1726 -	1731 -	1741 -	1751 -	> 1760	Total
	1720	1725	1730	1740	1750	1760		
Reial Audiència	35	16	23	20	3	5	4	106
Consell de Castella	—	2	1	5	2	12	1	23
Intendència	—	—	—	—	—	1	7	8
Total	35	18	24	25	5	18	12	137

Al marge de l'intervinent en l'aprovació de la concòrdia, el quadre ens dona una idea de l'evolució del deute i, en concret, de les dificultats de les universitats per a eixugar-lo. El 26 % de les concòrdies s'aproven o se sol·liciten durant els cinc anys posteriors a la Guerra de Successió, el 56 % durant els quinze anys posteriors i el 78 % durant els trenta-cinc posteriors; a partir de mitjan segle l'aprovació de noves concòrdies decau enormement.

83. Les dades procedeixen del fons de plets civils i dels registres que contenen les cartes acordades.

El procés d'aprovació d'una concòrdia esdevingué molt feixuc. El 15 de maig de 1750 la Reial Audiència aprova la concòrdia signada entre la Universitat de Gandesa i els seus creditors. L'Ajuntament demana un vintè al Consell, el qual demana a la Reial Audiència l'informe corresponent, que li és enviat el 26 de febrer de 1752. El 4 de maig d'aquell any el Consell autoritza que signin la concòrdia, la qual, com sabem, ja estava signada. La Reial Audiència encara envia nous informes el 24 de febrer i el 18 de novembre de 1754, amb una còpia de la concòrdia. El vintè i la concòrdia no són aprovats fins al 19 d'abril de 1755.

El Consell es reservava el dret a canviar les concòrdies signades. En posarem un parell d'exemples. El gener del 1757 rebutja la de Vilallonga perquè no veu clara la inclusió d'una partida de cent lliures en l'apartat de les despeses municipals. El 24 de gener de 1766 el comptador general de propis i arbitris del regne envia a l'Ajuntament de Tarragona un escrit en què aprova la concòrdia proposada, però li fa canviar el darrer punt, que diu que si per algun «accident» no es pot complir la concòrdia, els creditors se'n poden desentendre per tal de preveure un «accident» causat per les necessitats de la Corona de disposar del fons de propis i arbitris. Sens dubte tenia present la subtracció que s'havia produït entre el 1739 i el 1749.⁸⁴

Malgrat aquest control, el Consell de Castella mostrà més d'un cop la seva disconformitat amb l'aplicació de les concòrdies. Com en la provisió reial del 8 d'agost de 1742:

[...] en las concordias que generalmente se practica[n] en Aragón [Corona d'Aragó, cal entendre] especialmente por los comunes, es evidente por hecho notorio la mala fee, con que se executan, y el excesivo perjuicio, que se ocasionan á todos los interesados, o, Acrehedores censalistas, por lo que este común daño, necesita de que se tome por punto general la resolución de una firme regla, para que de una vez se eviten tan continuos perjuicios, precediendo para el más perfecto conocimiento aquellas precisas diligencias, que se contemplen inescusables, y no contengan dilación.⁸⁵

No sabem què deia l'informe que la Reial Audiència hagué d'enviar al Consell, ni quines havien de ser aquestes «precisas diligencias», però és un fet que les queixes dels creditors —molts, i alguns de molt importants— havien arribat al màxim òrgan de la monarquia, la qual cosa ens porta a la darrera consideració d'aquest epígraf.

84. ACA, Monacals-Hisenda, núm. 3794 (censal de la ciutat de Tarragona).

85. Tres anys abans, exactament el 13 de març de 1739, demanava a la Reial Audiència que esbrinés si les universitats utilitzaven els repartiments autoritzats per a eixugar el deute i si sobrepassaven o no el termini de la concessió, ja que li havien arribat notícies que ambdues coses no es feien correctament, «haziéndose casi perpetuos estos impuestos, en conozido perjuizio de los Pueblos, y sus vecinos».

Foren eficaces les concòrdies? És a dir, aconseguiren l'objectiu d'eixugar el deute municipal? No es pot donar una resposta per a tots els casos, però sí una resposta de caràcter general. Les concòrdies rarament aconseguiren els seus objectius. No cal tornar als números que hem vist per a saber que l'immens capital censal acumulat i, sobretot, els endarreriments de les pensions, a la qual cosa cal sumar les pensions corrents, feien molt difícil posar-se al dia, i encara més lluir els censals. És per això que les denúncies dels creditors d'incompliments de concòrdies eren constants, la qual cosa molts cops obligava a prorrogar-les o a fer-ne de noves, actualitzant les condicions per a fer-les més viables. En el cas de Sort, com indica el quadre 7, se'n feren cinc en menys de cent anys, encara que dues eren de caràcter parcial. Sabem que Tarragona en signà quatre (1662, 1670, 1700 i 1766), igual que Tàrrrega (1659,⁸⁶ 1666, 1703 i 1717), i Piera tres (1668, 1680 i 1751), i això només és una mostra.

Amb tot això no volem dir que les concòrdies fossin un instrument inútil, ans al contrari. Hi ha prou indicis per a afirmar que tingueren efectes positius, atès que ajudaren a lluir censals i a anar pagant pensions; en definitiva, a reduir el deute. I, sobretot, a frenar les pretensions dels creditors pel que fa a execucions o embargaments d'ingressos i béns de les universitats o dels particulars. Sense cap mena de dubte, encara que no podem aportar dades precises, contribuïren a reduir el deute durant les darreres dècades del segle XVII, a la qual cosa ajudà la millora econòmica que visqué Catalunya.⁸⁷ D'altra manera, el deute acumulat després de la Guerra de Successió hauria estat molt més voluminós. Dècades després també serien beneficioses, però això ho veurem en la darrera part d'aquest article

9. LA RESISTÈNCIA DE LA REIAL AUDIÈNCIA A CEDIR COMPETÈNCIES A L'INTENDENT

L'11 de juny de 1771 l'intendent de Catalunya —de fet, el seu substitut— ordena a l'Ajuntament de la Selva de Mar que repeteixi la subhasta de l'arrendament del quinzè. Els regidors presenten una protesta a la Reial Audiència. Això generarà un plet entre aquesta i l'intendent, Juan Felipe de Castaños.⁸⁸

86. Vegeu el text complet d'aquesta concòrdia a Miquel Àngel FARRÉ i TARGA (1992: 111-122).

87. Sabem que la ciutat de Barcelona disminuï considerablement l'import de les pensions entre els anys 1667 i 1680, però les coses empitjoraren a partir del 1689 (guerra amb França); entre el 1677 i el 1705 trenta-quatre municipis de l'entorn de Lleida disminuïren en un 50% l'import de les pensions que havien de pagar al capítol de la seva catedral; a Mataró la reducció també fou molt significativa entre els anys 1662 i 1702. Vegeu Jaume DANTÍ i RIU (1998: 31), Gabriel RAMON-MOLINS (2018: 191, fig. 9) i Joan GIMÉNEZ BLASCO (2005: 137-140).

88. Vegeu-ne una versió més extensa a Jordi CASAS i ROCA (2018: 74-78).

La Reial Audiència, el 12 de juliol, dirigeix a l'intendent un escrit que reproduïx l'argumentació del procurador dels regidors:

De lo arriba expuesto [un resum del procés de concessió del quinzè], y demás contenido en el mismo Real Despacho [el que concedí] demuéstrase con evidencia ser dicha Real Audiencia el único Juez competente para conocer del mismo, y demás dependientes de él, pues consta haver dado dicha Real Audiencia repetidos informes y practicado las diligencias prevenidas por el Real y Supremo Consejo, para la expedición del mismo Real Despacho, y asimismo la obligación en que se hallan sus principales [els regidors] en fuerza de aquel de dar cuenta, y razón annualmente a dicha Real Audiencia del producto de su impuesto y distribución, amás de lo que y atendiendo que el referido impuesto, no puede en modo alguno considerarse como emolumento del referido Común, por ser en substancia una sola obligación de los vecinos de dicha villa, para eximir y librar al mismo Común de los cargos, con que se hallaba antes vexado, parece que sin disputa alguna compete a dicha Real Audiencia y no a otro el peculiar conocimiento de aquel y sus dependientes.

Els arguments no eren menors: el Consell de Castella havia deixat en mans de la Reial Audiència el control del quinzè i, per si això no fos prou convincent, es deia que el quinzè no formava part dels ingressos ordinaris (que és el caràcter que hem donat a aquests talls en aquestes pàgines) de l'Ajuntament.⁸⁹ Però, com veurem, l'intendent també tenia arguments poderosos, que resultaren ser definitius.

El 29 d'agost contestava a l'escrit de la Reial Audiència per a recordar-li la legislació sobre el tema, especialment la Instrucció del 30 de juliol de 1760 (capítols 4 i 5), el Reial decret del 12 de maig de 1762 i l'Ordre del 19 de maig de 1770. Vegem-ho.

L'important Instrucció del 30 de juliol de 1760,⁹⁰ en els seus articles iv i v, era categòrica pel que fa a la qüestió que ens ocupa. L'article iv deia:

89. Des del Decret de Nova Planta, la Reial Audiència havia tingut una intervenció molt activa en tot allò referent a les hisendes municipals: control de les despeses, fiscalització del passament de comptes i regulació i aprovació dels arrendaments municipals. Sobre aquest darrer aspecte, el 15 de juliol de 1746 envià una instrucció als corregidors. Pel que fa a les capitals de corregiment, el 1737 es creà la denominada Junta de Girona per a controlar les finances d'aquella ciutat, les funcions de la qual s'ampliaren a la resta el 1749. La seva seu s'establí a la Reial Audiència i la presidia el capità general. Aquest conflicte tenia a veure amb l'enfrontament entre dues visions del que havia de ser la gestió pública, l'executiva o governativa versus la judicial o contenciosa, que, pel que fa als intents, no se solucionà definitivament fins al 1766.

90. Aquesta instrucció, que cal emmarcar en el conjunt de reformes impulsades en l'àmbit municipal per Carles III, creà la Comptadoria General de Propis i Arbitris del Regne, a la qual s'encarregà la direcció, el govern i l'administració de les finances municipals. Establí l'estructura jeràrquica següent: Consell de Castella / Comptadoria General de Propis i Arbitris → intendent / comptador de l'exèrcit i la província → corregidor / subdelegació de la comptadoria → ajuntament / Junta Municipal de Propis i Arbitris. Aquesta estructura, amb algunes interrupcions, subsistí fins a la quarta dècada del segle XIX. Es pot seguir la legisla-

Siendo los Intendentes de Ejército y Provincia los sugetos á quienes S.M. por su intregidad y conocimiento tiene fiado el cuidado de la policía y gobierno, y lo correspondiente á los asuntos respectivos á los manejos de Hacienda y Guerra [...], quiere S.M. que le tengan también de sus Propios y Arbitrios, y que tomen las providencias que estimen justas, para que su administración sea conforme á las intenciones del Rey.

I el v deia:

Será del cargo de los Intendentes hacer que todas las Justicias de cada Pueblo de los de su jurisdicción entiendan que los Propios los han de manejar con entera pureza, cortando todo monopolio y mala versación de sus productos; que los ramos arrendables se saquen anualmente á pública subasta, y se rematen en el mayor postor, sin que en los arrendamientos tengan parte directa las Justicias ni sus parientes.

No sembla que aquesta norma deixés dubtes. En tot cas, un de sol —que és el que sembla que tenia l'intendent de Catalunya—: si els arrendaments només podien ser per a un any o no. Pel que fa al Reial decret del 12 de maig de 1762, establia que l'únic òrgan competent en el ram dels propis i arbitris, és a dir, les finances municipals, era el Consell de Castella, i que «chancillerías» i audiències havien d'inhibir-se en aquesta qüestió. I, finalment, l'Ordre del 19 de maig de 1770 deia, segons les paraules del mateix intendent:

[...] mandó que en quanto al conocimiento que havia tomado esta Real Audiencia en los recursos que hacían los arrendatarios de los efectos de Propios, y Arvitrios, impidiendo con ello el que tubiere efecto lo resuelto en esta parte, y contraviniendo a lo preescrito en la Instrucción de 30 de Julio de 1760 y R. Decreto de 12 de maio de 1762: Cesase inmediatamente en [in]mizcuirse en el particular de los Propios y Arvitrios: que pasase a esta intendencia todos los recursos que se hallasen pendientes sobre ellos, para que por ella se les diese el curso competente; y para su cumplimiento comunicó carta acordada al regente de la misma, antecessor al actual.⁹¹

ció que desenvolupà aquesta estructura a *Nueva colección de los reales decretos, instrucciones y órdenes de S.M. para el establecimiento de la Contaduría General de Propios y Arbitrios del Reyno* (1803).

91. Catorze dies després d'aquest escrit de l'intendent de Catalunya, una reial ordre tornava a recordar que tots els tribunals, «chancillerías» i audiències quedaven al marge de «todo conocimiento en los asuntos de Propios y Arbitrios, así en lo gubernativo, como en lo contencioso». De fet, la darrera consulta del Consell a la Reial Audiència sobre una imposició és del 20 de novembre de 1762, en un expedient sobre la Pobra de Cèrvoles iniciat sens dubte mesos abans.

L'escrit en què l'intendent recordava tota aquesta legislació acabava amb una obvietat, tenint en compte el seu contingut: demanava a la Reial Audiència que deixés de molestar-lo amb més requeriments. Però aquest òrgan no es donà per vençut. Cal dir que el 14 d'agost la Reial Audiència havia enviat un segon requeriment en què es queixava que l'intendent no havia contestat al primer, del 12 de juliol. I encara envià un tercer requeriment, però això fou nou mesos després, exactament el 16 de maig de 1772. Ho feia després de l'informe favorable del seu fiscal i per a dir el que ja havia dit en els dos anteriors.

El 14 de juliol d'aquell any l'intendent va fer arribar a la Reial Audiència la resposta preparada pel seu fiscal, una resposta absolutament reiterativa: *a)* les competències en matèria de propis i arbitris són de l'intendent; *b)* cal admirar, perquè és estranya, la insistència de la Reial Audiència; *c)* el tema ja ha quedat clar amb el recordatori de l'intendent, en l'escrit del 29 d'agost de 1771, de la legislació sobre la matèria; *d)* no té sentit fer una reunió entre un representant de la Reial Audiència i un de la Intendència per a resoldre el contenciós, la primera ja ho havia exposat en el seu primer requeriment; i *e)* cal esperar a la resolució del Consell de Castella, del qual no sabem exactament què s'esperava.

Sembla que finalment els regidors, que s'havien resistit a passar comptes amb l'intendent, ho entengueren. Però per a veure-ho cal esperar fins al 8 de gener de 1775 —no tenim referències anteriors—, data en què els regidors comuniquen a la Reial Audiència: *a)* que l'intendent, a través del corregidor de Girona, els demana els comptes del quinzè en un termini de quinze dies, amb amenaça de multa si no ho fan, com sempre; *b)* que els comptes dels anys 1768, 1769 i 1770 els van presentar a la Reial Audiència, cosa que ja sabem; *c)* que no n'han presentat més perquè estan pendents de la resolució del contenciós entre la Reial Audiència i la Intendència, la qual cosa vol dir que el Consell de Castella encara no s'havia pronunciat; i *d)* que la Reial Audiència els ha de tornar els comptes dels anys 1768, 1769 i 1670 per a presentar-los a l'intendent.⁹² En definitiva, els regidors es plegaven a les ordres de l'intendent. La Reial Audiència encara s'hi resistia, però. Respongué als regidors que havia enviat una ordre al corregidor de Girona perquè sobresegués les seves ordres i que ja podien presentar els comptes a la sala de la Reial Audiència «donde pende la competencia». Realment, la resistència d'aquest òrgan era admirable, si no fos perquè els perjudicats amb tot aquest enrenou eren els regidors i, en definitiva, la vila de la Selva de Mar.

No sabem què digué l'aclariment del Consell de Castella, però queden pocs dubtes que donà la raó a l'intendent. De fet, aquesta resistència de la Reial Audiència és bastant incomprendible. L'11 de febrer de 1761, és a dir, deu anys abans d'iniciar-se el contenciós que acabem d'explicar, el Consell ja havia estat clar en la seva proposta de

92. Hem reproduït aquesta liquidació, que és l'única que coneixem d'una imposició d'aquest tipus, a Jordi CASAS I ROCA (2018: 81-85).

modificació de la concòrdia de la Universitat de Tortosa amb els seus creditors, del 1738. Proposà tres canvis:

- Les sol·licituds de despeses indispensables ordinàries, que abans es dirigien a la Reial Audiència, ara s’havien de dirigir, segons l’import, a l’intendent o al Consell.
- Els comptes s’havien de lliurar a l’intendent —i no al corregidor, com abans—, que els passava a la Reial Audiència.
- El més significatiu pel que aquí ens ocupa, deia:

Y lo tercero en quanto se manda [en la concòrdia del 1738], que en qualquiera dudas que se ofrecieren se acuda â esa Audiencia; igualmente ha mandado el Consejo [és un escrit del capità general a la Reial Audiència], que la nominada Ciudad de Tortosa, y electos en las dudas, que ocurriessen acudan â el, por medio de el Intendente û en derecho, que esa Audiencia en nada deve mezclarse, que toque al gobierno de Propios, y arbitrios, de todo lo qual se ha librado la Rl. Provisión correspondiente en onze de este mes.⁹³

En tot aquest afer, l’únic argument que podia esgrimir la Reial Audiència era que les imposicions per a liquidar el deute no formaven part dels ingressos ordinaris de les universitats, però era un argument molt feble. Els censals es creaven i es venien força vegades per a pagar despeses ordinàries i, a més, els ingressos de les universitats hi estaven estretament lligats. No debades, sovint es posaven a disposició dels creditors, es venien els béns que els produïen o es feien servir, quan es donava el cas, per a pagar pensions o lluir censals.

10. COMPOSICIÓ I CAPTENIMENT DELS CREDITORS CENSALISTES

En aquest article nosaltres no considerem creditor censalista qui havia comprat un censal —en el nostre cas, a una universitat—, sinó qui podia reclamar pensions vençudes, és a dir, no pagades en el moment que tocava. Però la figura del creditor estava tan generalitzada que, als efectes del quadre que presentem, no paga la pena diferenciar quan estem parlant de creditor i quan parlem de simple censalista.

93. ACA, Reial Audiència, registre 556, f. 27 i seg. Un decret del 20 de febrer de 1761, que incloïa un acord del Consell del 13 d’aquell mes, ja establia que les concòrdies no aprovades pel Consell o la Reial Audiència no eren vàlides, que per a qualsevol dubte els ajuntaments acudissin a l’intendent o al Consell, i que els comptes de les juntes de creditors es presentessin a la Comptadoria Principal del Principat, dependent de l’intendent. Cal dir, però, que la Reial Audiència, via governativa, seguí intervenint en els conflictes originats pels arrendaments municipals. Només cal revisar els seus registres: *Expedientes remitidos por Su Excelencia a la Real Audiencia y vistos por el Acuerdo* (ACA).

QUADRE 11. Composició dels censalistes als segles XVII i XVIII⁹⁴

<i>Censalistes</i>	<i>General 1591-1662</i>	<i>Segona meitat del segle XVII</i>	<i>Lleida 1686</i>	<i>Barcelona abans del 1716</i>	<i>Baix Empordà 1716-1717</i>	<i>Pallars Sobirà segles XVII-XVIII</i>	<i>General segles XVII-XVIII</i>
Particulars	26 %	49 %	42 %	17 %	46 %	47 %	38 %
Clero secular	14 %	14 %	29 %	13 %	31 %	41 %	18 %
Clero regular	10 %	21 %	16 %	15 %	1 %	9 %	11 %
Noblesa	34 %	5 %	—	2 %	—	—	24 %
Altres	5 %	—	15 %	52 %	23 %	3 %	9 %

El primer que hem de constatar és que no és fàcil fer una caracterització general dels censalistes. La seva composició depèn, sobretot, de la localització geogràfica de la universitat. I de raons d'oportunitat, també. Invertir en censals de la universitat d'un lloc amb pocs recursos no devia ser atractiu ni fàcil. En tot cas, podem treure algunes grans conclusions.

— El primer grup, encara que per poc, és el que hem anomenat «censalistes particulars», entre els quals trobem preveres a títol personal. És un grup especialment elevat en les poblacions petites, com en el cas de les universitats del Pallars Sobirà i el Baix Empordà, on el pes de la pagesia és indiscutible. Una visió més general ens dona una composició més variada, on destaca també la pagesia, però amb una forta presència dels sectors dedicats al comerç i els negocis, i un pes significatiu de la figura del mercader.

— El segon grup en importància és el de les institucions eclesiàstiques. En petites poblacions és majoritari el clero secular, especialment la comunitat de preveres del lloc o la vila, encara que no hi manquen els capítols catedralicis. El clero regular (con-

94. Les dades de la primera columna procedeixen de Jordi OLIVARES I PERIU (2000: 442, quadre 19); les de la segona són la mitjana de Sant Cugat del Vallès, Sabadell i la Bisbal d'Empordà. Sobre la seva procedència i la de les de Barcelona, vegeu Jordi CASAS I ROCA (2015: 130 i 215-216); i sobre les de Lleida, Antoni PASSOLA (1997: 416, gràfic 22). Les dades del Baix Empordà són la mitjana de Begur, Pals i Calonge, les del Pallars Sobirà procedeixen del fons ja comentat i, finalment, les de la darrera columna procedeixen dels enunciat del fons de plets civils i dels registres que contenen les cartes acordades del Consell de Castella. En total, hem localitzat cent vuitanta-set casos. Cal dir, com a criteri general, que cada dada es refereix a un censal, i els censalistes es poden repetir. Els percentatges han estat arrodonits.

vents, monestirs, ordes monàstics), en canvi, és més present en zones més urbanes i en les poblacions de les quals els membres són senyors jurisdiccionals.

— La noblesa és el tercer grup. La seva presència és una mica arreu. Menys destacada, potser, a les zones més agrícoles. Aquest grup inclou els ciutadans honorats de Barcelona. Atribuïm la seva absència a la ciutat de Lleida al fet que l'autor l'ha inclòs en el grup «particulars».

— El grup «altres» inclou causes pies, confraries, hospitals, institucions de beneficència i alguna universitat.⁹⁵ La importància d'aquest grup en el cas de Barcelona s'explica pels censals comprats per l'Hospital General de la Santa Creu. La presència d'universitats prestadores és rara, però en el cas de la Bisbal d'Empordà significa un 30 % del deute (la propietària dels censals és la Universitat de Llançà).

El que acabem de dir ja prefigura la procedència dels censalistes. El pes dels particulars —i, entre ells, la pagesia— s'explica per la necessitat de les universitats de trobar compradors de manera ràpida i amb els mínims costos possibles. En aquest sentit, el cas del Pallars Sobirà és paradigmàtic: el 76 % dels censals estan en mans de veïns de la mateixa comarca; el 17 %, en mans de veïns de l'altre Pallars; el 3 %, en mans de censalistes d'una comarca veïna, l'Alt Urgell; tots junts, sumats als d'altres comarques properes —la Noguera, el Segrià i la Segarra—, constitueixen quasi el 100 % del deute. Només 6 censals dels 319 localitzats es troben en mans de censalistes de llocs allunyats: el Priorat (2), l'Alt Penedès (1) i Barcelona (3). Un altre cas que explica el pes dels particulars és el de la Bisbal d'Empordà. Les despeses generades per la Guerra dels Nou Anys, entre el 1794 i el 1795, fan necessària la venda urgent de 68 censals per un import de 7.560 lliures, una mitjana de 111 lliures per censal. Els compradors són d'allò més variats: artesans (sabaters, blanquers, calderers, sastres, corders i forners), professionals, comerciants i transportistes (notaris, negociants, botiguers, adroguers, apotecaris, carreters, traguers), pagesos, clero secular i un treballador.

Ara toca exposar algunes coses del capteniment dels creditors censalistes. El primer que cal dir és que es trobaven davant de dues realitats, a vegades de manera simultània: la dels censals creats per la universitat, amb l'aval o la hipoteca dels béns del comú i dels veïns; i la dels censals creats directament per particulars amb l'aval de les seves propietats.⁹⁶ Amb el benentès que aquesta distinció no sempre estava clara. A voltes els interessos col·lectius i els individuals es presentaven barrejats, com evidencia l'escrit del 9 de juny de 1723 de l'apoderat de la Universitat de Palau-sator:

95. Tenint en compte que gran part d'aquestes institucions estaven lligades a l'Església, el pes real del clero en el mercat dels censals era més ampli que no pas el que indica el quadre.

96. A Escalzarre, el 1689, el deute particular assoleix el 41 % del deute total: cinquanta-nou censals (3.566 lliures) repartits entre setze veïns. A Ribera de Cardós, el 1720, significa el 44 % del total.

[...] [a causa de la Guerra de Successió] fue preciso por salvar las casas de los moradores como de los ausentes, empeñarse en censales de propiedad 6.800 libras, obligando para este efecto todas las casas y tierras de dicha Baillía y se distribuyó dicha cantidad para el referido fin, sin que sean las obligaciones de aquellos censales como á Cuerpo de la Universidad, sí solo como á propietarios de las casas y [h]ereditades, pues el Cuerpo de la Universidad sólo tiene de Emolumentos una carnicería que da de útil 30 libras.⁹⁷

En el primer cas, el dels deutes contrets directament per les universitats, com recordava la consulta feta per la Reial Audiència al Consell de Castella l'octubre del 1729 tot reproduint les Constitucions catalanes, els responsables dels censals són els signants i els seus hereus; quan la universitat no respon, són els receptors de les exigències dels creditors.⁹⁸ En l'altre grup, el dels censals contrets a títol personal (pels quals la Reial Audiència, en la mateixa consulta, no mostra gaires consideracions), malgrat tenir signat per la universitat un acte d'agnició o d'indemnitat, és a dir, de reconeixement del deute, molts cops els responsables dels censals han de respondre directament davant els creditors. Això és el que passa a dos particulars de la batllia de Begur, Regencós i Esclanyà, malgrat que els cinc jurats i el sis consellers el 29 de març de 1713 signen el document següent:

Agnició de bona fe de 3 censals per los Jurats y Consell de Begur y la Batllia a favor de Antoni Darder y Francisco Pi y Carreras, negociants del dit Castell feta y firmada. En notaria pública del Castell y Batllia de Begur.

Recordem que, en la consulta esmentada, la Reial Audiència deia que a voltes els potencials censalistes preferien comprar un censal a un particular abans que fer-ho a una universitat, pels privilegis que aquestes tenien. Probablement es referia a la protecció que els donava aquest òrgan mentre es tramitava una concòrdia i a les seves exigències als creditors perquè la signessin.

Tot indica, com ja hem apuntat en un altre epígraf, que mantes vegades els creditors i algunes autoritats se saltaven aquests suposats privilegis. Tornem un altre cop al Pallars Sobirà per a posar-ne alguns exemples. L'octubre del 1695 el sotsbatlle de Sort fa embargar un mul carregat de vi d'un veí de Tírvia; deu dies després, la Reial Audiència mana que es torni el mul, sota pena de quatre-centes lliures si no es fa. El

97. ACA, Reial Audiència, Plets civils, expedient 28302.

98. Les Constitucions catalanes eren clares en aquest sentit. A part de les universitats, amb els seus béns i ingressos, eren els veïns (i els seus hereus), moltes vegades tots, que havien creat i venut els censals, els que, si arribava el cas, responien amb els seus béns davant els creditors. És per això que hem de parlar d'universitats, ja que era el conjunt dels seus habitants qui assumia el deute, i no pas el consell o, després del Decret de Nova Planta, l'ajuntament.

7 de setembre de 1715 la cúria del veguer de Barcelona proveeix la «prompta y rígida execució» dels béns de cinc pagesos d'Espot, execució que és anul·lada per una provisió posterior pel fet d'haver-se proposat una concòrdia. Malgrat això, el governador del marquesat de Pallars es nega a aplicar la provisió i al·lega que l'execució és contra particulars, i no contra el comú. El 15 de maig de 1722, davant la queixa de l'apoderat de la Universitat de Cerbi perquè el batlle del lloc ha ordenat unes execucions a instància del rector del col·legi dels agustins d'Esterra, aquell diu que farà totes les execucions que li demanin els creditors.

El 1722 el governador del marquesat de Pallars no dubta a fer embargar béns a tres veïns de Ribera de Cardós, malgrat haver-hi una causa de concòrdia oberta, per la qual cosa dona la instrucció següent al batlle del lloc: que faci l'execució «segons estil de vostra Cort, inventariant, encantant y al més donant lliurant, tant per lo dèbit principal com per los gastos fets y fahedors». Un altre cop, a finals del 1723, el governador del marquesat de Pallars ordena l'execució dels béns d'un veí d'Unarre. Per a acabar no hi ha res millor que allò que expressarà el síndic de Montcortès el 25 de febrer de 1717. Diu que els creditors de la Universitat acudeixen a diferents tribunals, els quals «hazen embargos, o, emparas en las azémilas de los particulares». El més greu és que els veïns no «se atreven á comerciar por el peligro de los embargos, y assí se va perdiendo del todo dicho lugar».

Això sí, els més perjudicats eren els particulars que havien creat censals a favor del Comú. L'apoderat de la Universitat d'Unarre diu, en un escrit de l'1 de desembre de 1723 en què es queixa de l'actuació del governador del marquesat de Pallars, que la seva actuació no només va contra l'autoritat de la Reial Audiència, «sino también contra los particulares que aunque hayan firmado obligaciones son las mismas [h]echas por dicha Universidad». La de Sort, en la proposta de concòrdia del 1730, diu que alguns dels creditors «tenen discernidas [sic] execucions rigoroses, no tant solament contra dita Universitat, sí, també contra diferents particulars de dita vila, per haverse estos obligats en diferents censals en nom de dita Universitat». El 1746 és la Universitat de Cerbi, en la proposta de concòrdia, qui parla d'execucions contra diferents particulars «por haverse estos obligado en diferentes censales, en nombre de dicha Universidad». Les universitats es veuen obligades a deixar constància que s'han subrogat les obligacions censals dels particulars, com fa la Universitat d'Espot en un escrit del 17 de desembre de 1727 quan diu que el mateix dia que cinc pagesos del lloc vengueren el censal, ella els va fer un acte d'agnició de bona fe. La majoria de les vegades això no frena els creditors. A tall d'exemple, vegeu el que diu l'apoderat de Bartomeu Pi el setembre del 1726: que el seu client no té res contra la Universitat d'Espot, ja que el seu contenciós és contra els particulars, per la qual cosa no està lligat a la concòrdia proposada.

El Consell de Castella exigirà que, mentre es tramiti una concòrdia o una imposició, els creditors no molestin les universitats. N'hem trobat uns quants exemples, que valen per tots els següents. El 29 d'abril de 1747 el Consell dona a la Universitat

de Santa Coloma de Farners un termini de quatre mesos durant els quals els creditors no poden fer reclamacions. El 6 de setembre de 1759 és la Universitat de Móra d'Ebre la que és afavorida amb un termini de sis mesos, però no hi ha constància que se'n beneficiïn les persones que han venut censals a títol personal.

Acabem aquest epígraf amb una referència a la persistència dels creditors i els seus hereus. El cas dels Rojas Pantoja és antològic.⁹⁹ Vegem-lo.

El dia 19 d'agost de 1651 les tropes de Felip IV, comandades per Baltasar de Rojas y Pantoja, governador de la ciutat de Tarragona entre l'octubre del 1650 i el gener del 1653, entren a la vila de Prades. Sembla que els veïns i el militar esmentat havien arribat a un acord de rendició, però tingué interpretacions diferents. En tot cas, per tal d'evitar el saqueig de la vila i la voladura del campanar, els habitants «ofereixen» 1.000 dobles en metàl·lic i 1.000 quarteres de blat, de les quals n'acaben lliurant 600, i signen els deutoris corresponents.

El mateix dia que signen el deutoris se'ls obliga a signar la venda d'un novè per 14.400 lliures (acompanyat d'un censal pel mateix import per a garantir-ne el cobrament) i quatre mesos després se'ls obliga a vendre un censal per un import de 7.400 lliures. Les quantitats, segons els pradencs, equivalen al valor de les 1.000 dobles i les 500 quarteres de blat no lliurades. Darrere hi ha un personatge que actua de testaferró de Rojas, Francesc de Montserrat i Vives, comerciant que s'enriqueix, precisament, a partir d'aquella guerra i que el 1681 aconsegueix el títol de marquès de Tamarit; i qui intenta desvincular els censals esmentats dels compromisos de la vila, però no nega el dret de Rojas a rescabalar-se d'una campanya, la conquesta de Prades i el castell de Siurana, que hauria finançat de la seva butxaca.

Quan, el juliol del 1657, la Universitat deixa de pagar el novè, per ordre del fiscal de la Cort del comtat de Prades, aquest argumenta que els censals no tenen l'autorització del duc de Cardona i s'inicia un contenciós que durarà dècades. El 21 de febrer de 1661 entra a la Reial Audiència. El 1672 sembla que la sentència ja està a punt, però —i no sabem per què— el contenciós queda paralitzat fins al 1702. Mentrestant, Baltasar de Rojas y Pantoja ha mort i Francesc de Montserrat, en el seu testament del 1777, s'ha desentès dels censals esmentats, els quals han passat a mans de Baltasar de Rojas Pantoja y Sossa (o Sousa), nebot de l'altre Baltasar.

El 1702, com hem dit, els marquesos de Tamarit (la seva intervenció és purament formal) i l'hereu Rojas Pantoja reemprenen el procés. Aconsegueixen una sentència favorable el 10 de març de 1705: la Universitat és obligada a pagar les pensions pendents dels dos censals. Davant la resistència de la Universitat, calen diverses sentències confirmatòries: el 14 de febrer de 1718, el 12 de setembre de 1718 i el 6 de febrer de 1719. El plet segueix, però. Ara l'interessat és el fill de Rojas Pantoja y Sossa, José.

99. Hem explicat més extensament aquest afer a Jordi CASAS I ROCA (2019b).

El 1728 la Universitat signa una concòrdia amb els seus creditors, però deixa al marge Rojas Pantoja, al qual fa una oferta que no accepta. Les pensions acumulades, i són dades del 1721, assoleixen la quantitat de 72.330 lliures: més que tripliquen el capital inicial. Quan ja fa setanta-un anys que es va iniciar el procés judicial i vuitanta-un del contenciós amb els Rojas i els Montserrat, l'assumpte encara no ha acabat.

Efectivament, el 23 de gener de 1733 el fiscal del tribunal del comtat de Prades presenta al batlle general del comtat un escrit en el qual diu, entre altres coses:

Denuncia que muchas mugeres y muchachos de la mencionada villa de Prades, poco temerosos de Dios y de la justicia temporal, no han dudado el día veinte y uno del presente mes por la manyana alborotarse y conmoverse contra algunos particulares de la villa de Cornudella, con el motivo de que éstos venían y habían llegado en dicha villa de Prades para transportar de orden del alguazil real, que de orden de la Real Audiencia està haziendo la execución por el pleyto de Pantoja contra el Común y particulares de la citada villa, parte de los muebles y frutos executados, mediante el qual alboroto y muchas piedras que les hecharon les obligaron á retirarse á la villa de Cornudella.

El procés judicial potser havia acabat, però el càstig establert vuit dècades abans, encara no.

11. EPÍLEG

La important instrucció del 30 de juliol de 1760 feu aquesta diagnosi de les hisendes municipals: els municipis no disposaven de propis suficients, per la qual cosa s'havien endeutat i havien endossat el pagament de la càrrega financera a uns arbitris que castigaven el consum. El que calia, doncs, era un control estricte d'aquestes hisendes per tal de reduir els arbitris, objectiu al qual es renuncià aviat, i, en la mesura que es pogués, reduir el deute. Amb aquesta finalitat, durant els anys següents la Comptadoria General de Propis i Arbitris aprovà per a cada municipi un reglament en el qual s'establiren meticulosament els ingressos i les despeses autoritzats.

A més, desplegà un seguit de normes destinades a organitzar la reducció del deute:

— Ordre de la Comptadoria General de Propis i Arbitris del 6 de setembre de 1767: un cop cobertes les despeses marcades pel reglament, els sobrants s'han de repartir de manera que dos terços siguin per a la redempció o lluitació de censals i l'altre terç sigui per al pagament d'endarreriments. En ambdós casos tenen preferència els creditors que facin més rebaixa.

— Ordre de la Comptadoria General de Propis i Arbitris del 25 de setembre de 1768: el censalista no pot obligar l'Ajuntament a destinar més de la meitat dels sobrants a redimir un censal, independentment del que digui l'escriptura de constitució.

— Decret del Consell de Castella del 18 de gener de 1772 dirigit a l'intendent de Catalunya: els ajuntaments no estan obligats a pagar les pensions als censalistes que no justifiquin adequadament l'origen del censal i la seva propietat, els quals tenen un any per a fer-ho, és a dir, per tal que el censal sigui habilitat per la Intendència. Els censalistes argumenten la pèrdua dels documents, el fet de cobrar les pensions i, molts d'ells, el d'estar compromesos en concòrdies entre creditors i ajuntaments.

— Decret del Consell de Castella del 27 de maig de 1772, expedit arran d'una consulta de l'intendent de Catalunya: el fet que els censals estiguin inclosos en els reglaments municipals no eximeix els seus propietaris de presentar els justificants pertinents a la comptadoria provincial per a la seva habilitació; si no es presenten o l'intendent considera la documentació insuficient, se suspèn el pagament de pensions i el propietari té dret a recórrer a la Reial Audiència.

En definitiva, es tracta d'una normativa molt «garantista» pel que fa als ajuntaments: els creditors han de demostrar la seva condició de manera inqüestionable, les redempcions es fan en funció dels sobrants dels cabals municipals un cop pagades les despeses previstes en els reglaments i s'ha de guardar un equilibri entre redempció i pagament d'endarreriments.

Els objectius es quedaren a mig camí. Aquella prevenció que mostrà el Consell de Castella en la modificació de la concòrdia de Tarragona el 1766, es mostrà encertada. Les necessitats de la Corona s'emportaren els possibles sobrants, o almenys una bona part. El 1792 s'establí que els sobrants de propis i arbitris, en lloc de destinar-se a sanejar el deute, es dediquessin durant un període de vuit anys a l'extinció dels vals reials creats a partir del 1780. A Catalunya l'intendent no perdé el temps i el 19 de febrer de 1793 recordava als ajuntaments que «sobre responsabilidad personal [la dels regidors i els membres de les juntes de propis i arbitris] tengan á mi orden, y disposición los sobrantes que resulten de las cuentas del año próximo pasado». El 1794 s'estengué aquesta participació a tots els municipis: tant si tenien sobrants com si no en tenien, havien de participar en l'extinció dels vals reials amb un 10% dels seus ingressos, el qual se sumava al 2,33% establert el 1760. La mesura se suprimí el 1796, però el 1798 s'establí que la meitat dels sobrants s'havia de destinar a l'amortització de vals reials i l'altra, a un préstec amb interessos per a desempenyorar el ram d'abastos de Madrid.

Vegem les xifres. Segons la Comptadoria General de Propis i Arbitris, el 1769 a l'Espanya peninsular, exceptuades les províncies basques i el regne de Navarra, el capital censal era de 798.406.281 rals de billó; a Catalunya era de 33.109.223, xifra que, malauradament, no podem contrastar, però que, si tenim en compte les dades aportades en el quadre 7, indica una reducció important del deute. El 1790 el capital

era de 632.351.727 rals, un 21 % menys. L'import total destinat a redimir censals i pagar rèdits o pensions havia estat de 283.326.055 rals de billó durant aquests vint-i-dos anys. Mentrestant, els ingressos municipals destinats a finançar la Corona en un sentit ampli havien estat de 480 milions de rals, un 69 % superior. Només que aquells sobrants que la Comptadoria calculava el 1769 —ni més ni menys que un 22,1 % dels ingressos totals!— s'haguessin mantingut constants i s'haguessin destinat a redimir censals (2/3) i a pagar endarreriments (1/3), la quantitat destinada a finançar la Corona entre el 1769 i el 1792 hauria estat de 398.554.176 rals de billó, un import significativament superior al real.¹⁰⁰

Tot indica que les mesures esmentades tingueren un impacte molt relatiu en les hisendes municipals catalanes. Hi ha motius per a pensar, com acabem d'apuntar, que el gran esforç per reduir endarreriments i lluir censals ja s'havia fet abans del 1760: les xifres de Manresa, Sabadell i Sort així ho indiquen.¹⁰¹ Sense cap mena de dubte, allò que permeté abordar la reducció del deute foren les concòrdies amb els creditors¹⁰² i els talls sobre les collites que les acompanyaven, més que no pas els sobrants dels propis i arbitris; talls que no formaven part dels ingressos de propis i arbitris i que, per tant, no es comptaven en l'apartat de sobrants. D'altra banda, la pràctica desaparició de contenciosos sobre el deute en la Reial Audiència a partir dels anys seixanta del segle XVIII fa pensar en una millora de la relació entre universitats i creditors i, per tant, en una reducció significativa del deute.¹⁰³

Més enllà de les mesures concretes esmentades, hi hagué factors que facilitaren el creixement: el creixement demogràfic i econòmic, clarament visible a partir de la quarta dècada del segle XVIII, que comportà un increment de la base imposable i, per tant, dels ingressos municipals; la rebaixa de l'interès dels censals del 5 % al 3 % a

100. Vegeu les xifres a Carmen GARCIA GARCIA (1996: 228-275). Per a la resta de l'epígraf, vegeu Jordi CASAS I ROCA (2014) i (2015: 203-216).

101. Manresa reduí el capital censal en 40.712 lliures entre el 1721 i el 1761, Sabadell en 4.212 entre el 1730 i el 1765, i Sort en 1.896 entre el 1730 i el 1753.

102. Progressivament, la capacitat d'actuació dels creditors es reduí. Una instrucció de l'intendent del 21 d'octubre de 1763 autoritzava la continuïtat de les juntes de creditors que administraven els ingressos municipals, establertes mitjançant concòrdies, però s'havien d'ajustar a la instrucció del 1760 pel que fa als terminis i a la manera de presentar els comptes. Set anys després, el 8 de juny de 1770, l'intendent comunicava que els creditors havien de deixar de portar els comptes i havien de passar els papers a les juntes de propis i arbitris dels ajuntaments.

103. A partir del 1760 només tenim coneixement de cinc expedients, en el fons de la Intendència, relacionats amb concòrdies: Cardedeu (1763), Alins i altres parròquies del Pallars Sobirà (1767), Sant Genís de Palafolls (1767), Almacelles (1773) i Arenys de Mar (1775). I tenim coneixement de dotze contenciosos relacionats amb el deute a la Reial Audiència: Móra d'Ebre (1761), Torroella de Montgrí (1762), Peramola (1762), Sant Llorenç del Penedès (1762), Cubells (1771), Montsonís i Foradada (1771), Puigverd (1775), Manresa (1777), Bellpuig d'Urgell (1779), Torregrossa (1783), Sant Antolí i Vilanova (1785) i Sort (1796).

partir del 1750, la qual cosa comportà una forta reducció de la càrrega financera;¹⁰⁴ el control estricte de les hisendes municipals a partir del 1760 per la creada recentment Comptadoria General de Propis i Arbitris; la inflació de les darreres dècades del segle XVIII, que reduí el pes relatiu del deute; i la manca de guerres fins a finals de segle, que evità repetir l'experiència de bona part del segle XVII i inicis del XVIII.

No deixa de sorprendre que aquells viatgers que s'acostaren a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII i en deixaren constància escrita, entre les seves lloances a la laboriositat dels catalans i a la seva capacitat de generar riquesa no deixessin res escrit sobre la situació financera de les seves universitats. No sembla que fos un tema que estigués en primer pla. Per a Antonio Ponz Piquer (1788), Arenys de Mar era una vila «hermosa y bien situada, comerciante y con varias fábricas, en especial de medias de seda, y algodón», malgrat haver tingut com a mínim sis contenciosos a causa de l'endeutament entre el 1680 i el 1776. Quaranta anys abans, Juan Antonio de Estrada y Paredes parlava de Valls com d'una vila on «es mucha la producción de estimados, y abundantes frutos, la cosecha de trigo, maíz, legumbres, cáñamo, frutas agrias, dulces, y hortalizas, es copiosa; y en superlativo grado la de buenos y olorosos vinos blancos, y tintos. Hay muchos ingenios para fabricar aguardientes, que sacan para las Indias, y regiones del Norte», malgrat que havia sortit de la Guerra de Successió amb un deute descomunal. I, finalment, Pascual Ramón Gutiérrez de Hacerca ens diu que Cervera «está sobre un elevado valle que circundan fuertes murallas [...]. El terreno y su vega fertilísima dan muchos granos, fruta, vino, aceite, almendras, ganados y caza»; aquella ciutat que trenta-quatre anys abans havia estat incapaç de vendre la meitat dels ingressos de les seves carnisseries per a pagar pensions.¹⁰⁵

Certament, en aquestes pàgines ens hem centrat en el deute municipal i en les dificultats que causava a les universitats i els seus òrgans de govern, però hi havia un altre aspecte important que només hem tocat tangencialment: el dels censalistes. Poc o molt, les pensions, que amb penes i dificultats anaven pagant les universitats (o les llüicions dels censals, quan es produïen), devien invertir-se en activitats productives, amb la qual cosa col·laboraven en l'empenta econòmica del Principat. Sembla que aquest és l'únic aspecte que veien els viatgers. No debades, el 1718 la Reial Audiència, en la seva defensa de l'interès al 5 %, deia que era especialment a Catalunya «donde el comercio más frecuente, más prompto, fácil y provechoso se ha experimentado ser el de los censales»; i onze anys després, en la consulta a la qual ens hem referit diverses vegades, afirmava que els censals eren «los contratos más lícitos, y frecuentes

104. A inicis de la dècada dels setanta del segle XVIII, les pensions que havien de pagar els municipis de Reus, Puigcerdà, Sabadell i Sant Cugat representaven un 7 % dels seus ingressos; això sí, no sabem l'import de les pensions endarrerides. Vegeu Jordi CASAS I ROCA (2015: 178-184, quadre número 13).

105. Julio de GRACIA (1906: 100, 113 i 121).

y consistir los Patrimonios de sus naturales regularmente en esta especie de réditos y rentas».¹⁰⁶

Però quan s'eixugà el deute municipal? Segons Francisco Comín, que es refereix al conjunt espanyol, el deute es liquidà entre el 1845 i els primers anys de la Restauració (1875).¹⁰⁷ No hi ha cap dubte que l'increment dels ingressos municipals a partir de la reforma de Mon-Santillán, del 1845, que permeté recàrrecs municipals sobre les tres grans contribucions establertes (territorial, industrial i consums), incidí positivament en el deute municipal i, en tot cas, va disminuir molt considerablement el seu pes en el conjunt de les despeses. Les dades del quadre següent ho evidencien.¹⁰⁸

QUADRE 12. Pes del deute en les despeses de l'Antic Règim (1814) i de l'estat liberal (1855)

<i>Petits municipis</i> (<i>< 1.000 habitants</i>)		<i>Municipis mitjans</i> (<i>2.000-3.500 habitants</i>)		<i>Municipis grans</i> (<i>> 3.500 habitants</i>)	
<i>Antic Règim</i>	<i>estat liberal</i>	<i>Antic Règim</i>	<i>estat liberal</i>	<i>Antic Règim</i>	<i>estat liberal</i>
6,7 %	1,5 %	22,7 %	4,5 %	25,8 %	7,5 %

Com es pot veure, el pes del deute s'havia reduït substancialment en tots els municipis, independentment de la seva grandària, però de manera especial en els municipis mitjans. A mitjan segle XIX ja no constituïa un problema per a les arques municipals. De tota manera, queda per estudiar com s'efectuà exactament aquesta reducció, sobretot si tenim en compte que entre aquella reducció que hem vist durant la segona meitat del segle XVIII i la que constatem a mitjan segle XIX es produí la Guerra del Francès (1808-1814), un altre sotrac important per a les hisendes municipals.

106. VIVES Y CEBRIÁ (1834, III: 143) feu una valoració molt positiva del paper del censal en l'embranchada econòmica de Catalunya, encara que es referia al darrer terç de segle XVIII: «Casi todas aquellas cantidades [es refereix a les pensions dels censals de l'extinta Diputació del General i l'Ajuntament de Barcelona, l'organització del pagament de les quals s'aprovà el juny de 1770] se emplearon de nuevo á fuero de censal y fué una de las muchas concausas que en aquella época contribuyeron al desarrollo de la industria, y fomentaron el comercio en esta Ciudad y Principado, no menos que la agricultura; pues se pusieron en manos de particulares capitales de alguna consideración al módico interés del tres por ciento y dió margen á mil especulaciones que combinadas con el libre comercio de América elevaron la provincia al grado de fortuna y prosperidad en que la hemos visto».

107. Francisco COMÍN (1996: 198 i 214).

108. Procedència: Jordi CASAS I ROCA (2015: 231, quadre 18 i nota 69, i 269-270, quadre 20 i nota 29). Les dades pertanyen als pressupostos municipals dels anys 1814 i 1855, respectivament.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOBERRO I PERICAY, Agustí (1991). «De la mobilització antifrancesa a la mobilització antiespanyola (1639-1641). Alguns exemples al Baix Empordà». A: SERRA, Eva *et al.*: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, p. 165-191.
- (2005). «El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització». *Pedralbes*, núm. 25, p. 231-257.
- AGÜERO DÍEZ, M. Teresa (1998). *El municipio alicantino durante el reinado de Carlos III (1759-1788)*. València: Generalitat Valenciana / Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- ALANYÀ I ROIG, Josep (1999). «Les finances municipals a la Terra Alta. Béns patrimonials, ingressos i despeses (s. XIV-XVIII)». A: *El territori i les seves institucions històriques*. Vol. II. Barcelona: Fundació Noguera, p. 617-656.
- ANDRÉS ROBRES, Fernando (1986). *Estructura y crisis de las finanzas municipales en el Castellón del setecientos*. València: Generalitat Valenciana / Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- BERNABÉ GIL, David (1989). *Hacienda y mercado urbano en la Orihuela foral moderna*. Alacant: Diputación Provincial de Alicante. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- BERNARDO ARES, José Manuel de (1993). *Corrupción política y centralización administrativa. La hacienda de propios en la Córdoba de Carlos II*. Còrdova: Universidad de Córdoba.
- BORRELL I SABATER, Miquel (1996). «L'endeutament municipal selvatà en la primera meitat del segle XVIII». *Quaderns de la Selva*, núm. 9, p. 103-113.
- BRINGUÉ PORTELLA, Josep M.; CASES LOSCOS, M. Lluïsa; MARUGAN VALLVÉ, Carme Maria; RABASA FONT, Maria Isabel (2001). *Descripció del marquesat de Pallars i del vescomtat de Vilamur per Onofre Timbau (1628)*. Lleida: Pagès.
- BURGUEÑO, Jesús; GRAS, M. Mercè (2014). *Atlas de la Catalunya senyorial: Els ens locals en el canvi de règim (1880-1860)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
- CAMPANY GUILLOT, Josep (2014). «Seqüeles del 1714: el canvi en la governança local. El cas de Gavà». A: *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC. Cervera, 21 i 22 de febrer de 2014*. Barcelona: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, p. 189-203.
- CARRERA PUJAL, Jaume (1947). *Historia política y económica de Cataluña: Siglos XVI al XVIII*. 4 vol., vol. II i III. Barcelona: Bosch.
- CASAS I ROCA, Jordi (2014). «Guerra, endeutament municipal i reformisme borbònic». A: *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC. Cervera, 21 i 22 de febrer de*

2014. Barcelona: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, p. 165-174.
- (2015). *La hisenda municipal catalana: De la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XIII-XIX)*. Lleida: Pagès.
- (2018). «La Selva de Mar: deute municipal *versus* burocràcia borbònica, 1758-1775». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 49, p. 67-88.
- (2019a). «La Bisbal: la dificultat de gestionar el deute amb dues universitats enfrontades (1704-1740)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 38, p. 61-95.
- (2019b). «El contenciós de la Universitat de Prades amb Francesc de Montserrat i Vives i els Rojass Pantoja (1651-1733)». *Estudis Altafullencs*, núm. 49, p. 7-30.
- (2020). «Un episodi de l'endeutament municipal català a l'edat moderna: la consulta del 16 d'octubre de 1729 de la Reial Audiència al Consell de Castella». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 19, p. 11-47.
- CERRO NARGÁNEZ, Rafael (1997). «Barcelona y sus alcaldes mayores: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los borbones (1718-1750)». *Pedralbes*, núm. 17, p. 217-238.
- COMÍN, Francisco (1996). *Historia de la Hacienda Pública. II. España (1808-1995)*. Barcelona: Crítica.
- Constitucions y altres drets de Cathalunya, compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey don Filip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona. Any M. DCC.II. Vol. III. Tercera compilació. Any: 1704*. Barcelona: Base, 2003 [edició facsímil].
- DANTÍ I RIU, Jaume (1988). «La hisenda municipal com a reflex de la conjuntura econòmica. Un exemple de la Catalunya prelitoral: Granollers i el Vallès Oriental als segles XVI i XVII». A: *Fiscalitat estatal i hisenda local (ss. XVI-XIX): Funcionament i repercussions socials*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 233-242.
- (1993). «La hisenda municipal de la ciutat de Barcelona al segle XVI: el miratge del redreç». *Pedralbes*, núm. 13-I, p. 505-512.
- (1998). «L'endeutament municipal a Catalunya i Nàpols als segles XVI i XVII». *Pedralbes*, núm. 18-I, p. 25-37.
- (2003). «Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle XVII». *Pedralbes*, núm. 23, p. 749-764.
- DÍEZ SÁNCHEZ, Marta (1999). *La hacienda municipal de Alicante en la segunda mitad del siglo XVII*. València: Generalitat Valenciana. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- DURAN I BAS, Manuel (1883). *Memoria acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de la Casa de Caridad.
- ESPINO LÓPEZ, Antonio (2014). *Las guerras de Cataluña: El teatro de Marte, 1652-1714*. Madrid: Edaf.
- FARRÉ I TARGA, Miquel Àngel (1992). «De l'endeutament municipal de Tàrrrega i la recerca de solucions: la concòrdia de 1659». *Urtx*, núm. 4, p. 107-122.

- FELIU, Gaspar (2012). *Història econòmica de Catalunya*. Barcelona: Base.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2013). *Els Desvalls i Catalunya: Set-cents anys d'història d'una família noble catalana*. Lleida: Pagès.
- FERRER I ALÒS, Llorenç (2014). «Pagar les guerres. Una càrrega fiscal sobre els ajuntaments catalans en els segles XVII i XVIII» A: *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC. Cervera, 21 i 22 de febrer de 2014*. Barcelona: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, p. 49-90.
- FERRERO MICÓ, Remedios (1987). *La hacienda municipal de Valencia durante el reinado de Carlos V*. València: Excmo. Ayuntamiento de Valencia.
- GARCÍA GARCÍA, Carmen. *La crisis de las haciendas locales: De la reforma administrativa a la reforma fiscal (1743-1845)*. Valladolid: Junta de Castilla y León.
- GARCÍA MONERRIS, Encarnación (1991). *La monarquía absoluta y el municipio borbónico: La reorganización de la oligarquía urbana en el Ayuntamiento de Valencia (1707-1800)*. Madrid: CSIC.
- GIFRE I RIBAS, Pere (1993). «Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió». *Pedralbes*, núm. 13-I, p. 561-572.
- (1996). «Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705». *Recerques*, núm. 33, p. 53-75.
- GIMÉNEZ BLASCO, Joan (2005). *Mataró en la Catalunya del segle XVII (II): La gestió del quotidià*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- GIMÉNEZ CHORNET, Vicent (2002). *Compte i raó: La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*. València: Universitat de València.
- GRACIA, Julio de (1906). *Cataluña juzgada por escritores españoles no catalanes*. Barcelona: Librería de Francisco Puig.
- IRLES VICENTE, María del Carmen (1995). *El régimen municipal valenciano en el siglo XVIII. Estudio institucional*. València: Generalitat Valenciana. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- JUNYENT, Eduard (1976). *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep (1980). *Història de la ciutat de Lleida*. Barcelona: Curial.
- LÓPEZ DÍAZ, María (1994). *Gobierno y hacienda municipales: Los concejos de Santiago y Lugo en los siglos XVI y XVII*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo.
- MARINA BARBA, Jesús (1992). *Poder municipal y reforma en Granada durante el siglo XVIII*. Granada: Universidad de Granada / Ayuntamiento de Granada.
- MERCADER, Joan (1985). *Felip V i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- MOLAS I RIBALTA, Pere (1996). *Catalunya i la casa d'Àustria*. Barcelona: Curial.
- Nueva colección de los reales decretos, instrucciones y órdenes de S.M. para el establecimiento de la Contaduría General de Propios y Arbitrios del Reyno (1803)*. Madrid: En la Imprenta Real.

- OLIVARES I PERIU, Jordi (1996). «Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors». *Recerques*, núm. 33, p. 33-52.
- (2000) *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*. Lleida: Pagès.
- Ordinacions de la Universitat de la vila i terme de Sabadell / Segle XVI*. Sabadell: Comissió de Cultura del Exmo. Ayuntamiento de Sabadell, 1968.
- PASSOLA, Antoni (1997). *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria*. Lleida: Pagès.
- PEGUERA, Lluís de (1998). «Nomina de las ciutats, vilas, y llochs del Principat de Catalunya, y Comtats de Rosselló». A: PEGUERA, Lluís de. *Practica, forma, y estil de celebrar Corts Generals en Catalunya y materias incidents en aquellas*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales [edició original: 1632].
- PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles (1995). «La Audiencia de Cataluña en la Edad Moderna». *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 13/14, p. 51-71.
- PESET, M.; GRAULLERA, V. (1986). «Els censals i la propietat de la terra al segle XVIII valencià». *Recerques*, núm. 18, p. 107-138.
- PORRES MARIJUAN, M. Rosario (1989). *Gobierno y administración de la ciudad de Vitoria en la primera mitad del siglo XVIII*. Àlaba: Diputación Foral de Álava.
- RAMON-MOLINS, Gabriel (2018). «Endeudamiento municipal en la región de Lleida a finales del siglo XVII». *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 44, p. 173-196.
- REGLÀ, Joan (1963). *Els virreis de Catalunya*. Barcelona: Teide.
- REYNÉS I LÓPEZ, Jordi (2001). *Guerra al Baix Empordà de l'època moderna (mitjan segle XVII - inici segle XVIII)*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà.
- SARRABLO AGUARELES, Eugenio (1975). *Catálogo de consultas del Consejo de Aragón*. Madrid: Dirección General de Patrimonio Artístico y Cultural.
- SARRET I PONS, Lluís (1930). *Privilegis de Tàrrega*. Tàrrega: Imp. F. Camps Calmet.
- SERRA, Eva (2018). *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Vic / Barcelona: Eumo / IEC.
- SERRANO DAURA, Josep (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya nova (segles XII-XIX)*. Volum II. Barcelona: Fundació Noguera.
- TELLO, Enric (2001). «El fin del crédito hipotecario censalista en España: ¿una agonía demasiado larga? (1705-1861)». *AREAS: Revista Internacional de Ciencias Sociales*, núm. 21, p. 63-93.
- TERÉS I LAGUNAS, Manel (2013). *La introducció del règim borbònic a la vila de Cambrils: De la Guerra de Successió a les reformes dels anys seixanta del segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M. (2020). *Misèria, poder i corrupció a la Catalunya borbònica (1714-1808)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- TRIJUEQUE, Pere (1992). «Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós (1630-1750)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 11, p. 45-109.

- TURRÓ I ANGUILA, Jordi (2014). «La guerra de successió i la introducció del règim borbònic a Palafrugell. Una lectura històrica». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 33 [separata].
- VILALTA, María José (1990). *Balaguer a la Catalunya Moderna*. Lleida: Pagès.
- VILAR, Pierre (1987). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62.
- VIVES Y CEBRIÀ, Pedro Nolasco (1834). *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña, que no están derogados ó no son notoriamente inútiles*. Vol. III. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer.